

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Κοινωνική Αλληλεγγυα Οικονομία

Διπλωματική Εργασία

Η σημασία των συνεταιρισμών στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον
και στην αειφορία



Γεωργία Αυγοπούλου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια Αικατερίνη Λαζαρίδου

ΑΘΗΝΑ, Ιούλιος 2020

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιοδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η σημασία των συνεταιρισμών στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον και στην αειφορία



Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Αικατερίνη Λαζαρίδου

Αλεξόπουλος Γεώργιος

ΣΕΠ ΕΑΠ

ΣΕΠ ΕΑΠ

Ευχαριστίες

Η παρούσα Διπλωματική εκπονήθηκε στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών της «Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας»

Για την πραγματοποίηση και ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου:

Στους επιβλέποντες καθηγητές μου, κυρία Λαζαρίδου Αικατερίνη για τη βοήθεια και τις υποδείξεις της και τον κύριο Αλεξόπουλο Γεώργιο, για την καθοδήγηση στο σχεδιασμό της παρούσας εργασίας και τη γενικότερη συμβολή του στην πραγματοποίηση της

Σε όλους τους κοντινούς μου ανθρώπους και φίλους για τη συμπαράστασή και την ενθάρρυνση τους.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον σύζυγό μου Νίκο που μοιράστηκε μαζί μου την προσπάθεια, όλο αυτό το διάστημα.

Αφιέρωση

Στον ανιψιό μου Θοδωρή.

Περίληψη

Η βιώσιμη/αειφόρος ανάπτυξη αποτέλεσε σημαντικό στόχο των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως μέσω της «Στρατηγικής 2020» και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προσκαλέσει τα κράτη μέλη να προσαρμόσουν τις εθνικές τους πολιτικές επιλογές στους οικονομικούς στόχους αυτής. Σήμερα περισσότερες τομεακές πολιτικές για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς κάνουν ευθεία αναφορά στα κριτήρια της βιώσιμης/αειφόρου ανάπτυξης.

Αποτέλεσμα της Ευρωπαϊκής αυτής πολιτικής είναι η μεταστροφή των εθνικών κλαδικών και τομεακών πολιτικών για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης στις εθνικές τους οικονομίες. Στις πολιτικές για τον τερματισμό της φτώχειας και τη μείωση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων θα πρέπει να ενταχθούν και οι πολιτικές για την υποστήριξη της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, ιδιαίτερα στους ενεργούς και αναπτυσσόμενους συνεταιρισμούς και μάλιστα με τα κριτήρια της βιώσιμης ανάπτυξης. Συνεπώς, οι συνεταιρισμοί πρέπει να συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης που έχουν τεθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την επιτάχυνση της ευρωπαϊκής περιφερειακής ολοκλήρωσης. Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι να αναδείξει το ρόλο των συνεταιρισμών στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της τελευταίας οικονομικής ύφεσης που επηρέασε την αναπτυξιακή πορεία τόσο της χώρας μας όσο και της Ευρώπης. Για την επίτευξη του ερευνητικού σκοπού και την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων διεξήχθη δευτερογενής έρευνα τόσο με τη χρήση επιστημονικών πηγών, άρθρα και σχετικές επιστημονικές εκδόσεις, όσο και με την αξιοποίηση στατιστικών στοιχείων για τους συνεταιρισμούς που συλλέχτηκαν από διεθνείς, ευρωπαϊκούς και ελληνικούς φορείς. Η εργασία ανέδειξε την ανθεκτικότητα των συνεταιριστικών επιχειρηματικών μορφών σε δύσκολες οικονομικές συγκυρίες, τη δυνατότητα αφομοίωσης των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης καθώς και τη συμβολή τους στην οικονομική και κοινωνική ευημερία και τον περιβαλλοντικό σεβασμό. Επιπλέον, η ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης συνδέεται με σταθερότητα και αύξηση του κύκλου εργασιών, με διατήρηση της εργασιακής απασχόλησης και με συμβολή στη μείωση της ανεργίας της εθνικής οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό, η διπλωματική εργασία ανέδειξε ότι οι συνεταιρισμοί στην Ελλάδα και στην Ευρώπη αποτελούν ένα εναλλακτικό κοινωνικό-οικονομικό μοντέλο, που πρωτίστως στηρίζεται στις αρχές της συνεργασίας και της αλληλεγγύης, με σκοπό τη δημιουργία κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών ωφελειών για τα άτομα και τις κοινωνίες. Τέλος, η διπλωματική εργασία ανέδειξε τις

διαφορές των συνεταιριστικών επιχειρήσεων σε σχέση με τις παραδοσιακές επιχειρήσεις της οικονομίας της ανοικτής αγοράς δίνοντας έμφαση στον ανθρωποκεντρικό και κοινωνικό χαρακτήρα των συνεταιρισμών που μπορούν να δημιουργούν βιώσιμες λύσεις στα οικονομικά, τα κοινωνικά και τα περιβαλλοντικά ζητήματα των χωρών που δραστηριοποιούνται.

Λέξεις – Κλειδιά

Συνεταιρισμοί, αειφόρο/βιώσιμη ανάπτυξη, Ελλάδα, Ευρώπη, οικονομική ανθεκτικότητα συνεταιρισμών, κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία

Abstract

Sustainable development has been an important goal of European Union policies, mainly through the «Strategy 2020» and the European Commission has invited Member States to adapt their national policy choices to its economic objectives. Today, most sectoral policies for completing the internal market make direct reference to the criteria of sustainable development. The result of this European policy is the reversal of national sectoral and sectoral policies to achieve sustainable growth in their national economies. Policies to end poverty and reduce social and economic inequalities should include policies to support the Social and Solidarity Economy, especially in active and developing cooperatives and in fact with the criteria of sustainable development. Cooperatives must therefore contribute to achieving the sustainable development goals set by the European Union to accelerate European regional integration. The purpose of the dissertation is to highlight the role of cooperatives in Greece and the European Union, especially during the last economic recession that affected the development of both our country and Europe. In order to achieve the research purpose and answer the research questions, secondary research was conducted using scientific sources, articles and relevant scientific publications, using statistics on cooperatives collected by international, European and Greek bodies. The work highlighted the resilience of cooperative business forms in difficult economic times, the ability to assimilate the principles of sustainable development as well as their contribution to economic and social prosperity and environmental respect. In addition, the resilience of cooperatives in the midst of an economic crisis is linked to stability and increased turnover, to the maintenance of employment and to contributing to the reduction of unemployment in the national economy. In this context, the dissertation showed that cooperatives in Greece and Europe are an alternative socio-economic model, based primarily on the principles of cooperation and solidarity, in order to create social, economic and environmental benefits for individuals and societies. Finally, the dissertation highlighted the differences between cooperative enterprises and traditional enterprises in the open market economy, emphasizing the anthropocentric and social character of cooperatives that can create sustainable solutions to the economic, social and environmental issues of the countries in which they operate.

Keywords

Cooperatives, sustainable development, Greece, Europe, financial resilience of cooperatives, social and solidarity economy

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	v
Abstract	vii
1.Εισαγωγή	1
1.1 Γενικό υπόβαθρο.....	1
1.2 Ερευνητικά ερωτήματα.....	4
1.3 Μεθοδολογία έρευνας.....	4
1.4 Προσδοκώμενα αποτελέσματα	5
1.5 Η σημαντικότητα και η πρωτοτυπία του θέματος	6
2. Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις	7
Εισαγωγή	7
2.1 Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (ΚΑΟ)	7
2.2 Κοινωνική επιχειρηματικότητα	13
2.3 Συνεταιριστικές επιχειρήσεις- Συνεταιριστικές αρχές.....	15
2.4 Αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη	16
2.4.1 Κοινωνία	17
2.4.2 Περιβάλλον	18
2.4.3 Οικονομία	18
3. Συνεταιρισμοί	19
Εισαγωγή	19
3.1 Είδη συνεταιρισμών.....	19
3.2 Συνεταιριστική διακυβέρνηση.....	20
3.3 Νομικό πλαίσιο συνεταιρισμών στην Ελλάδα.....	24
3.4 Η βιωσιμότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης.....	26
3.4.1 Νεκρό σημείο.....	29
4.Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις.....	31
Εισαγωγή	31
4.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις και εργαλεία που σχετίζονται με την κοινωνική επιχειρηματικότητα.....	31
4.2 Έννοιες και προσεγγίσεις που σχετίζονται με την αειφόρο/βιώσιμη ανάπτυξη.....	34
5. Θεσμικό πλαίσιο αειφορίας	38
Εισαγωγή	38
5.1 Η παγκόσμια διάσταση της αειφορίας.....	38

5.2 Θεσμικό πλαίσιο αειφορίας στην Ευρώπη	40
5.3 Θεσμικό πλαίσιο αειφορίας στην Ελλάδα	41
5.4 Αειφορία - Στόχοι, στρατηγική και ο ρόλος των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.....	43
6.Ανασκόπηση μελετών.....	48
6.1Η σύνδεση της αειφορίας με τη διαχείριση των κοινών πόρων	48
6.2 Σύγκλιση των αρχών της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης και των συνεταιριστικών αρχών	51
7. Ερευνητική προσέγγιση	59
7.1 Μεθοδολογία.....	59
7.2 Στατιστικά στοιχεία Ευρώπης για την ανάπτυξη των συνεταιρισμών	61
7.3 Στατιστικά στοιχεία Ελλάδας για την ανάπτυξη των συνεταιρισμών	72
7.4 Η συμβολή των συνεταιρισμών στο ΑΕΠ, στην Ευρώπη και στην Ελλάδα.....	82
Συμπεράσματα	84
Προτάσεις	90
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	95
Ελληνικές.....	95
Ξενόγλωσσες.....	97

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 2.1 : Αμειβόμενη απασχόληση στην κοινωνική οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση στην (ΕΕ) (2014-2015)	11
Πίνακας 2.2: Εξέλιξη της αμειβόμενης απασχόλησης στην κοινωνική οικονομία της Ευρώπης	12
Πίνακας 3.1: Διαφορές συμβατικών και συνεταιριστικών επιχειρήσεων	23
Πίνακας 7.1: Τα ποσοστά (%) ανεργίας ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού ηλικίας 15 έως 74	62
Πίνακας 7.2: Απασχόληση σε συνεταιρισμούς ανά χώρα και ανά κατηγορία	63
Πίνακας 7.3: Παγκόσμια επισκόπηση απασχολούμενων κατά τύπο συνεταιρισμού, στον τομέα της βιομηχανίας και των υπηρεσιών	64
Πίνακας 7.4: Γεωγραφική κατανομή των απασχολούμενων σε συνεταιρισμούς, στον τομέα της βιομηχανίας και των υπηρεσιών	66
Πίνακας 7.5: Συνεταιρισμοί - εργαζόμενοι και αυτοαπασχολούμενοι παραγωγοί-μέλη και μέλη παγκοσμίως	66
Πίνακας 7.6: Απασχόληση στους συνεταιρισμούς στην Ευρώπη, πριν, κατά την διάρκεια και μετά την οικονομική κρίση	67
Πίνακας 7.7 : Εξέλιξη 100 κορυφαίων αγροτικών συνεταιρισμών 2011-2013	68
Πίνακας 7.8: Συνολικά στοιχεία αγροτικών συνεταιρισμών, αριθμός συνεταιρισμών, μελών και ετήσιος κύκλος εργασιών ανά χώρα στην (ΕΕ-28)	69
Πίνακας 7.9: Ετήσιος κύκλος εργασιών των μεγαλύτερων συνεταιρισμών της Ευρώπης 2015	70
Πίνακας 7.10: Ετήσιος κύκλος εργασιών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας στην Ευρώπη	71
Πίνακας 7.11: Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα (συνεταιρισμοί) (2012)	72
Πίνακας 7.12: Απασχόληση 2012-2013	73
Πίνακας 7.13: Συσχέτιση ανεργίας, εγγεγραμμένων επιχειρήσεων ΚΑΛΟ και συνολικών επιχειρήσεων ΚΑΛΟ	74
Πίνακας 7.14: Συσχέτιση εγγεγραμμένοι άνεργοι, σύνολο φορέων ΚΑΛΟ και φορείς ΚΑΛΟ που έχουν υποβάλει ετήσια έκθεση	75
Πίνακας 7.15: Οι μεγαλύτεροι αγροτικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα με βάση τον τζίρο 2013	76
Πίνακας 7.16: Εικόνα του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας έως 31/10/2016	77
Πίνακας 7.17: Αριθμός επιχειρούντων τα χρόνια της κρίσης	77
Πίνακας 7.18: Συνολικά στοιχεία ανά κλάδο έτους 2015	80
Πίνακας 7.19: Βασικοί στόχοι συνεταιριστικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα	81
Πίνακας 7.20: Η συνεισφορά των ακαθάριστων εσόδων των συνεταιρισμών στο ΑΕΠ	82

Ευρετήριο γραφημάτων

<u>Σχήμα 1: Διαστάσεις αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης</u>	17
<u>Εικόνα 5.1: Οι 17 στόχοι της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης</u>	45
<u>Γράφημα 3.1 Αριθμός ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που είχαν κέρδη και ζημιές κατά τα έτη 2013 έως και 2015</u>	29
<u>Γράφημα 7.1: Συνολικός κύκλος εργασιών των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. κατά τα έτη 2012 έως και 2015</u>	78
<u>Γράφημα 7.2: Αριθμός εργαζομένων σε ενεργούς φορείς Κ.ΑΛ.Ο. κατά τα έτη 2012 έως και 2015</u>	79

1.Εισαγωγή

1.1 Γενικό υπόβαθρο

Η ανάγκη οικοδόμησης ενός βιώσιμου εναλλακτικού κοινωνικοοικονομικού μοντέλου, της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας που προωθεί την αλληλεγγύη και τον συνεργατισμό προς όφελος της ανθρωπότητας και του πλανήτη αναδεικνύεται υψίστης σημασίας για τις σύγχρονες ανεπτυγμένες οικονομίες, όπου η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στο κράτος και στην αγορά έχει καταρρεύσει και η αύξηση των ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού έχουν οδηγήσει στον επαναπροσδιορισμό της σχέσης κράτους-πολίτη (Poop, 2011).

Στην παρούσα ιστορική συγκυρία η επανανοηματοδότηση της οικονομίας, που θα αποδίδει μεγαλύτερη σημασία, στην κοινωνική ευημερία, στην πολιτιστική κληρονομιά και στον περιβαλλοντικό σεβασμό, (Gibson et al., 2013), που θα υπερβαίνει τους οικονομικούς δείκτες, τη λογική του κέρδους και του δημοσιονομικού κόστους, και θα στηρίζεται στην αλληλεγγύη, φαίνεται να είναι η μόνη εναλλακτική επιλογή που θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα βιώσιμο κοινωνικοοικονομικό και περιβαλλοντικό μετασχηματισμό.

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία περιλαμβάνει εναλλακτικές οικονομικές δομές, επιχειρήσεις και οργανισμούς, που στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών δίνουν προτεραιότητα στην κοινωνική ευημερία, τη συνεργασία και την αλληλεγγύη (Peter et al., 2014, σελ. V) και είναι θεμελιωμένες σε ένα ηθικό κώδικα όπου το ατομικό και το συλλογικό συντίθενται σε μια κοινή πορεία.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι αυξανόμενες ανησυχίες σχετικά με τις περιβαλλοντικές και τις κοινωνικές συνέπειες της οικονομικής ανάπτυξης και της απελευθέρωσης των αγορών, καθώς και οι προβλέψεις για τον κίνδυνο μιας νέας ανθρωπιστικής κρίσης εξαιτίας της πανδημίας του Covid-19 όμοια με αυτή του 2008, τα αποτελέσματα της οποίας δεν έχει ξεπεράσει ακόμα η παγκόσμια αλλά και η ελληνική οικονομία, έχει αναζωπυρώσει το ενδιαφέρον για εναλλακτικά πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης και διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Οι συνεταιρισμοί αποτελούν τυπικά παραδείγματα δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στο πεδίο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και έχουν προσελκύσει το επιστημονικό ενδιαφέρον ερευνητών (Peter et al., 2014, Wanyama, 2016) στο ρόλο τους στο πλαίσιο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, αναγνωρίζοντας παράλληλα τη συμβολή τους στη βιώσιμη ανάπτυξη. Ειδικότερα, ο Wanyama κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι συνεταιρισμοί έχουν τη δυνατότητα να συμβάλλουν στην επίτευξη των 17 αναγνωρισμένων στόχων της βιώσιμης/αειφόρου ανάπτυξης, στη βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης και στην προώθηση της αξιοπρεπούς εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Wanyama, 2016).

Οι συνεταιρισμοί μπορεί να έχουν διάφορες μορφές και να καλύπτουν πολλούς κλαδικούς του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα (αγροτικοί, αστικοί, ενεργειακοί, μεταποιητικοί κ.α.). Στην παρούσα εργασία μιλώντας για συνεταιρισμούς, εννοούμε τις οργανωμένες συνεταιριστικές επιχειρήσεις, που δεν ανήκουν στο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα, αλλά προσδιορίζονται από τα στοιχεία του εθελοντισμού, της αλληλεγγύης, της κοινής ιδιοκτησίας, της δημοκρατικής διοίκησης, και τα μέλη τους συμμετέχουν εξ ολοκλήρου και ισότιμα στην επιδίωξη των στόχων και στον επιμερισμό των ευθυνών

Οι συνεταιρισμοί διέπονται από κοινές συνεταιριστικές αξίες και αρχές όπως είναι η ισότητα, η δικαιοσύνη, η εντιμότητα, η αυτοευθύνη, η αυτοβοήθεια, η διαφάνεια και το ενδιαφέρον για την κοινότητα. Ως εκ τούτου, οι όροι λειτουργίας τους και η χρηματοοικονομική τους διαχείριση δεν περιορίζεται στην οικονομική και κοινωνική απόδοση αλλά έχουν και τριπλό στόχο («triple bottom-line»), προσθέτοντας μια περιβαλλοντική διάσταση στην κοινωνική αποστολή τους και τις αναμενόμενες οικονομικές αποδόσεις (Περιοδικό Κοινωνική Οικονομία, 2017).

Ειδικότερα, η μελέτη εστιάζει σε μια συγκεκριμένη διάσταση των συνεταιρισμών που είναι εκείνη που συνδέεται με τη βιώσιμη ανάπτυξη. Σε αυτό το πλαίσιο, η εργασία στοχεύει να αναδείξει τη σύνδεση των αρχών των συνεταιρισμών με τις αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Επιπλέον, στοχεύει να αναδείξει πώς οι συνεταιρισμοί επηρεάζουν την οικονομική και κοινωνική ευημερία και τον περιβαλλοντικό σεβασμό μέσα από διενέργεια εμπειριστατωμένης δευτερογενούς έρευνας από διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία. Τέλος, η εργασία στοχεύει στη διερεύνηση του ρόλου των συνεταιρισμών ως επιχειρηματικού εργαλείου για την επίτευξη των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή οικονομία.

Η εργασία αποτελείται από επτά κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί την εισαγωγή στη παρούσα εργασία. Στο δεύτερο κεφάλαιο, επιχειρούνται οι εννοιολογικές αποσαφηνίσεις των όρων: κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, κοινωνική επιχειρηματικότητα, συνεταιριστικές επιχειρήσεις, αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη (ανάλυση τριών πυλώνων). Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στους συνεταιρισμούς. Σε αυτό αναλύεται η συνεταιριστική διακυβέρνηση, το θεσμικό πλαίσιο των συνεταιρισμών στην Ελλάδα και η φιλοσοφία των συνεταιριστικών επιχειρήσεων. Αναδεικνύονται οι βασικές διαφορές των συνεταιρισμών με τις συμβατικές επιχειρήσεις. Η ανάδειξη αυτών των διαφορών είναι πολύ σημαντική καθόσον, όπως έχει αποδεχτεί, οι συνεταιρισμοί παραμένουν βιώσιμοι εν μέσω οικονομικής κρίσης σε αντίθεση με τις συμβατικές επιχειρήσεις. (Birchall1 & Ketilson, 2009, Carini & Costa, 2013, Kontogeorgos, Chatzitheothis & Kouizou, 2016). Με βάση εμπειρικά δεδομένα της διεθνούς και της ελληνικής βιβλιογραφίας επιχειρείται να αναδειχτεί η βιωσιμότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης

Το τέταρτο κεφάλαιο εξετάζει θεωρίες της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και θεωρίες που συνδέονται με τη βιώσιμη ανάπτυξη. Το πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζει το θεσμικό πλαίσιο της αειφορίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Η αναφορά στο θεσμικό πλαίσιο είναι αναγκαία προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο οι αρχές των συνεταιρισμών συνάδουν με τις αρχές της αειφορίας και την παγκόσμια διάσταση αυτής. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στους 17 στόχους των Ηνωμένων Εθνών (Ατζέντα 2030) για τη βιώσιμη ανάπτυξη, στόχοι που έχουν υιοθετηθεί και από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Στρατηγική 2020), με δεδομένο ότι η αειφορία αποτελεί πυλώνα ανάπτυξης της Ευρώπης.

Το έκτο κεφάλαιο ανατρέχει σε βιβλιογραφική επισκόπηση προκειμένου να διαπιστωθεί με βάση την ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία η σύγκλιση μεταξύ των αρχών της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης και των συνεταιριστικών αρχών. Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται να αναδειχθεί και η σύγκλιση της αειφορίας με τη διαχείριση των κοινών πόρων. Η εργασία ολοκληρώνεται με το έβδομο κεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας, η συλλογή των στατιστικών δεδομένων από την Ελλάδα και την Ευρώπη και η παράθεση σχετικών πινάκων αναφοράς.

Η παρούσα εργασία καταλήγει σε βασικά συμπεράσματα σχετικά με τη συμβολή των συνεταιρισμών στην εθνική οικονομία ενώ παράλληλα κατατίθενται ορισμένες προτάσεις προς την Πολιτεία οι οποίες στοχεύουν να αναδείξουν ότι, οι συνεταιρισμοί μπορεί να

αποτελέσουν διαθέσιμη επιλογή εφαρμογής στοχευμένων δημόσιων πολιτικών, με σκοπό την άμβλυση των κοινωνικών προβλημάτων και την υποστήριξη της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης.

1.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Η εν θέματι εργασία αποτελεί μία προσπάθεια μελέτης των συνεταιρισμών, με στόχο να αναλυθεί και να αξιολογηθεί η σύνδεση του συστήματος των αξιών, των αρχών και των κανόνων λειτουργίας τους, με τις άρρηκτες πτυχές των τριών πυλώνων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης (κοινωνία- οικονομία- περιβάλλον), διάσταση στην οποία αναφέρονται και οι συνεταιριστικές αρχές.

Θα επιχειρηθεί να αναδειχθεί κατά πόσο η συμβολή των συνεταιρισμών στην ανάπτυξη της οικονομίας, την ευημερία της κοινωνίας και τη βιωσιμότητα του πλανήτη, αποτελεί ταυτόχρονα και μία έμπρακτη εφαρμογή των αρχών της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης η οποία δεν μπορεί παρά να αποτελεί δραστηριότητα που εκκινείτε «από κάτω». Δηλαδή, από τον ίδιο τον λόγο ύπαρξης των συνεταιρισμών, οι οποίοι εξ' ορισμού δημιουργήθηκαν προς την εξυπηρέτηση τέτοιων αρχών και στόχων.

Τίθενται τα ακόλουθα τρία (3) κεντρικά ερωτήματα:

Ερώτημα 1: Ποια είναι η σύνδεση των αρχών των συνεταιρισμών με τις αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης;

Ερώτημα 2: Πώς οι συνεταιρισμοί επηρεάζουν την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ευημερία;

Ερώτημα 3: Μπορούν οι συνεταιρισμοί να αναδειχτούν σε βασικό εργαλείο επίτευξης των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της Ευρώπης και να είναι ανθεκτικοί εν μέσω οικονομικής κρίσης;

1.3 Μεθοδολογία έρευνας

Ως μεθοδολογία επιλέχθηκε η δευτερογενής έρευνα σε υπάρχοντα στατιστικά στοιχεία των συνεταιρισμών στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Τα στατιστικά στοιχεία έχουν συλλεχθεί και επιλεγθεί για να στηρίξουν τη βασική επιχειρηματολογία της εργασίας η οποία είναι η εξής:

α) οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν στην οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική ανάπτυξη και β) οι συνεταιρισμοί αποτελούν μία βιώσιμη λύση εν μέσω οικονομικής κρίσης. Ως εκ τούτου, τα στατιστικά στοιχεία αφορούν σε δεδομένα που αναδεικνύουν την συμβολή των συνεταιρισμών στη βιώσιμη ανάπτυξη (οικονομία, περιβάλλον, κοινωνία) της ελληνικής και της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Ειδικότερα, στη δευτερογενή έρευνα που πραγματοποιήθηκε παρουσιάζονται στατιστικά στοιχεία συνεταιρισμών, με κοινωνικούς και οικονομικούς δείκτες ανεργίας, με συμμετοχή των κερδών τους σε ποσοστό του ΑΕΠ για την Ελλάδα και την Ευρώπη και ιδιαίτερη έμφαση στις περιόδους οικονομικής κρίσης. Επιπλέον εξετάζεται ειδικά και η λειτουργία του Νεκρού Σημείου ώστε να υπογραμμιστεί η ανθεκτικότητα που παρουσιάζουν οι συνεταιρισμοί στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον και θα αναδειχθεί ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν σημαντικό εργαλείο για την ανάπτυξη της αειφορίας.

1.4 Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση της εργασίας τα συμπεράσματα θα αναδείξουν τη σύνδεση των αρχών των συνεταιρισμών με τις αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης, τη συμβολή των συνεταιρισμών στην οικονομική, κοινωνική ευημερία και το περιβάλλον και το ρόλο των συνεταιρισμών ως εργαλεία επίτευξης των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης στην ευρωπαϊκή οικονομία. Όλα τα παραπάνω θα επιτευχθούν με τη διεξαγωγή δευτερογενούς έρευνας σε εξειδικευμένα άρθρα και επιστημονικές εκδόσεις καθώς και με εμπειριστατωμένη ανάλυση στατιστικών στοιχείων από σχετικούς πίνακες που αφορούν στους συνεταιρισμούς.

Επιπλέον, με την ολοκλήρωση της εργασίας θα γίνουν προτάσεις στην Πολιτεία για το πώς μπορεί να χρησιμοποιήσει τους συνεταιρισμούς ως μια επιλογή για την εφαρμογή στοχευμένων δημόσιων πολιτικών με στόχο την άμβλυνση των κοινωνικών προβλημάτων και την υποστήριξη της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Ειδικότερα, οι προτάσεις θα αφορούν στη χρηματοδοτική στήριξη των συνεταιρισμών από την ελληνική κυβέρνηση και στην αξιοποίηση των συνεταιρισμών σε περιόδους κρίσης (οικονομική κρίση και κρίση πανδημίας COVID-19) ως βιώσιμων επιχειρηματικών λύσεων. Επίσης, οι προτάσεις θα αφορούν: α) σε κατάλληλη εκπαίδευση της νεοφυούς επιχειρηματικότητας στο πεδίο της ΚΑΟ για την ανάπτυξη καινοτόμων αειφόρων δραστηριοτήτων, β) σε εκπαίδευση των πολιτών, των στελεχών της δημόσιας διοίκησης, ειδικότερα των νέων, σχετικά με την ταυτότητα και την αναγνωρισιμότητα του πεδίου της ΚΑΟ και γ) σε δημιουργία ειδικών υπηρεσιακών δομών

υποστήριξης, δικτύωσης, ενημέρωσης και διαφήμισης για τους συνεταιρισμούς, δ) σε αξιοποίηση συμβατικών χρηματοδοτικών εργαλείων ή και νέων χρηματοδοτικών εργαλείων επιχειρηματικής δραστηριότητας (συνεταιριστικές τράπεζες, Crowd Funding, Business Angels, κ.λ.π.) για τη βιωσιμότητα των συνεταιρισμών.

1.5 Η σημαντικότητα και η πρωτοτυπία του θέματος

Η ερευνητική αυτή προσέγγιση αναδεικνύει τη σημασία της δομής, των αξιών και των αρχών των συνεταιρισμών όχι μόνο στην έμπρακτη εφαρμογή των αρχών της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης αλλά και στο ρόλο που έχουν οι δομές αυτές ως πρόδρομοι, χρήσιμο υπόδειγμα και εργαλείο, για την επίτευξη του στόχου της αειφορίας, την ανάπτυξη της οικονομίας, την κοινωνική ευημερία και την πολιτική σταθερότητα. Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία έλκει το ενδιαφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ιδιαίτερα εν μέσω οικονομικής κρίσης. Το επιχειρηματικό μοντέλο των συνεταιρισμών μπορεί να συμβάλλει στη μείωση της ανεργίας και στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, συνεισφέροντας παράλληλα με τους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης.

Η πολύπλευρη προσέγγιση, που ακολουθείται με την παράθεση στατιστικών δεδομένων, σε συνδυασμό με τις δύο σημαντικές διαστάσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, (ειδικότερα τη διάσταση των συνεταιριστικών επιχειρήσεων και τη διάσταση της αειφορίας, προκειμένου να αναδειχτεί ο ρόλος των συνεταιριστικών επιχειρήσεων εν μέσω της οικονομικής κρίσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη της Ελλάδας και της Ευρώπης), συντελούν στην πρωτοτυπία της παρούσας μελέτης η οποία καταλήγει σε συγκεκριμένα συμπεράσματα και εισηγητικές προτάσεις προς την Πολιτεία.

2. Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

Εισαγωγή

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να προβεί σε εννοιολογικές αποσαφηνίσεις των βασικών εννοιών της παρούσας μελέτης. Η εννοιολογική αποσαφήνιση των εννοιών: κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, κοινωνική επιχειρηματικότητα, συνεταιριστικές επιχειρήσεις και αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη, είναι σημαντική διότι πάνω σε αυτές τις έννοιες έχει δομηθεί το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

2.1 Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (ΚΑΟ)

Η «κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία» χρησιμοποιήθηκε ως όρος για πρώτη φορά στη Γαλλία στα τέλη της δεκαετίας του '80. Κατά την εφαρμογή του μοντέλου της ΚΑΟ η οικονομία κινείται γύρω από τρεις βασικούς άξονες: την αγορά, το κράτος και την αμοιβαιότητα. Η αμοιβαιότητα, είναι ένας άξονας που στηρίζεται σε μη νομισματικές συναλλαγές και εντοπίζεται κυρίως σε κοινωνικές συνεργασίες. Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική και Οικονομική Επιτροπή αναφέρει ότι η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία έχει κοινά σημεία με την κυκλική οικονομία καθώς και ότι τα δύο μοντέλα έχουν στο επίκεντρο των δραστηριοτήτων τους την αειφόρο ανάπτυξη και την ευημερία πολιτών και κοινωνίας. (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2017).

Μια εννοιολογική προσέγγιση για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία αποδίδεται από το Διηπειρωτικό Δίκτυο για την προώθηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (RIPESS, 2016), που αναφέρει ότι πρόκειται για μια εναλλακτική λύση απέναντι στον καπιταλισμό και σε άλλες μορφές φιλελεύθερων κρατικών συστημάτων. Στην ΚΑΟ οι απλοί πολίτες δρουν ενεργά στη διαμόρφωση της οικονομικής, κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτιστικής τους ζωής. Η ΚΑΟ εφαρμόζεται σε όλο το φάσμα της οικονομίας, από την παραγωγή και τη χρηματοδότηση, μέχρι τη διανομή, την ανταλλαγή, την κατανάλωση και τη διακυβέρνηση. Πρόκειται για τον τρίτο οικονομικό τομέα που κινείται ανάμεσα σ' αυτόν του δημόσιου και ιδιωτικού, με στόχο το μετασχηματισμό του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος ξεπερνώντας τις ανισότητες καθώς απευθύνεται σε όλες τις κοινωνικές ομάδες (RIPESS, 2016).

Σύμφωνα με το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο (Ν.4430/2016) η «Κοινωνική και Αλληλεγγύα Οικονομία» ορίζεται ως «το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον».¹

Στο πλαίσιο της ΚΑΟ περιλαμβάνονται ένα σύνολο επιχειρήσεων όπως είναι οι συνεταιρισμοί, οι κοινωνικές επιχειρήσεις, οι ομάδες αυτοβοήθειας και οι κοινοτικές οργανώσεις, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί (ΜΚΟ), σωματεία εργαζομένων άτυπης οικονομίας και προγράμματα χρηματοδότησης αλληλεγγύης (UN Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy 2017).

Το μοντέλο της ΚΑΟ αποτελεί σήμερα μια επιτυχημένη εναλλακτική λύση με επίκεντρο τον άνθρωπο και την οικολογία, βασιζόμενο σε αξίες όπως η συνεργασία, η δημοκρατία, η αλληλεγγύη, η αυτοδιαχείριση και η αναδιανομή (Filipenko, 2017).

Το ψήφισμά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2018, που περιέχει συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με το καταστατικό των κοινωνικών και αλληλεγγύων επιχειρήσεων, αναφέρει ότι, οι κοινωνικές και αλληλεγγύες επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από τη δέσμευσή τους να τηρούν τις ακόλουθες αξίες : (*Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, 2018).

- Προτεραιότητα του ατόμου έναντι του κεφαλαίου.
- Ελεύθερη και ανοικτή συμμετοχή των πολιτών.
- Δημοκρατικός έλεγχος και διοίκηση από τα μέλη.
- Συνδυασμός των μελών του κοινού συμφέροντος.
- Προστασία αρχών αλληλεγγύης και υπευθυνότητας.
- Αυτονομία και ανεξαρτησία από τις δημόσιες αρχές.
- Κοινωνική χρήση και δίκαιη διανομή πλεονασμάτων.

Κατά το παρελθόν η συνεταιριστική δράση στην Ελλάδα εντοπίζεται κυρίως στον αγροτικό τομέα, όπου η συνεργατική δράση στιγματίστηκε από κακοδιαχείριση, φοροδιαφυγή και αλληλεξάρτηση με το κράτος και τα κόμματα. Τελευταία στην Ελλάδα ο ευρύτερος τομέας

¹Σύμφωνα με τον Ν. 4430/16 οι συνεταιρισμοί δεν εντάσσονται αυτοδίκαια στους φορείς ΚΑΟ (με την εξαίρεση των κοινωνικών συνεταιρισμών και των συνεταιρισμών εργαζομένων) κατά παρέκκλιση των ευρωπαϊκών και διεθνών προσεγγίσεων και ορισμών της ΚΑΟ.

της ΚΑΟ βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο και δεν είναι ανεπτυγμένος όσο σε άλλες χώρες της Ευρώπης, αν και οι πρόσφατες νομοθεσίες και τα νέα πολιτικά κινήματα, που είναι απόρροια της οικονομικής κρίσης, έχουν αναδείξει αρκετά τη δυναμική του και επιχειρούν την αλλαγή των αντιλήψεων και νοοτροπιών. Οι συνεταιρισμοί και άλλοι φορείς της ΚΑΟ βοηθούν στην αντιμετώπιση ορισμένων από τις σημαντικότερες προκλήσεις της χώρας, ενώ ταυτόχρονα προωθούν εναλλακτικά επιχειρηματικά μοντέλα που ενσωματώνουν το κοινωνικό όφελος προωθώντας παράλληλα την οικονομική τους δραστηριότητα (Temple et al, 2017).

Οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ευρώπη αντιπροσωπεύουν σήμερα το 8% του ΑΕΠ (Social Economy Europe, 2018). Στην Ευρώπη σήμερα υπάρχουν πάνω από 250.000 συνεταιρισμοί, που ανήκουν σε 163 εκατομμύρια πολίτες (το ένα τρίτο του πληθυσμού της ΕΕ) και απασχολούν 5,4 εκατομμύρια άτομα. Οι συνεταιρισμοί στην ΕΕ κατέχουν σημαντικά μερίδια αγοράς σε τομείς όπως: ο γεωργικός (83% στις Κάτω Χώρες, 79% στη Φινλανδία, 55% στην Ιταλία και 50% στη Γαλλία), η δασοκομία (60% στη Σουηδία και 31% στη Φινλανδία), ο τραπεζικός (50% στη Γαλλία, 37% στην Κύπρο, 35% στη Φινλανδία, 31% στην Αυστρία και 21% στη Γερμανία) και ο φαρμακευτικός-υγειονομικός (21% στην Ισπανία και 18% στο Βέλγιο) (Internal Market Industry European Commission, 2020).

Η απόδοση της επίτευξης των στόχων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας δεν μπορεί να υπολογίζεται μόνο με οικονομικά μεγέθη, αλλά θα πρέπει να υπολογίζεται και σύμφωνα με τη δημιουργία προστιθέμενης κοινωνικής αξίας, θέσεων εργασίας, κοινωνικής συνοχής, αλληλεγγύης, δημοκρατίας καθώς και με τη συμβολή της στην καινοτομία και την αειφόρο ανάπτυξη, χωρίς αποκλεισμούς.

Η αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ποικίλει. Σε χώρες όπως η Γαλλία (γενέτειρα της ΚΑΟ) και η Ισπανία (ενέκρινε την πρώτη ευρωπαϊκή εθνική νομοθεσία για την ΚΑΟ το 2011) η ΚΑΟ μελετάται συστηματικά σε επιστημονικό επίπεδο και εφαρμόζεται ευρέως. Ο πίνακας 2.1 οδηγεί στα εξής συμπεράσματα : από στατιστικές μελέτες προκύπτει πως στις Κάτω Χώρες, την Ιταλία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο το ποσοστό των εργαζομένων, που απασχολούνται σε δραστηριότητες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, κυμαίνεται στο 9-10% του ενεργού πληθυσμού, σε αντίθεση με τα νεότερα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Σλοβενία, Ρουμανία, Λιθουανία, Κύπρος, Σλοβακία) που απασχολείται μόλις το 2% του ενεργού πληθυσμού τους.

Από τον πίνακα 2.2 προκύπτει πως το εργατικό δυναμικό, που δραστηριοποιείται στην κοινωνική οικονομία αποδείχθηκε πιο ανθεκτικό κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, καθώς σημειώθηκε μόλις μια μείωση 6,3 - 6,5% των εργαζομένων. Στην Ελλάδα παρουσιάστηκε το φαινόμενο διατήρησης και μικρής αύξησης (0,3%) των θέσεων εργασίας του εργατικού δυναμικού που δραστηριοποιήθηκε στην κοινωνική οικονομία καθ' όλη τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης (Ευρωπαϊκή Κοινωνική και Οικονομική Επιτροπή, 2017).

Πίνακας 2.1 : Αμειβόμενη απασχόληση στην κοινωνική οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση στην (ΕΕ) (2014-2015)

Χώρα	Απασχόληση στην ΚΟ (Α)	Συνολική απασχόληση* (Β)	% Α / Β
Αυστρία	308.050	4.068.000	7,6%
Βέλγιο	403.921	4.499.000	9,0%
Βουλγαρία	82.050	2.974.000	2,8%
Κροατία	15.848	1.559.000	1,0%
Κύπρος	6.984	350.000	2,0%
Τσέχικη Δ.	162.921	4.934.000	3,3%
Δανία	158.961	2.678.000	5,9%
Εσθονία	38.036	613.000	6,2%
Φινλανδία	182.105	2.368.000	7,7%
Γαλλία	2.372.812	26.118.000	9,1%
Γερμανία	2.635.980	39.176.000	6,7%
<i>Ελλάδα</i>	<i>117.516</i>	<i>3.548.000</i>	<i>3,3%</i>
Ουγγαρία	234.747	4.176.000	5,6%
Ιρλανδία	95.147	1.899.000	5,0%
Ιταλία	1.923.745	21.973.000	8,8%
Λετονία	19.341	868.000	2,2%
Λιθουανία	7.332	1.301.000	0,6%
Λουξεμβούργο	25.345	255.000	9,9%
Μάλτα	2.404	182.000	1,3%
Κάτω Χώρες	798.778	8.115.000	9,8%
Πολωνία	365.900	15.812.000	2,3%
Πορτογαλία	215.963	4.309.000	5,0%
Ρουμανία	136.385	8.235.000	1,7%
Σλοβακία	51.611	2.405.000	2,1%
Σλοβενία	10.710	902.000	1,2%
Ισπανία	1.358.401	17.717.000	7,7%
Σουηδία	195.832	4.660.000	4,2%
Ηνωμένο Βασίλειο	1.694.710	30.028.000	5,6%
ΣΥΝΟΛΟ (ΕΕ)-28	13.621,535	215.722,000	6,3%

Πηγή: Αναδημοσίευση πίνακα Ευρωπαϊκής Κοινωνικής και Οικονομικής Επιτροπής (2017)
<https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-876-el-n.pdf>

*Αμειβόμενη απασχόληση, ηλικίες μεταξύ 15 και 65 ετών

Πίνακας 2.2: Εξέλιξη της αμειβόμενης απασχόλησης στην κοινωνική οικονομία της Ευρώπης

Απασχόληση στην κοινωνική οικονομία				
Χώρα	2002/2003	2009/2010	2014/2015	Δ%2010-2015
Αυστρία	260.145	233.528	308.050	31,9%
Βέλγιο	279.611	462.541	403.921	-12,7%
Βουλγαρία	(μη διαθέσιμα στοιχεία)	121.300	82.050	-32,4%
Κροατία	(μη διαθέσιμα στοιχεία)	9.084	15.848	74,5%
Κύπρος	4.491	5.067	6.984	37,8%
Τσέχικη Δ.	165.221	160.086	162.921	1,8%
Δανία	160.764	195.486	158.961	-18,7%
Εσθονία	23.250	37.850	38.036	0,5%
Φινλανδία	175.397	187.200	182.105	-2,7%
Γαλλία	1.985.150	2.318.544	2.372.812	2,3%
Γερμανία	2.031.837	2.458.584	2.635.980	7,2%
Ελλάδα	69.834	117.123	117.516	0,3%
Ουγγαρία	75.669	178.210	234.747	31,7%
Ιρλανδία	155.306	98.735	95.147	-3,6%
Ιταλία	1.336.413	2.228.010	1.923.745	-13,7%
Λετονία	300	440	19.341	(μ.σ.)
Λιθουανία	7.700	8.971	7.332	-18,3%
Λουξεμβούργο	7.248	16.114	25.345	57,3%
Μάλτα	238	1.677	2.404	43,4%
Κάτω Χώρες	772.110	856.054	798.778	-6,7%
Πολωνία	529.179	592.800	365.900	-38,3%
Πορτογαλία	210.950	251.098	215.963	-14,0%
Ρουμανία	(μη διαθέσιμα στοιχεία)	163.354	136.385	-16,5%
Σλοβακία	98.212	44.906	51.611	14,9%
Σλοβενία	4.671	7.094	10.710	51,0%
Ισπανία	872.214	1.243.153	1.358.401	9,3%
Σουηδία	205.697	507.209	195.832	-61,4%
Ηνωμένο Βασίλειο	1.711.276	1.633.000	1.694.710	3,8%
ΣΥΝΟΛΟ (ΕΕ)-28	11.142.276	14.137.218	13.621.535	-3,6%

Πηγή: Αναδημοσίευση πίνακα Ευρωπαϊκής Κοινωνικής και Οικονομικής Επιτροπής (2017)

<https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-876-el-n.pdf>

2.2 Κοινωνική επιχειρηματικότητα

Η δραστηριότητα της κοινωνικής οικονομίας έδωσε την ευκαιρία δημιουργίας επιχειρήσεων με προσφορά κοινωνικού οφέλους για τα μέλη τους ή το κοινωνικό σύνολο και όχι για τη δημιουργία κέρδους από επενδυτές. Ο κοινωνικός, οικονομικός και θεσμικός πλουραλισμός ανά χώρα προσδίδει διαφορετικές εννοιολογικές διαστάσεις στην κοινωνική επιχειρηματικότητα. Στην Ελλάδα συγγέεται με τον όρο «εταιρική κοινωνική ευθύνη», έννοια με εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο (Στράνης, 2014).

Κατά τον Yunus, η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι κάθε οικονομική κοινωνική πρωτοβουλία, κερδοσκοπική ή μη, με απώτερο σκοπό το κοινό καλό (Στράνης, 2014). Κατά τους Roney και Cheney (2006) υπάρχουν τρεις τύποι κοινωνικής επιχειρηματικότητας:

- Η ιδιωτική κοινωνική επιχειρηματικότητα/private social entrepreneurship: Πρόκειται για την ιδιωτική πρωτοβουλία που έχει ως στόχους: την καινοτομία, την κοινωνική προσφορά και το κέρδος.
- Η κοινωνική επιχειρηματικότητα μη επίτευξης κέρδους/social entrepreneurship in the not-for profit sector: Πρόκειται για την πρωτοβουλία δράσης ομάδων που λειτουργούν μη κερδοσκοπικά με πυξίδα το πάθος τους για κοινωνική προσφορά, τη δημιουργικότητα και τη διορατικότητά τους. Πρόκειται για δομές ανοιχτές στην ιδιωτική χορηγία και χαρακτηρίζονται από ελευθερία για πειραματισμούς.
- Η κοινωνική επιχειρηματικότητα του δημόσιου τομέα/public-sector social entrepreneurship: Αυτό το είδος κοινωνικής επιχειρηματικότητας καθορίζεται από την οικονομική πολιτική που ακολουθεί το κάθε κράτος. Έχει σαφώς περισσότερους περιορισμούς καινοτόμων ενεργειών και βραδύτερους ρυθμούς προσαρμογής λόγω νομοθετικών και εκτελεστικών φραγμών.

Σύμφωνα με το Διεθνές ερευνητικό δίκτυο EMES οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποτελούν μία νέα επιχειρηματική προσέγγιση με κοινωνικό πρόσημο και προτείνει τρεις (3) κατηγορίες κριτηρίων για την ταξινόμηση τους:

α) τα οικονομικά στα οποία περιλαμβάνονται: η χρηματοδοτική επιβίωση των κοινωνικών επιχειρήσεων (τον επιχειρηματικό κίνδυνο που αναλαμβάνουν για να εξασφαλίσουν τους

κατάλληλους πόρους), ο συνδυασμός οικονομικών και μη οικονομικών πόρων, η εθελοντική εργασία και η υποχρεωτική ύπαρξη ελάχιστης αμειβόμενης εργασίας,

β) τα κοινωνικά, που ορίζουν ότι αφενός ο σκοπός των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι η εξυπηρέτηση των αναγκών της κοινότητας και των συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και αφετέρου ότι λόγω του κοινωνικού τους σκοπού οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν περιορισμό στην αναδιανομή των κερδών και

γ) τα κριτήρια που σχετίζονται με την εταιρική διακυβέρνηση (π.χ. συμμετοχική εταιρική διακυβέρνηση, υψηλός βαθμός αυτονομίας στην λήψη αποφάσεων και λήψη αποφάσεων με βάση δημοκρατική ψηφοφορία) (EMES, 2012).

Στην Ελλάδα μέχρι το 2011 δεν υπήρξε σημαντική ανάπτυξη του πεδίου της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η γραφειοκρατία, η έλλειψη θεσμικού πλαισίου μέχρι τότε καθώς και η έλλειψη τεχνογνωσίας και επιχειρηματικής κουλτούρας πάνω στο επιχειρηματικό μοντέλο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ήταν ανασταλτικοί παράγοντες στην καθιέρωση του κοινωνικού επιχειρείν. Ο Ν.4019/2011 έθεσε τα πρώτα θεσμικά θεμέλια για την ανάπτυξη και προώθηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι η ραγδαία αύξηση του ενδιαφέροντος για την κοινωνική επιχειρηματικότητα άλλαξε ριζικά το κοινωνικό και επιχειρηματικό περιβάλλον στην Ευρώπη καθότι έδωσε ώθηση για την ανάπτυξη ενός ανταγωνιστικού κοινωνικό-οικονομικού μοντέλου (Στράνης, 2014).

2.3 Συνεταιριστικές επιχειρήσεις- Συνεταιριστικές αρχές

Ο συνεταιρισμός είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που έκανε την εμφάνισή του κατά τα τέλη του 18^{ου} και αρχές του 19^{ου} αιώνα σε ταυτόχρονη ανάπτυξη με τη βιομηχανική επανάσταση που συντελέστηκε την εποχή αυτή.

Η Διεθνής Συνεταιριστική Ένωση (International Cooperative Alliance -ICA) ορίζει ως συνεταιριστική επιχείρηση την *"αυτόνομη ένωση προσώπων που συγκροτείται εθελοντικά για την αντιμετώπιση των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών και επιδιώξεών τους διά μέσου μιας συνιδιόκτητης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης"* (ICA, 2015).

Η λέξη-κλειδί του ορισμού είναι η αυτονομία. Δεν υφίσταται συνεταιρισμός χωρίς αυτονομία δραστηριοτήτων όσον αφορά στη λήψη αποφάσεων, πάντα τηρώντας τους κανόνες του θεσμού. Τα μέλη των συνεταιρισμών έχουν τριπλή ιδιότητα. Είναι ιδιοκτήτες (users-owner) ως συμμετέχοντες στο κεφάλαιο του συνεταιρισμού, μέλη (users-control) με ενεργή δράση ως προς τον έλεγχο και τις αποφάσεις των δράσεων και πελάτες/προμηθευτές (user-benefit) προωθώντας ή αγοράζοντας προϊόντα και παροχές υπηρεσιών (Κοντογεώργος-Σεργάκη, 2015).

Όλοι οι συνεταιρισμοί, ανεξάρτητα από το είδος και την οργάνωσή τους, διέπονται από κοινές αρχές και αξίες που ορίστηκαν για πρώτη φορά από την ICA το 1937 στο Συνέδριο των Παρισίων. Με το πέρασμα του χρόνου, κάποιες από τις συνεταιριστικές αξίες και αρχές εξελίχτηκαν ενώ άλλες εξασθένησαν. Το 1995 στο 31^ο συνέδριο της ICA στο Μάντσεστερ επαναδιατυπώθηκαν οι επτά συνεταιριστικές αρχές των σύγχρονων συνεταιρισμών, οι οποίες ισχύουν μέχρι σήμερα και είναι: η εθελοντική και ελεύθερη συμμετοχή των μελών, η δημοκρατική διακυβέρνηση, η ίση οικονομική συμμετοχή των μελών στο κεφάλαιο του συνεταιρισμού, η αυτονομία και η ανεξαρτησία των συνεταιρισμών, η εκπαίδευση, η πρακτική εξάσκηση η πληροφόρηση και η συνεργασία μεταξύ των συνεταιρισμών και το ενδιαφέρον για την κοινότητα.

Οι συνεταιρισμοί παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της οικονομίας. Οι 300 μεγαλύτεροι συνεταιρισμοί στον κόσμο αναφέρουν συνολικό κύκλο εργασιών 2,034,98 τρισεκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ. Οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και στη σταθερή, ποιοτική απασχόληση, απασχολώντας 280 εκατομμύρια

ανθρώπους σε όλο τον κόσμο, με άλλα λόγια, το 10% του παγκόσμιου απασχολούμενου πληθυσμού (World Cooperative Monitor, 2019).

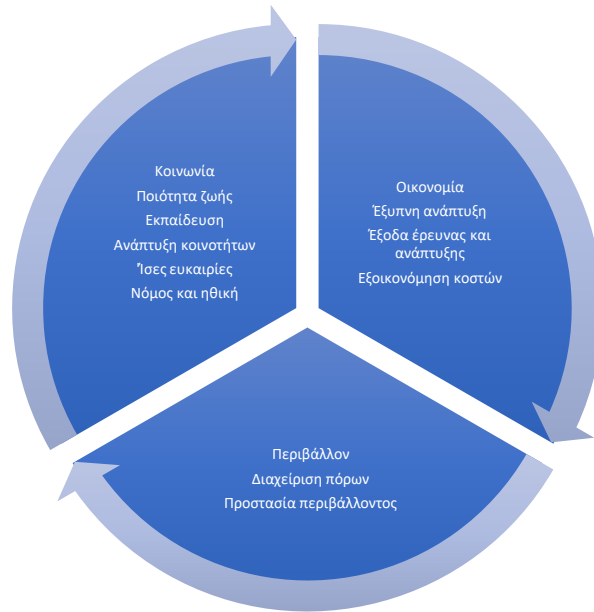
2.4 Αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη

Το 1987 η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development), γνωστή και ως Επιτροπή Brundtland, στην Έκθεση της με τίτλο «Το κοινό μας μέλλον», διατύπωσε για πρώτη φορά τον ορισμό της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης: *«είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να δεσμεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες».*

Με βάση τον ορισμό της σύμβασης Local Agenda 21, (1993), : *«Βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που παρέχει βασικές περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές υπηρεσίες σε όλους τους κατοίκους μια κοινότητας χωρίς να απειλεί τη βιωσιμότητα των φυσικών, οικιστικών και κοινωνικών συστημάτων πάνω στις οποίες η διανομή αυτών των υπηρεσιών εξαρτάται».*²

Η έννοια της αειφορίας κινείται πάνω σε τρεις άξονες οι οποίοι συνδέονται, αλληλεπιδρούν και καθορίζουν τις περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές δυνατότητες διεθνώς. Αποφάσεις και μέτρα για την αειφορία λαμβάνονται συνεχώς ώστε να διατηρηθούν οι φυσικοί πόροι, να προστατεύεται το περιβάλλον και ταυτόχρονα να βελτιώνεται το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων. Οι τρεις βασικοί πυλώνες της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης είναι: το περιβάλλον, η κοινωνία και η οικονομία (Wanamaker, 2018).

²Το Local Agenda 21 (LA21) είναι μια εθελοντική διαδικασία διαβούλευσης με την τοπική κοινότητα με στόχο τη δημιουργία τοπικών πολιτικών και προγραμμάτων που αποσκοπούν στην επίτευξη αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Η Τοπική Ατζέντα 21 περιλαμβάνει την ευαισθητοποίηση, την ανάπτυξη ικανοτήτων, τη συμμετοχή της κοινότητας και τη δημιουργία εταιρικών σχέσεων (United Nations, 1993).



**Σχήμα 1: Διαστάσεις αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης,
Πηγή: sisu.ut.ee (n.d.)
ICRC sustainable development objectives (2012).**

2.4.1 Κοινωνία

Η κοινωνική βιωσιμότητα κινείται γύρω από τον εντοπισμό και τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων των επιχειρήσεων στις ανθρώπινες κοινωνίες. Οι διαπροσωπικές και επαγγελματικές σχέσεις όπως και οι ανθρώπινες αξίες επηρεάζονται άμεσα από τις σχέσεις εργοδότη-εργαζόμενου τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η φτώχεια, η ανισότητα και η μη τήρηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων αποτελούν τροχοπέδη για οποιαδήποτε μορφή αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Η κοινωνική οικονομία αποτελεί μια νέα πηγή καινοτομίας αναδεικνύοντας νέους τρόπους εργατικής δραστηριότητας, παραγωγικότητας και συνεργασιών τα τελευταία χρόνια. Οι πρώτες έξι αρχές του Παγκόσμιου Συμφώνου του ΟΗΕ³ αποδεικνύουν τη σπουδαιότητά της κοινωνικής αειφορίας: εργασία, γυναικεία χειραφέτηση και ισότητα, παιδιά, αυτόχθονες πληθυσμοί, ΑμεΑ και φτώχεια είναι ζητήματα που βρίσκονται σε συνεχή συζήτηση (Karbassi, 2020).

³Ten principles of the UN Global Compact

2.4.2 Περιβάλλον

Οι αποφάσεις που λαμβάνονται για την περιβαλλοντική βιωσιμότητα οφείλουν να ενθαρρύνουν την ισορροπία των οικοσυστημάτων και τη βιοποικιλότητα με ταυτόχρονη προαγωγή της ανάπτυξης. Σύγχρονα θέματα όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη εξαιτίας των εργοστασιακών ρύπων, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και η σωστή διαχείριση των φυσικών πόρων αποτελούν φλέγοντα ζητήματα υπό διαπραγμάτευση διεθνών οργανισμών ώστε να διασφαλιστεί η αποκατάσταση και η διατήρηση των φυσικών οικοσυστημάτων του πλανήτη (Daly, 1990).

2.4.3 Οικονομία

Το λειτουργικό κέρδος που παράγεται κατόπιν δίκαιων και οικονομικά ορθών αποφάσεων λαμβάνοντας και συνυπολογίζοντας σοβαρά τους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες αποτελεί προϊόν οικονομικής αειφορίας. Τα αποτελέσματα της οικονομικής βιωσιμότητας πρέπει να αποβλέπουν σε μακροπρόθεσμα κέρδη πάντα σε συνάρτηση με τους άλλους δυο πυλώνες σε αντίθεση με τον όρο «business as usual» που επικρατούσε τον προηγούμενο αιώνα. Φοροελαφρύνσεις που προωθούν την πράσινη ανάπτυξη, η πάταξη της γραφειοκρατίας, οι μορφές χρηματοδότησης και η εκπαίδευση αποτελούν σημαντικά όπλα ενός μοντέλου οικονομικής αειφορίας σήμερα (Wanamaker, 2018).

3. Συνεταιρισμοί

Εισαγωγή

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να κάνει μια ανασκόπηση στο θέμα των συνεταιριστικών επιχειρήσεων. Ειδικότερα, σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα είδη των συνεταιρισμών στην Ελλάδα σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο. Επίσης, γίνεται αναφορά στο νομικό πλαίσιο των συνεταιρισμών στην Ελλάδα. Επιπλέον, παρουσιάζεται η φιλοσοφία των συνεταιριστικών επιχειρήσεων.

Απώτερος στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να εντοπίσει τις διαφορές μεταξύ των συνεταιριστικών επιχειρήσεων από τις συμβατικές επιχειρήσεις. Ο εντοπισμός και η κατανόηση των διαφορών αυτών κρίνεται αναγκαία καθόσον ο βασικός στόχος της εργασίας είναι να αναδείξει την ανθεκτικότητα της βιωσιμότητας των συνεταιρισμών στις περιόδους οικονομικής κρίσης. Με την ολοκλήρωση του κεφαλαίου γίνεται μια ανασκόπηση σχετικών μελετών που αναδεικνύουν τη βιωσιμότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης.

3.1 Είδη συνεταιρισμών

Στο πλαίσιο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας δραστηριοποιούνται διάφορα είδη συνεταιριστικών επιχειρήσεων που διαθέτουν εξαιρετική ποικιλομορφία. Ωστόσο, υπάρχουν κάποια τρία βασικά κριτήρια που βοηθούν στην ταξινόμηση των συνεταιρισμών ανά είδος. Τα κριτήρια αυτά είναι τρία και περιλαμβάνουν:

- την επιχειρηματική δραστηριότητα του εκάστοτε συνεταιρισμού
- την αγορά στην οποία δραστηριοποιούνται οι συνεταιρισμοί και
- τη δομή της ιδιοκτησίας (Κοντογεώργος & Σεργάκη, 2015).

Στην ΕΕ το έτος 2016 δραστηριοποιούντο περίπου 131.000 συνεταιρισμοί, με περισσότερους από 4,3 εκατομμύρια υπαλλήλους και ετήσιο κύκλο εργασιών 992 δισεκατομμυρίων ευρώ (European Parliament, 2019).

Τον Ιανουάριο του 2019 στην Ελλάδα έχουν καταγραφεί 1.321 επιχειρήσεις να δραστηριοποιούνται στην ΚΑΟ. Από τις επιχειρήσεις αυτές οι 1.125 είχαν καταχωρηθεί ως ενεργές. Μετά τη διαγραφή 77 ενεργών οντοτήτων, που δεν πληρούσαν τα κριτήρια της ΕΕ,

έμειναν 1.048 (ενεργές επιχειρήσεις) μέχρι τον Ιανουάριο του 2019. Σε αυτό το σύνολο πρέπει επίσης να προστεθεί και ο αριθμός των γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών. Σύμφωνα με το Υπουργείο Γεωργικής Ανάπτυξης, αυτοί οι συνεταιρισμοί ανήλθαν στους 100 το Μάρτιο του 2019. Αυτό αυξάνει τον συνολικό αριθμό ελληνικών επιχειρήσεων της ΚΑΟ σε 1.148 (Vavarousis & Tsitsirigos, 2019).

Στην Ελλάδα εν έτη 2017 υπήρχαν 5 συνεταιρισμοί τραπεζών, 885 αγροτικοί συνεταιρισμοί, 545 στεγαστικοί συνεταιρισμοί, 141 γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί και 1200 κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις (Nasioulas, Fefes & Ioakeimidis, 2017).

3.2 Συνεταιριστική διακυβέρνηση

Η συνεταιριστική διακυβέρνηση παρουσιάζει κάποιες ιδιομορφίες σε σχέση με τη διακυβέρνηση των παραδοσιακών ιδιωτικών επιχειρήσεων που έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015). Αυτό συμβαίνει διότι οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις συνιστούν ιδιοκτησίες των μελών και ως εκ τούτου είναι οργανωμένες πάνω στο δημοκρατικό μοντέλο διακυβέρνησης. Βασική επιδίωξη της συνεταιριστικής διακυβέρνησης είναι η εκπλήρωση των στόχων όπως αυτοί τίθενται από την εκάστοτε συνεταιριστική οργάνωση. Επίσης η συνεταιριστική διακυβέρνηση επιδιώκει την προστασία των μελών της οργάνωσης και την εφαρμογή των συνεταιριστικών αρχών (Nonkovic & Miner, 2016).

Η συνεταιριστική διακυβέρνηση χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία, χαρακτηριστικό που είναι αποτέλεσμα της εξελικτικής πορείας των συνεταιρισμών, αφού διαμορφώθηκαν λειτουργικά στο πλαίσιο διαφορετικών θεσμικών και νομικών συνθηκών (Turnbull, 2007). Άλλοι παράγοντες που επίσης συμβάλλουν στη διατήρηση της ποικιλομορφίας της συνεταιριστικής διακυβέρνησης, είναι: οι διαφορετικοί κλάδοι δραστηριοποίησης, το μέγεθος της κάθε συνεταιριστικής επιχείρησης, το είδος των μελών και ο κύκλος ζωής της επιχείρησης (Birchall, 2014).

Οι βασικές θεμελιώδεις αρχές της συνεταιριστικής διακυβέρνησης είναι: ο ανθρωπισμός, η κοινή ιδιοκτησία και ο έλεγχος και η δημοκρατία στο πλαίσιο της αυτοδιακυβέρνησης. Αναφορικά με την αρχή του ανθρωπισμού της συνεταιριστικής διακυβέρνησης οι Pirson & Turnbull (2011) έχουν τονίσει την ύπαρξη ανθρωπιστικών θεωριών διακυβέρνησης που βάζουν στο επίκεντρο τον άνθρωπο χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η επιδίωξη οικονομικών

αποτελεσμάτων παραγκωνίζεται. Σε αντίθεση με τη θεωρία του κύριου παράγοντα που αντανακλά⁴ τον τρόπο διακυβέρνησης των παραδοσιακών κερδοσκοπικών επιχειρήσεων, μία θεωρία που αντανακλά το πρότυπο διακυβέρνησης των συνεταιριστικών επιχειρήσεων αποτελεί η ανθρωπιστική θεωρία όπως διατυπώθηκε από τις Nonkovic & Miner (2016).

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η συνεταιριστική διακυβέρνηση αποτελείται από άτομα που έχουν ως στόχο την επιδίωξη του κοινού καλού και οφέλους. Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο των συνεταιριστικών επιχειρήσεων η ύπαρξη των κινήτρων ή των κυρώσεων λόγω της ανταγωνιστικής τους φύσης είναι μέσα που δεν έχουν θέση σε έναν συνεταιρισμό (Ostrom, 2002). Οι διαχειριστές των συνεταιριστικών επιχειρήσεων σύμφωνα με την ανθρωπιστική θεωρία έχουν αυτο-κινητοποίηση και κάνουν ότι καλύτερο μπορούν για την οργάνωση ευθυγραμμίζοντας τους προσωπικούς τους στόχους με τους οργανωσιακούς στόχους (Nonkovic & Miner, 2016).

Πέραν του ανθρωπιστικού προσανατολισμού, άλλο βασικό χαρακτηριστικό της συνεταιριστικής διακυβέρνησης έχει να κάνει με την κοινή ιδιοκτησία και τον έλεγχο. Σύμφωνα με τους θεωρητικούς (Stocky, 2014, Nonkovic & Miner, 2016, Pirson & Turnbull, 2016) ο θεμέλιος λίθος ενός οικονομικού μοντέλου οργάνωσης των επιχειρήσεων είναι η μορφή της ιδιοκτησίας, που καθορίζει τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των συντελεστών της παραγωγής. Επομένως, η μορφή του συστήματος διακυβέρνησης καθορίζει το βαθμό στον οποίο θα επιτευχθούν οι συνεταιριστικοί στόχοι.

Σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στις παραδοσιακές επιχειρήσεις, που ακολουθούν το παραδοσιακό νεοκλασικό οικονομικό μοντέλο,⁵ οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις ανήκουν στα μέλη τους τα οποία είναι επιφορτισμένα με το καθήκον του δημοκρατικού ελέγχου της επιχείρησης (Αδάμ, 2014). Αυτό το μοντέλο διακυβέρνησης των συνεταιριστικών επιχειρήσεων είναι γνωστό στη διεθνή βιβλιογραφία ως συνιδιοκτησία. Η συνιδιοκτησία είναι ένα μοντέλο ιδιοκτησίας που έχει ως βασικό στοιχείο τους αυτόβουλους περιορισμούς που θέτουν τα μέλη της οργάνωσης στους εαυτούς τους. Επιπλέον, σύμφωνα με τις αρχές της συνιδιοκτησίας οι μερίδες των συνεταιριστικών επιχειρήσεων απαγορεύεται να πωληθούν

⁴ Η θεωρία του ενός παράγοντα αντανακλά τις αρχές των ιδιωτικών επιχειρήσεων της καπιταλιστικής οικονομίας. Οι βασικές υποθέσεις αυτής της θεωρίας είναι ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον που δρα ορθολογικά για την επιδίωξη του οικονομικού του οφέλους. Επίσης, αυτή η θεωρία υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος επιδιώκει την εκπλήρωση προσωπικών συμφερόντων που σχετίζονται κυρίως με οικονομικά κίνητρα. Σύμφωνα με τη θεωρία του ενός παράγοντα αλλά και τη θεωρία της αντιπροσώπευσης οι διαχειριστές των επιχειρήσεων έρχονται συνέχεια σε αντιπαράθεση τόσο μεταξύ τους όσο και με τα άλλα ενδιαφερόμενα μέρη λόγω των αντιτιθέμενων συμφερόντων τους καθώς οι δομές της διακυβέρνησης των παραδοσιακών επιχειρήσεων του καπιταλιστικού συστήματος στηρίζονται σε αντιτιθέμενα συμφέροντα (Grunde, 2008).

⁵ Το νεοκλασικό μοντέλο στηρίζεται στη συσσώρευση κεφαλαίου και στη μεγιστοποίηση του κέρδους.

στην αγορά καθότι η συνεταιριστική περιουσία ανήκει στην κοινότητα σε περίπτωση που ο συνεταιρισμός διαλυθεί. Για την ύπαρξη και την εξέλιξη του φαινομένου της συνιδιοκτησίας είναι απαραίτητη η δημοκρατική διακυβέρνηση, η οποία αποτελεί το τρίτο βασικό συστατικό της συνεταιριστικής διακυβέρνησης (Παπαγεωργίου, 2015).

Βασικό χαρακτηριστικό της δημοκρατικής διακυβέρνησης των συνεταιριστικών επιχειρήσεων είναι η αυτοδιακυβέρνηση (Doherty, 2009). Σύμφωνα με τη θεωρία της αυτοδιακυβέρνησης οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις στηρίζονται πάνω σε κανόνες, που αποφασίζονται δημοκρατικά από τα μέλη της οργάνωσης, και υπόκεινται σε αναθεωρήσεις ανά τακτά χρονικά διαστήματα με τη δημιουργία συνελεύσεων στις οποίες συμμετέχουν όλα τα μέλη του συνεταιρισμού (Σεργάκη, 2010, Παπαγεωργίου, 2015).

Διάφοροι μελετητές έχουν υποστηρίξει ότι το μοντέλο της διακυβέρνησης των συνεταιριστικών επιχειρήσεων τις βοηθάει να επιβιώνουν αλλά και να αναπτύσσονται εν μέσω οικονομικής κρίσης. Για παράδειγμα, στην Αργεντινή κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης δημιουργήθηκαν 200 συνεταιριστικές επιχειρήσεις, με την υποστήριξη της κυβέρνησης, οι οποίες συνέβαλλαν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και στη μείωση της ανεργίας. Επίσης, στις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης ενώ διακόπηκαν τα δάνεια προς τις ιδιωτικές επιχειρήσεις δε συνέβη το ίδιο με τις συνεταιριστικές επιχειρήσεις (Defourny & Nyssens, 2010). Αντίστοιχα, σε επίπεδο Ευρώπης και Ελλάδας το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) σε ένα σχετικό έγγραφό του με τίτλο «επανασχεδιάζοντας το πλαίσιο του μελλοντικού χρηματοδοτικού συστήματος» τόνισε το ρόλο των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης καθότι το μοντέλο της εταιρικής τους διακυβέρνησης ευνοεί την οικονομική τους ανάπτυξη (Kodres & Narain, 2010). Επίσης, η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) στην έκθεση με τίτλο «Ανθεκτικότητα του συνεταιριστικού επιχειρηματικού προτύπου σε περιόδους κρίσης» τόνισε ότι οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα θεωρούνται ως πιο αξιόπιστοι και αποδοτικοί οργανισμοί και οι συνεταιρισμοί καταναλωτών εμφανίζουν ολοένα μεγαλύτερο κύκλο εργασιών μέσω οικονομικής κρίσης (Birchall & Ketilson, 2009).

Στον πίνακα 3.1 αποτυπώνονται οι διαφορές των παραδοσιακών επιχειρήσεων και των συνεταιριστικών επιχειρήσεων με βάση τη θεωρία της αντιπροσώπευσης (παραδοσιακές επιχειρήσεις) και την ανθρωπιστική θεωρία (συνεταιριστικές επιχειρήσεις).

Πίνακας 3.1: Διαφορές συμβατικών και συνεταιριστικών επιχειρήσεων

	Συμβατικές επιχειρήσεις	Συνεταιριστικές επιχειρήσεις
	Θεωρία αντιπροσώπευσης/θεωρία ενός παράγοντα	Ανθρωπιστική θεωρία
Θεωρητική βάση	Νεοκλασικό οικονομικό μοντέλο	Οργανωσιακή ψυχολογία και κοινωνιολογία
Κριτήριο επίδοσης	Αξία για τον κάτοχο μεριδίων	Αξία για την κοινωνία
Σχέση ιδιοκτήτη-διαχειριστή	Σύγκρουση σκοπών	Ευθυγράμμιση σκοπών
Τύπος ανθρώπου	Προσωπικός καιροσκοπισμός	Συμπεριφορά υπέρ της συλλογικότητας
Κίνητρο διαχείρισης	Εξωτερικό (οικονομικό)	Εσωτερικό (κάνοντας το σωστό)
Γενική τοποθέτηση για την αβεβαιότητα σχετικά με τη διαχειριστική συμπεριφορά	Αποφυγή αβεβαιότητας και έλλειψη εμπιστοσύνης	Εμπιστοσύνη και αποδοχή αβεβαιότητας
Συστάσεις για τον αντιπροσωπευτικό σχεδιασμό	Παρακολούθηση διαχειριστή από το διοικητικό συμβούλιο (οικονομικά κίνητρα)	Εχεμύθεια στις αποφάσεις διαχείρισης Συνεταιριστική επιχειρηματική διαχείριση και συλλογική λήψη αποφάσεων

Πηγή: Sonja Novkovic & Karen Miner (2016, σελ. 6)
<http://www.diktio-kapa.dos.gr/keimena/GovernanceGR.pdf>

3.3 Νομικό πλαίσιο συνεταιρισμών στην Ελλάδα

Η συνεταιριστική νομοθεσία στην Ελλάδα είναι γενικά κατακερματισμένη καθώς ισχύουν διαφορετικοί νόμοι για τους διάφορους τύπους των συνεταιρισμών. Τούτο έχει ως αποτέλεσμα το ελληνικό κράτος να διαχειρίζεται τους συνεταιρισμούς με διαφορετικό τρόπο από άποψη νομικού και θεσμικού πλαισίου ανάλογα με το είδος στο οποίο ανήκουν. Για παράδειγμα, ο νόμος 4384/2016 (άρθρο 1) ορίζει τους αγροτικούς συνεταιρισμούς ως αυτόνομες οργανώσεις προσώπων με εθελοντικό σκοπό που στηρίζονται στην αμοιβαία βοήθεια των μελών και στην συλλογική οικονομική διαχείριση. Επίσης, οι αστικοί συνεταιρισμοί διέπονται από τον Ν. 1667/1986, όπως τροποποιήθηκε από το Ν.2076/1992, Ν.2166/1993 και Ν.2515/1997 (Nasioulas, Fefes & Ioakimidis, 2017).

Μέχρι το 2011 στην Ελλάδα ήταν ενεργοί τέσσερις νόμοι για τους συνεταιρισμούς Νόμος 1667/1986 για τους «αστικούς συνεταιρισμούς κι άλλες διατάξεις», ο Νόμος 2716/1999 για τον «εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών ψυχικής υγείας κι άλλες διατάξεις Νόμος 2810/2000 για τους «Αγροτικούς συνεταιριστικούς οργανισμούς» και ο Νόμος 4019/2011 για την «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις» (Διεθνής Οργανισμός Συνεταιρισμών Βιομηχανικών, Βιοτεχνικών, Προσφοράς Υπηρεσιών και Παραγωγών, 2013).

Σύμφωνα με το Διεθνή Οργανισμό Συνεταιρισμών Βιομηχανικών, Βιοτεχνικών, Προσφοράς Υπηρεσιών και Παραγωγών (2013) οι προαναφερθέντες νόμοι παρουσιάζουν σημαντικές ελλείψεις. Ιδιαίτερα οι δύο πρώτοι δεν εφαρμόζουν τα κριτήρια και τις απαιτήσεις των διεθνών προτύπων και ως εκ τούτου δεν συγκλίνουν με τα διεθνή πρότυπα. Μια σημαντική συνεταιριστική αρχή για παράδειγμα, όπως είναι η συνεταιριστική συνεργασία, είναι ιδιαίτερα περιορισμένη στο νομικό πλαίσιο των συνεταιρισμών της Ελλάδας. Επίσης, το θεσμικό πλαίσιο για τους συνεταιρισμούς στη χώρας μας δεν ευνοεί την ανάπτυξη της κατάρτισης, της εκπαίδευσης και της πληροφόρησης σε επίπεδο συνεταιρισμών (Διεθνής Οργανισμός Συνεταιρισμών Βιομηχανικών, Βιοτεχνικών, Προσφοράς Υπηρεσιών και Παραγωγών, 2013).

Το 2016 ψηφίστηκε ένας νέος νόμος για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία ο 4430/2016. Στο άρθρο 1 του νόμου ορίζονται οι βασικές έννοιες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας: παραγωγικά εγχειρήματα αυτοδιαχείρισης, συλλογική επιχειρηματικότητα και φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Μία σημαντική

συνεισφορά αυτού του νόμου είναι το εγχείρημα ορισμού της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης, που πραγματοποιείται στο άρθρο 5. Σύμφωνα με τον νόμο 4430/2016 η αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη είναι σημαντική διάσταση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα ιδιαίτερα εν μέσω οικονομικής κρίσης (Nasioulas, Fefes & Ioakimidis, 2017).

Ο πιο πρόσφατος νόμος για τους συνεταιρισμούς στην Ελλάδα είναι ο 4673/2020 (Νόμος 4673/2020, Αγροτικοί Συνεταιρισμοί και άλλες διατάξεις). Πρόκειται για έναν συνεταιριστικό νόμο που έχει κριθεί αρνητικά από το σύνολο των φορέων που ασχολούνται με τους συνεταιρισμούς στην Ελλάδα και από την ICA (με την αυτοπρόσωπη παρουσία του Γεν. Δ/ντή της ICA Bruno Roelands στο ελληνικό κοινοβούλιο). Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι κατά την επεξεργασία του νομοσχεδίου οι συνεταιριστικές οργανώσεις αντέδρασαν με παρεμβάσεις. Τόσο οι συνεταιριστικές οργανώσεις στην Ελλάδα όσο και το Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας τονίζουν ότι ο συγκεκριμένος νόμος δεν λαμβάνει υπόψη τη σχετική ευρωπαϊκή εμπειρία, ενώ κάποια σημεία του είναι προβληματικά (π.χ. διανομή κερδών χωρίς περιορισμούς, μη ύπαρξη αδιανέμητων αποθεματικών, η δυνατότητα μετατροπής των συνεταιρισμών σε άλλες μορφές επιχειρήσεων κατόπιν απόφασης της πλειοψηφίας των μελών και τέλος η ανάγκη ύπαρξης ελάχιστου κεφαλαίου που είναι χαρακτηριστικό των κεφαλαιουχικών εταιρειών (Δουβίτσα, 2020).

3.4 Η βιωσιμότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης

Οι συνεταιρισμοί ως επιχειρήσεις που βασίζονται στις αξίες και στις αρχές της συνεταιριστικής διακυβέρνησης είναι από τη φύση τους βιώσιμες οικονομικές μονάδες καθώς έχουν δείξει ανθεκτικότητα ενόψει των οικονομικών και χρηματοπιστωτικών κρίσεων (Prasad & Kumari, 2016).

Οι Birchall & Ketilson, (2009), μάλιστα, που μελέτησαν τη βιωσιμότητα του συνεταιριστικού οικονομικού μοντέλου εν μέσω οικονομικής κρίσης, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι συνεταιρισμοί και κυρίως οι χρηματοοικονομικοί συνεταιρισμοί όχι μόνο είναι βιώσιμοι εν μέσω κρίσης αλλά μπορούν να βοηθήσουν και στη μείωση του αντίκτυπου της τραπεζικής κρίσης συνεχίζοντας τις συναλλαγές τους χωρίς την ανάγκη κρατικών ενισχύσεων. Αυτό αποδεικνύει ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν μια εναλλακτική λύση στην τρέχουσα οικονομική πολιτική μειώνοντας τον αντίκτυπο της ύφεσης μέσω της συνεχιζόμενης άσκησης των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων.

Στα ίδια αποτελέσματα για τους χρηματοοικονομικούς συνεταιρισμούς κατέληξαν και οι Jaeger, Lemzeri, & Ory (2016), που μελέτησαν το φαινόμενο στην περίπτωση της Γαλλίας. Ειδικότερα, οι μελετητές αναφέρουν ότι οι συνεταιρισμοί τραπεζών στην κρίση του 1990 εμφανίστηκαν πιο ανθεκτικοί και αποδοτικοί από τις κοινές τράπεζες οδηγώντας την οικονομία της αγοράς σε αναδιάρθρωση. Ωστόσο, οι μελετητές τονίζουν ότι οι συνεταιρισμοί τραπεζών στη Γαλλία παρόλο που έδειξαν την ίδια ανθεκτικότητα και στην πρόσφατη οικονομική κρίση, επηρεάστηκαν από αυτή. Ολοκληρώνοντας τη μελέτη τους οι ερευνητές υποστήριξαν ότι τα διαφορετικά χαρακτηριστικά της διακυβέρνησης και της οργάνωσης των τραπεζικών συνεταιρισμών επηρεάζουν την ανθεκτικότητά τους εν μέσω οικονομικής κρίσης και επιχειρηματολογούν ότι πριν την οικονομική κρίση στη Γαλλία οι συνεταιρισμοί τραπεζών ήταν προφανώς πιο ικανοί να αντισταθούν (π.χ. καλύτερη κεφαλαιοποίηση και λιγότερο ασταθή εισοδήματα) συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική σταθερότητα (Jaeger, Lemzeri, & Ory, 2016).

Οι συνεταιρισμοί σε όλους τους τομείς επιβιώνουν καλύτερα από τις παραδοσιακές επιχειρήσεις και οι νεοιδρυθέντες συνεταιρισμοί έχουν μεγαλύτερη μακροζωία σε σχέση με τις νεοιδρυθείσες παραδοσιακές επιχειρήσεις εν μέσω οικονομικής κρίσης. Αυτό αιτιολογείται από το γεγονός ότι μπορούν να χρησιμοποιούν τα κεφάλαια των μελών τους αντί για τραπεζικό δανεισμό με σκοπό τη στήριξη και την επέκταση των δραστηριοτήτων

τους. Ο Birchall επιχειρηματολογεί ότι το συνεταιριστικό μοντέλο δεν αποτελεί επιχειρηματικό μοντέλο όπως είναι όλα τα άλλα, αλλά αντίθετα η συμβολή του στην οικονομία είναι μοναδική, ιδιαίτερα σε μια εποχή παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Για τον λόγο αυτό θεωρεί ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να εξασφαλίζουν την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα των συνεταιρισμών στις σημερινές οικονομίες της αγοράς (Birchall, 2009).

Επίσης, ο Birchall αιτιολογεί τον παραπάνω ισχυρισμό υποστηρίζοντας ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν ένα βιώσιμο οικονομικό μοντέλο που συνεχώς εξελίσσεται για να αντιμετωπίσει τις παγκόσμιες προκλήσεις της οικονομίας, παράγοντας και διανέμοντας τον πλούτο με έναν δίκαιο τρόπο. Σε αυτό το πλαίσιο, οι συνεταιρισμοί μπορούν να φέρουν σταθερότητα στο οικονομικό σύστημα μέσω της δημιουργίας δικτύων που έχουν παγκόσμια εμβέλεια και εφαρμόζουν τοπικές λύσεις σε παγκόσμια προβλήματα. Για αυτό τον λόγο, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να αντιμετωπίζουν τους συνεταιρισμούς σαν ισότιμους εταίρους στην προσπάθεια τους να προωθήσουν τους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης για μια κοινωνία που επικρατεί η ισότητα και η ενσωμάτωση.

Για την ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών ως βιώσιμων οικονομικών οντοτήτων έχουν μιλήσει και άλλοι μελετητές όπως οι Roelants et al. που σύγκριναν την οικονομική ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών και των παραδοσιακών επιχειρήσεων στην Ιταλία εν μέσω οικονομικής κρίσης. Ειδικότερα, οι μελετητές στηριζόμενοι σε διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία ανέδειξαν ότι παρόλο που αριθμός των συνεταιρισμών ξεκίνησε να μειώνεται το 2010, η μείωση τους είναι πολύ πιο επιβραδυνόμενη σε σχέση με όλους τους άλλους τύπους επιχειρήσεων καθώς και ο αριθμός των θέσεων εργασίας. Σε σύγκριση με τις παραδοσιακές επιχειρήσεις εν έτη 2010-2011, διαπίστωσαν ότι, οι συνεταιρισμοί παρουσίασαν μια σημαντική αύξηση της βάσης των εργαζομένων-μελών.

Οι μελετητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι συνεταιρισμοί εργαζομένων στην Ισπανία έχουν δείξει σημάδια ανάκαμψης εν μέσω οικονομικής κρίσης σε σχέση με την συνεχιζόμενη στάσιμη κατάσταση των επιχειρήσεων εν γένει (Roelants et al., 2012).

Οι Borda-Rodríguez & Vicary που επιχειρήσαν να εξηγήσουν τη βιωσιμότητα και την οικονομική ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών, την απέδωσαν τόσο στην οργανωτική τους δομή όσο και στην οικονομική τους διαχείριση. Επέκτειναν την επιχειρηματολογία τους, ως

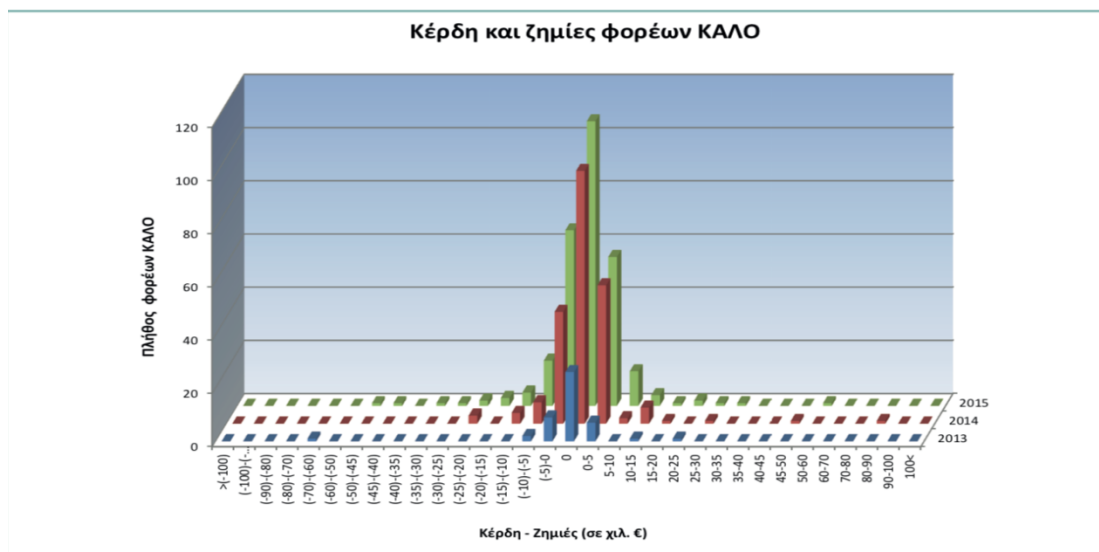
προς τον μειωμένο κίνδυνο ανάληψης ρίσκου, υποστηρίζοντας ότι η ιδιότητα μέλους είναι ένα από τα χαρακτηριστικά των συνεταιρισμών που τους βοηθούν στο να είναι οικονομικά ανθεκτικές και βιώσιμες οντότητες καθώς τα μέλη ως επενδυτές και ιδιοκτήτες έχουν περισσότερο ενισχυμένα κίνητρα, πίστη και ενεργή συμμετοχή. Επιπλέον έδωσαν έμφαση και στην αρχή της συνεργατικότητας και της συλλογικότητας που ευνοεί τον ανοικτό διάλογο για την επίλυση προβλημάτων και τη συμμετοχική διαχείριση. Τέλος, αναφέρθηκαν και στη διακυβέρνηση των συνεταιρισμών η οποία βοηθάει την ανάπτυξη ικανοτήτων χωρίς να είναι παρεμβατική. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά των συνεταιρισμών τους βοηθούν να παρουσιάζουν ανθεκτικότητα ακόμα και σε δύσκολες οικονομικές συνθήκες (Borda-Rodriguez & Vicary, 2013).

3.4.1 Νεκρό σημείο

Η βιωσιμότητα και η οικονομική ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης, που αποτέλεσε αντικείμενο διερεύνησης του προηγούμενο υποκεφαλαίου, αναδεικνύεται περαιτέρω και από την ανάλυση του νεκρού σημείου με στοιχεία από φορείς Κ.ΑΛ.Ο που δραστηριοποιήθηκαν στην Ελλάδα την περίοδο 2013-2015 (Γράφημα 3.1).

Νεκρό σημείο είναι το σημείο στο οποίο μια επιχείρηση καταφέρνει να καλύψει το σύνολο των σταθερών και των μεταβλητών εξόδων της, μη πραγματοποιώντας ούτε κέρδος ούτε ζημιά. Όπως φαίνεται στο παρακάτω γράφημα στην πλειοψηφία τους οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο., δεν εμφανίζουν σημαντικά κέρδη ή ζημίες, έτσι ώστε να συνάγεται το συμπέρασμα ότι τα έσοδα είτε υπερκαλύπτουν ελαφρά τα έξοδα, είτε υπάρχουν μικρές ζημίες. Χαρακτηριστικά βλέπουμε ότι παρόλο που το 2015 τα έσοδα των φορέων έφτασαν τα 6,9 εκ. €, τα έξοδα τους τα υπερκέρασαν κατά 166 χιλ. €.

Γράφημα 3.1 Αριθμός ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που είχαν κέρδη και ζημίες κατά τα έτη 2013 έως και 2015



Πηγή: Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Ετήσια Έκθεση ΚΑΛΟ 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>

Τα ανωτέρω στοιχεία δείχνουν ότι οι οργανισμοί της Κοινωνικής Αλληλεγγύης Οικονομίας μπορούν να δραστηριοποιούνται και στο νεκρό σημείο για ορισμένο χρονικό διάστημα χωρίς τη δημιουργία αποθεματικών και δικλείδων ασφαλείας. Αυτό οφείλεται στον τρόπο διακυβέρνησης τους καθώς δεν επιδιώκουν τα κέρδη αλλά φροντίζουν για το όφελος των μελών τους, τα οποία μπορεί να είναι ταυτόχρονα επενδυτές, εργαζόμενοι, προμηθευτές και πελάτες τους. Επίσης, μπορούν να λειτουργούν ιδιαίτερα αποτελεσματικά σε τομείς

εντάσεως εργασίας, (παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών), χωρίς να απαιτούνται υψηλές επενδύσεις κεφαλαίου, εν αντιθέσει με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, που είναι εντάσεως κεφαλαίου, προσανατολισμένες στο κέρδος και—οδηγούν σε απολύσεις εργαζομένων και τελικά σε κλείσιμο της επιχείρησης. Ένας ακόμη λόγος που οι οργανισμοί της Κ.ΑΛ.Ο μπορούν να λειτουργούν στο νεκρό σημείο είναι γιατί έχουν τις ρίζες τους στην τοπική κοινότητα, αφού δημιουργούνται από τα κάτω από τους ίδιους τους πολίτες και μπορούν με μεγαλύτερη ευκολία να αναπροσαρμόζουν τις δραστηριότητες τους, να διατηρούν τα αποθεματικά τους και την απασχόληση των μελών και των εργαζομένων τους, αλλά έχουν και τη δυνατότητα να προσφεύγουν στη δημιουργία offshoring, που αφορά ήδη πτωχευμένες, υπό πτώχευση και αφερέγγυες επιχειρήσεις, προκειμένου να εξοικονομήσουν κόστος εργασίας.

4.Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις

Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο αναλύονται θεωρίες που συνδέονται με το πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας που λαμβάνει μέρος στο πλαίσιο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Ειδικότερα στο κεφάλαιο παρουσιάζονται δύο θεωρητικές σχολές σκέψης, η παραδοσιακή θεωρητική σχολή σκέψης και η θεωρητική σχολή της κοινωνικής καινοτομίας. Επίσης, στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η θεωρία της αειφόρου/βιώσιμης επιχειρηματικότητας που συνδέεται με το πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Επιπρόσθετα στο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι θεωρίες της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης και των ενδιαφερόμενων μερών που συνδέονται με την βιώσιμη ανάπτυξη.

4.1 Θεωρητικές προσεγγίσεις και εργαλεία που σχετίζονται με την κοινωνική επιχειρηματικότητα

Στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν εντοπιστεί δύο θεωρητικές σχολές σκέψης σε σχέση με την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Η πρώτη διακρίνει ένα εμπορικό χαρακτήρα για τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, οι οποίοι επικεντρώνονται στη δημιουργία εισοδήματος με σκοπό την εκπλήρωση των κοινωνικών στόχων που θέτουν. Αυτή είναι η παραδοσιακή σχολή σκέψης, που υποστηρίζει ότι οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί έχουν πρωτίστως κοινωνικό προσανατολισμό και τα χρήματα που συγκεντρώνουν τα χρησιμοποιούν για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών και τη βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών. Από την παραδοσιακή σχολή σκέψης εκλείπει το στοιχείο της καινοτομίας.

Αντίθετα, το στοιχείο της καινοτομίας έρχεται να καλυφτεί από τη δεύτερη θεωρητική σχολή σκέψης, γνωστή ως «Σχολή Κοινωνικής Καινοτομίας» που επικεντρώνεται στη δημιουργία νέων και καλύτερων τρόπων αντιμετώπισης κοινωνικών προβλημάτων ή της κάλυψης κοινωνικών αναγκών. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία οι κοινωνικοί επιχειρηματίες είναι άτομα που επιφέρουν κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και καινοτομίες στα πρότυπα παραγωγής και παραγωγικότητας της κοινωνικής αξίας, μετατοπίζοντας τους οικονομικούς πόρους σε δραστηριότητες με υψηλότερη απόδοση για την κοινωνία (Dees & Aderson, 2006).

Η Σχολή Κοινωνικής Καινοτομίας θεωρεί ότι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες έχουν την ικανότητα να καινοτομούν αναλαμβάνοντας το ρόλο των φορέων αλλαγής μέσα σε μια κοινωνία. Αυτό το επιτυγχάνουν με τους εξής τρόπους: α) υιοθετώντας μια αποστολή για τη

δημιουργία και διατήρηση της κοινωνικής αξίας (όχι μόνο της ιδιωτικής αξίας) β) αναγνωρίζοντας και επιδιώκοντας αδιάκοπα νέες ευκαιρίες για να υπηρετήσουν αυτή την αποστολή γ) συμμετέχοντας σε μια διαδικασία συνεχούς καινοτομίας, προσαρμογής και μάθησης, δ) βρίσκοντας πόρους για τη χρηματοδότηση των κοινωνικών τους δράσεων και ε) επιδεικνύοντας αυξημένη αίσθηση ευθύνης απέναντι στο κοινωνικό σύνολο. Αυτές είναι οι βασικές διαστάσεις της θεωρίας που υποστηρίζει την καινοτόμα προοπτική της κοινωνικής επιχειρηματικότητας (Dees & Aderson, 2006).

Στην Ευρώπη πολλοί αγροτικοί συνεταιρισμοί ακολουθώντας τις αρχές της «Σχολής της Κοινωνικής Καινοτομίας» έχουν προβεί σε καινοτόμες και βιώσιμες αγροτικές πρακτικές για μείωση του περιβαλλοντικού τους αποτυπώματος (π.χ. *πρακτικές ανακύκλωσης θρεπτικών συστατικών και αποτελεσματική χρήση της γης και των πόρων*), (Moraine συν άλλοι, 2017).

Μια γνωστή θεωρία, που συνδέεται με το πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, είναι η θεωρία της αειφόρου/βιώσιμης επιχειρηματικότητας. Τα τελευταία χρόνια η έννοια της αειφόρου/βιώσιμης επιχειρηματικότητας είναι ευρέως διαδεδομένη για τις επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας που προσπαθούν να πετύχουν την ισορροπία της ικανοποίησης όλων των ενδιαφερόμενων μερών με στόχο τη δημιουργία «αειφόρου/βιώσιμης αξίας». Με αυτή την προοπτική δημιουργούνται μορφές συνεργατικών εγχειρημάτων όπως οι συνεταιρισμοί και οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, που είναι απομακρυσμένες από τον παραδοσιακό τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων μεγιστοποίησης του κέρδους και οι οποίες χρησιμοποιούν την προστιθέμενη αξία που δημιουργούν για την περαιτέρω ανάπτυξη προγραμμάτων με γνώμονα τη βελτίωση του περιβάλλοντος για τις ομάδες στόχους τους, (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2018).

Προκειμένου να διαμορφωθεί μία βιώσιμη επιχείρηση θα πρέπει να σχεδιαστεί και ένα ολοκληρωμένο επιχειρηματικό μοντέλο. Σύμφωνα με τους Osterwalder & Pigneur στο βιβλίο τους με τίτλο "Business Model Generation: A Hand book for Visionaries, Game Changers and Challengers" (2010), «ένα επιχειρηματικό μοντέλο περιγράφει το πώς ένας οργανισμός δημιουργεί, παραδίδει και συλλαμβάνει αξία». Η οργάνωση του επιχειρηματικού μοντέλου μπορεί να επιτευχθεί καλύτερα με τη χρήση ενός εργαλείου (καμβά) του επιχειρησιακού σχεδιασμού.

Ο Καμβάς του Επιχειρηματικού Μοντέλου των Osterwalder και Pigneur με αυτό του Yunus, είναι από τα λίγα μοντέλα που προσαρμόστηκε στις ανάγκες της αειφόρου/βιώσιμης

επιχειρηματικότητας ως βασικό εργαλείο για την κατανόηση της αρχικής ιδέας και του σχεδιασμού της, όπως επίσης και για τον έλεγχο και την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων μέσα από την καινοτομία για την επίτευξη των προσδοκώμενων αποτελεσμάτων. Το μοντέλο Yunus επικεντρώνεται σε τέσσερις βασικούς παράγοντες για την αειφόρο επιχείρηση:

- Την πρόταση αξίας (value proposition).
- Την εξίσωση του κοινωνικού κέρδους, του κέρδους του κοινωνικού και περιβαλλοντικού συνόλου από τη δραστηριότητα της επιχείρησης.
- Την αξία στο εσωτερικό και εξωγενές περιβάλλον της επιχείρησης, και
- Την εξίσωση του οικονομικού κέρδους, έσοδα από πωλήσεις, διάρθρωση του κόστους, έξοδα απασχολούμενου δυναμικού και ελαχιστοποίηση οικονομικής απώλειας με πλήρη εξοικονόμηση του κεφαλαίου.

Παρά την ύπαρξη των παραπάνω θεωριών που συνδέονται με την κοινωνική επιχειρηματικότητα, οι Boons & Lüdeke-Freund (2013) τονίζουν την ανάγκη δημιουργίας και άλλων θεωρητικών μοντέλων για την κοινωνική επιχειρηματικότητα που να συνδυάζουν την οικολογική, την οικονομική και ταυτόχρονα την κοινωνική διάσταση.

4.2 Έννοιες και προσεγγίσεις που σχετίζονται με την αειφόρο/βιώσιμη ανάπτυξη

Η εταιρική κοινωνική ευθύνη (ΕΚΕ) είναι σημαντική για το σύνολο των επιχειρήσεων, αλλά ιδιαίτερα για τις επιχειρήσεις της ΚΑΟ εξαιτίας της δέσμευσης και της στόχευσης που έχουν από τις αρχές και τις αξίες τους για τη δημιουργία κοινωνικής και περιβαλλοντικής βιώσιμης αξίας. Οι επιχειρήσεις της ΚΑΟ πρέπει να κάνουν κοινωνικό απολογισμό και να προωθούν πρακτικές, ηθικές συμπεριφορές και οικονομικές δραστηριότητες που συνάδουν με τα χαρακτηριστικά της ΕΚΕ. Αυτό που διαφοροποιεί τις επιχειρήσεις της ΚΑΟ από τις συμβατικές επιχειρήσεις είναι ότι στις επιχειρήσεις της ΚΑΟ το μοντέλο της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης εμπεριέχεται στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες, λόγω ότι προσανατολίζονται στην προώθηση των σχέσεων μεταξύ διαφόρων φορέων, στη διατήρηση των πόρων και στην προστασία του περιβάλλοντος. Αντίθετα, οι συμβατικές επιχειρήσεις εφαρμόζουν το μοντέλο της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης σε εθελοντική βάση στις κοινωνικές και περιβαλλοντικές τους ανησυχίες.

Οι Cornelius et al. (2008) υποστηρίζουν ότι το θέμα της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης και του κοινωνικού προσανατολισμού των επιχειρήσεων της ΚΑΟ, κατά πόσο και εάν εμπλέκονται ή όχι στην εταιρική κοινωνική ευθύνη⁶ και εφαρμόζουν ένα σύγχρονο σύστημα οικονομικής & κοινωνικής ανάπτυξης, είναι πιο πολύπλοκο, καθώς κάποιες επιχειρήσεις της ΚΑΟ δίνουν λιγότερη και κάποιες μεγαλύτερη έμφαση στην ΕΚΕ, μέσα από τις οικονομικές δραστηριότητες εφαρμόζοντας επιτυχημένες πρακτικές. Η καταγραφή όμως αυτών των επιτυχημένων πρακτικών της ΕΚΕ, ιδιαίτερα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων της ΚΑΟ, είναι δύσκολη και για αυτό οι μελετητές προτείνουν για την μέτρηση της ένα αριθμό εσωτερικών δεικτών.

Η θεωρία της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης στη διεθνή βιβλιογραφία (Campbell, 2007, Cornelius et al., 2008, Hiller, 2013, Bruga & Rezanía, 2016) συνδέεται με την έννοια της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, οι πρακτικές της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης έχουν αντίκτυπο στην κοινωνία, το περιβάλλον και την οικονομία και για αυτό

⁶Ο όρος της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης (corporate social responsibility) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά κατά τη δεκαετία του '60, κυρίως για να δώσει θεωρητικές απαντήσεις ως προς το τι έχει ευθύνη μια εταιρία. Τα τελευταία 30 χρόνια, οι προκλήσεις οδήγησαν στη θεωρία των ενδιαφερομένων μερών που επηρεάζονται άμεσα από τη δραστηριότητα των επιχειρήσεων (stakeholders) για να αντιμετωπιστούν τα επιχειρηματικά προβλήματα (Freeman συν άλλοι, 2010). Η θεωρία αυτή ξεφεύγει από την παραδοσιακή υποχρέωση της επιχείρησης να λογοδοτεί μόνο στους μετόχους συνυπολογίζοντας πως οι δράσεις της επηρεάζουν το κοινωνικό σύνολο (Marrewijk, 2013).

συγκλίνουν με τις αρχές και τα πρότυπα της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Για τον λόγο αυτό τις τελευταίες δεκαετίες το ενδιαφέρον των μελετητών (Campbell, 2007, Cornelius et al., 2008, Hiller, 2013, Bruga & Rezanian, 2016, Arena et al., 2015) εστιάζει στην εταιρική κοινωνική ευθύνη των συνεταιρισμών που μπορεί να τους βοηθήσει να πετύχουν τους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Η σχέση μεταξύ της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης και των συνεταιρισμών αποδεικνύεται και από την νομοθεσία των συνεταιρισμών, που αντικατοπτρίζει την πολύπλοκη σχέση μεταξύ της συνεταιριστικής επιχείρησης και της κοινωνίας. Σύμφωνα με τον ν. 4430/2016, η αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί σημαντική διάσταση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα.

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις σχετικά με την εταιρική κοινωνική ευθύνη που μπορούν να βοηθήσουν να κατανοήσουμε τον διαφορετικό τρόπο αντίληψης των συμβατικών και των συνεταιριστικών επιχειρήσεων πάνω σε αυτό το θέμα. Για παράδειγμα, η φιλοσοφική προσέγγιση των νεωτεριστών φιλοσόφων αντικατοπτρίζει τον τρόπο αντίληψης της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης από την μεριά των συμβατικών επιχειρήσεων. Οι νεωτεριστές φιλόσοφοι απορρίπτουν τις παραδοσιακές προσεγγίσεις περί κοινωνικού καλού δίνοντας έμφαση στο ατομικό συμφέρον στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος. Αντίθετα, η θεώρηση των σύγχρονων φιλοσόφων, όπως του Rousseau, αντικατοπτρίζει τον τρόπο αντίληψης της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης από τη μεριά των συνεταιρισμών εφόσον η θεώρηση των σύγχρονων φιλοσόφων βοηθάει στην κατανόηση της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης υπό το πρίσμα του τι είναι καλό για το κοινωνικό σύνολο (Αστέρα, 2015).

Στη διεθνή βιβλιογραφία, μία γνωστή θεωρία που συνδέεται τόσο με την αειφόρο/βιώσιμη ανάπτυξη όσο και με την εταιρική κοινωνική ευθύνη των συνεταιρισμών, είναι η θεωρία των ενδιαφερόμενων μερών. Στα ενδιαφερόμενα μέρη μιας συνεταιριστικής επιχείρησης πέραν των εργαζομένων, της κυβέρνησης, των πελατών και των προμηθευτών συμπεριλαμβάνεται και η κοινωνία. Οι Valentinov & Pioroulos (2013), επεξηγούν καλύτερα τη σύνδεση της θεωρίας των ενδιαφερόμενων μερών στο πλαίσιο των συνεταιρισμών υποστηρίζοντας ότι οι συνεταιρισμοί λειτουργούν ως συνασπισμοί οι οποίοι κάθε φορά επιδιώκουν να συμφιλιώσουν τα συμφέροντα των ετερογενών μελών τους. Ειδικότερα, οι μελετητές υποστηρίζουν ότι αυτό που διαφοροποιεί τους συνεταιρισμούς από τις συμβατικές επιχειρήσεις είναι ότι είναι υποχρεωμένοι να δρουν με τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίσουν

την εκπλήρωση των συμφερόντων όλων των ενδιαφερομένων μερών τους συμπεριλαμβανομένων των μελών και της κοινωνίας.

Οι συνεταιρισμοί για την επίτευξη των κοινωνικών τους στόχων μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται και η εκπλήρωση των συμφερόντων των ενδιαφερόμενων μερών εφαρμόζουν το μοντέλο της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης όπως αυτό αναλύεται στο κεφάλαιο 2.4. Η αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη χρησιμοποιεί ως κινητήρια δύναμη για την εκπλήρωση των κοινωνικών στόχων των συνεταιρισμών την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων στη βάση της αειφόρου/βιώσιμης οικονομίας. Για την αντιμετώπιση των προκλήσεων οι συνεταιρισμοί στηρίζονται κατά κύριο λόγο στην εμπλοκή των ενδιαφερόμενων μερών με την εφαρμογή πρακτικών εταιρικής κοινωνικής ευθύνης (Gibson et al, 2013).

Σήμερα, η έννοια της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης συμπυκνώνεται στη διατύπωση, που χρησιμοποιήθηκε στην Πράσινη έκθεση το 2001, «Promoting a European Framework For Corporate Social Responsibility ως *«μια έννοια σύμφωνα με την οποία οι εταιρίες ενσωματώνουν τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες στις επιχειρησιακές τους δραστηριότητες και στην αλληλεπίδραση τους με τα ενδιαφερόμενα μέρη σε μια εθελοντική βάση»* (European Commission, 2001). Η εταιρική κοινωνική ευθύνη αφορά στη μέριμνα του εσωτερικού περιβάλλοντος (διαχείριση ανθρώπινου δυναμικού, ασφάλεια και εργασιακή σταθερότητα, κλπ.) και στη δέσμευσή της έναντι του εξωτερικού περιβάλλοντος όπως οι πελάτες, οι προμηθευτές, η κυβέρνηση, τα εθνικά και τα διεθνή δίκτυα. Η δέσμευση αυτή στο πλαίσιο των συνεταιρισμών επεκτείνεται σε νομικό και ηθικό επίπεδο κάτι που δεν ισχύει στην περίπτωση των παραδοσιακών επιχειρήσεων.

Η εταιρική κοινωνική ευθύνη των συνεταιρισμών επιδιώκει την εκπλήρωση των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης μέσω εμπλοκής των ενδιαφερόμενων μερών στις επιχειρηματικές δράσεις. Επιπλέον, η εταιρική κοινωνική ευθύνη των συνεταιρισμών στοχεύει στην προσφορά στις τοπικές κοινωνίες με δημιουργία θέσεων εργασίας κάτω από καλύτερες δυνατές συνθήκες, μέσω ανάπτυξης κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Σε περιβαλλοντικό επίπεδο η εταιρική κοινωνική ευθύνη των συνεταιρισμών στοχεύει στη δημιουργία περιβαλλοντικών βιώσιμων πρακτικών στο πλαίσιο της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι μελετητές (Arena et al., 2015, Bruga & Rezania, 2016) υποστηρίζουν ότι λόγω του ότι οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι συνεταιρισμοί, αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι της διεθνούς οικονομίας, οι δημόσιες πολιτικές οφείλουν να προστατεύουν, να συνεργάζονται πολλές φορές και να προσαρμόζουν λειτουργικά την παγκοσμιοποίηση στις ανάγκες και την ηθική των αρχών της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης ώστε να αντιμετωπίζονται οι προκλήσεις με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, με το λιγότερο δυνατό κόστος και με σεβασμό στον πολίτη και το περιβάλλον (Arena et al., 2015, Bruga & Rezania, 2016).

Δεδομένου ότι η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, εμπνέεται από τις αρχές των συνεταιρισμών, σε όλες τις πτυχές της, αυτό μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι συνεταιρισμοί υπήρξαν πρωτοπόροι στην εφαρμογή της ΕΚΕ καθώς η ΕΚΕ αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των αξιών και κανόνων λειτουργίας τους.

5. Θεσμικό πλαίσιο αειφορίας

Εισαγωγή

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να μελετήσει το θεσμικό πλαίσιο της αειφορίας σε παγκόσμιο επίπεδο, στην Ευρώπη και στην Ελλάδα προκειμένου να αναδείξει τη σύγκλιση των αρχών των συνεταιρισμών με το ελληνικό και το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο. Επίσης, μελετώνται οι 17 στόχοι του ΟΗΕ για την αειφορία με σκοπό να αναδειχτεί η σύνδεση αυτών των στόχων με την κοινωνική οικονομία της Ευρώπης και με τις κοινωνικές επιχειρήσεις συμπεριλαμβανομένων των συνεταιρισμών.

5.1 Η παγκόσμια διάσταση της αειφορίας

Η αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη ουσιαστικά εισάγεται ως έννοια στους κόλπους της παγκόσμιας κοινωνίας με τη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον το 1972. Στη σουηδική πρωτεύουσα συγκεντρώθηκαν εθνικές αντιπροσωπείες από 113 κράτη, αναπτυγμένα και αναπτυσσόμενα, και οριοθέτησαν τα δικαιώματα των ανθρώπινων κοινωνιών και πολιτών τους σε ένα υγιές, παραγωγικό και βιώσιμο περιβάλλον.

Έντεκα χρόνια αργότερα, η Απόφαση 38/161/83 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ κάλεσε το Γενικό Γραμματέα του Οργανισμού να δρομολογήσει τις διαδικασίες για τη δημιουργία Επιτροπής με σκοπό την επανεξέταση της σχέσης του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης, την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας στο ίδιο θέμα και την αναβάθμιση του παγκόσμιου ενδιαφέροντος για το περιβάλλον και την προστασία του. Έτσι δημιουργήθηκε η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development – WCED), η οποία το 1987 παρουσίασε την Έκθεση «Το Κοινό μας Μέλλον» (“Our Common Future”) με σκοπό να αποτελέσει ένα Πρόγραμμα του ΟΗΕ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Η φιλοδοξία αυτή σε ουσιαστικό επίπεδο υλοποιήθηκε επαρκώς στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας κατά τη διάρκεια της Συνόδου Κορυφής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED)

Η έννοια της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης, όπως αυτή έχει διατυπωθεί από την Παγκόσμια Επιτροπή Περιβάλλοντος και Ανάπτυξης, σήμερα καθοδηγεί τις παγκόσμιες πολιτικές των κρατών με στόχο την εξισορρόπηση των οικονομικών, κοινωνικών και βιώσιμων περιβαλλοντικών πολιτικών (Seghezzeo, 2009).

Για την εξασφάλιση της παγκόσμιας αειφορίας πρέπει να πληρούνται δύο προϋποθέσεις για να μπορέσουν οι διεθνείς οικονομικές ανταλλαγές να είναι επωφελείς για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη. Πρέπει να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα των οικοσυστημάτων από τα οποία εξαρτάται η παγκόσμια οικονομία και οι οικονομικοί εταίροι πρέπει να είναι ικανοποιημένοι ότι η βάση της ανταλλαγής είναι δίκαιη (World Commission on Environment and Development, 1987).

Η παγκόσμια διάσταση της αειφορίας τονίζεται και από τον ΟΟΣΑ, ο οποίος προτείνει ότι τα κράτη θα πρέπει να αναπτύξουν δείκτες για τη μέτρηση της αειφορίας. Ορισμένες χώρες χρησιμοποιούν τις εθνικές τους στρατηγικές για την αειφόρο ανάπτυξη και έχουν αναπτύξει συγκεκριμένους δείκτες μέτρησης. Για παράδειγμα, η Αυστρία χρησιμοποιεί 48 δείκτες για την παρακολούθηση της προόδου των στόχων αειφορίας. Ομοίως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναπτύξει μια σειρά από δείκτες με βάση τα θέματα και τα υπο-θέματα της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη. Χώρες όπως ο Καναδάς και η Νορβηγία χρησιμοποιούν ως δείκτες μέτρησης της βιωσιμότητας: το φυσικό κεφάλαιο, το χρηματοοικονομικό κεφάλαιο, και το ανθρώπινο κεφάλαιο (OECD, 2005). Οι δείκτες των κρατών για τη βιωσιμότητα είναι χρήσιμοι καθώς βοηθούν στη βελτίωση των πολιτικών τους αλλά και στη μέτρηση των αποτελεσμάτων τους σε συνάρτηση με τους παγκόσμιους στόχους της αειφορίας.

5.2 Θεσμικό πλαίσιο αειφορίας στην Ευρώπη

Η έννοια της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης εντάχθηκε στις ευρωπαϊκές πολιτικές από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Αναφέρουμε τα Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στη Ρόδο (European Council, 1988) και στο Δουβλίνο (European Council, 1990) «Δήλωση για το περιβάλλον» και «Η περιβαλλοντική επιταγή». Ωστόσο, η τροποποίηση της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1992 δεν καθιέρωσε νομικά την αειφορία.

Η έννοια της αειφορίας θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά στην (ΕΕ) με το 5^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον. Το άρθρο 2 της Συνθήκης του Άμστερνταμ του 1997 οδήγησε στη συμπερίληψη της αειφορίας ως ενός από τους κύριους στόχους της (ΕΕ). Ειδικότερα, το άρθρο 2 ορίζει ότι η (ΕΕ) θέτει ως στόχο την *«προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής προόδου και του υψηλού επιπέδου απασχόλησης και την επίτευξη ισορροπημένης και αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης»*.

Το 2001, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Γκέτεμποργκ, εγκρίθηκε η στρατηγική της (ΕΕ) για την αειφόρο ανάπτυξη (Ευρωπαϊκό Στρατηγικό Σχέδιο για τη Στρατηγικής της Λισαβόνας, 2001). Οι δεσμεύσεις της (ΕΕ) έναντι της αειφορίας και της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης αναθεωρήθηκαν στο πλαίσιο του Συμβουλίου του Γκέτεμποργκ λόγω των διαφορετικών απόψεων των συμμετεχόντων για την αειφορία.

Λίγο αργότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε μια «Λευκή Βίβλο για τη Διακυβέρνηση» (European Commission, 2001) και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βαρκελώνης το 2002, δημοσίευσε μια ανακοίνωση που περιγράφει τις απαραίτητες δράσεις για την υλοποίηση της συμβολής της (ΕΕ) στην παγκόσμια βιώσιμη ανάπτυξη (European Commission 2002, European Council 2002).

Ομοίως, η στρατηγική της Λισαβόνας του 2005 θεσμοθέτησε την αειφόρο ανάπτυξη στην (ΕΕ) δίνοντας έμφαση στην ποιότητα ζωής των ατόμων, στην ισότητα και στη βιώσιμη διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων (European Council, 2006). Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2006b) δήλωσε ότι η βιώσιμη ανάπτυξη *«αποτελεί το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργεί η στρατηγική της Λισαβόνας, με την ανανεωμένη εστίαση της στην ανάπτυξη και την απασχόληση, παρέχοντας μια δυναμική στην ευρωπαϊκή οικονομία»*.

Το 2016, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ξεκίνησε τη στρατηγική (ΕΕ) 2020, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως υποκατάστατο της στρατηγικής της Λισαβόνας. Η (ΕΕ) με τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» θέτει στο επίκεντρό της την πράσινη ανάπτυξη (Sedlacko και Gjoksi 2009) που τη συνδέει άρρηκτα με μια περιβαλλοντικά βιώσιμη οικονομία. Η στρατηγική της Ευρώπης για το 2020, που ενσωματώνει μέσα της τους στόχους των Ηνωμένων Εθνών όπως αυτοί διατυπώθηκαν στην Ατζέντα 2030,⁷ δε θέτει μόνο τη βιώσιμη ανάπτυξη ως πρωταρχικό στόχο, αλλά αποσκοπεί στην προώθηση της έξυπνης, αειφόρου/βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

5.3 Θεσμικό πλαίσιο αειφορίας στην Ελλάδα

Η Ελλάδα άρχισε να ενδιαφέρεται για την αειφορία και τη βιώσιμη ανάπτυξη από το έτος 1976 με την θέσπιση του νόμου 360/1976 «περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος». Το 1986 ψηφίστηκε ο νόμος 1650/1986 «για την Προστασία του Περιβάλλοντος». Η Ελλάδα κάνει στροφή στην αειφόρο ανάπτυξη στα τέλη της δεκαετίας του '90 όπου στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών εξελίξεων υιοθέτησε τον Νόμο 2508/97 «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις» και τον Νόμο 2742/99 «Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη».

Η έννοια της αειφορίας απέκτησε συνταγματικά κατοχυρωμένη μορφή στο αναθεωρημένο Σύνταγμα 75/86/01 (άρθρο 24) όπου ορίζονται τα μέτρα που πρέπει να παίρνει το κράτος για την προστασία του περιβάλλοντος με βάση τις αρχές της αειφορίας. Με τον νόμο 3010/25-4-2002 «Εναρμόνιση του Ν. 1650/86 με τις Οδηγίες 97/11 και 96/61ΕΕ, διαδικασία οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα» η ελληνική νομοθεσία ενσωμάτωσε στο εθνικό της δίκαιο τις Οδηγίες 97/11 και 96/61ΕΕ (Η έννοια της αειφορίας και η ενσωμάτωση στο εθνικό θεσμικό πλαίσιο). Η πρώτη στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας χρονολογείται το 2002 (Chaloupka, 2013). Η δεύτερη στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη προετοιμάστηκε το 2007 και εφαρμόστηκε εν μέρει έως το 2009. Από το 2009, όταν ιδρύθηκε το «Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής» οι πολιτικές προτεραιότητες για την Ελλάδα, τέθηκαν κάτω από την «ομπρέλα» της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης (European Sustainable Development Network, 2019).

⁷ Η Ατζέντα 2030 των Ηνωμένων Εθνών δημιουργήθηκε το 2015 από τους παγκόσμιους ηγέτες. Εν έτη 2016, η Ευρώπη δημιούργησε το έγγραφο Στρατηγική Ευρώπη 2020, που ενσωματώνει μέσα τους 17 στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, όπως αυτοί διατυπώθηκαν στην Ατζέντα 2030.

Την περίοδο 2007-2013 η Ελλάδα υιοθέτησε το εθνικό στρατηγικό πλαίσιο που προωθήθηκε από την Ευρώπη για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη. Κάποιοι από τους βασικότερους άξονες του σχεδίου 2007-2013 ήταν: η πρόληψη των περιβαλλοντικών κινδύνων, η προστασία του ατμοσφαιρικού περιβάλλοντος, η προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος και η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής (Dell, 2010).

Η Ελλάδα σήμερα έχει δημιουργήσει θεσμικούς μηχανισμούς ώστε η βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας να συνάδει με τους 17 στόχους της (ΕΕ) για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα αποφάσισε, το Δεκέμβριο του 2016 με τον Νόμο 4440/2016, άρθρο 43, να δημιουργήσει, έναν θεσμικό μηχανισμό για την καθοδήγηση της συνεκτικής εφαρμογής των 17 στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της (ΕΕ) σε εθνικό επίπεδο (Kailis, 2019).

Σύμφωνα με τον νόμο 4440/2016 η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να αναθέσει το καθήκον της παρακολούθησης και του συντονισμού της εθνικής εφαρμογής των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης στη Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης και κυρίως στο Γραφείο Συντονισμού, Θεσμικών, Διεθνών και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων. Από το 2016, το Γραφείο Συντονισμού, Θεσμικών, Διεθνών και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων έχει τη βασική ευθύνη να ηγηθεί του έργου του συντονισμού των δράσεων των Υπουργείων για τους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Επίσης, το Γραφείο Συντονισμού, Θεσμικών, Διεθνών και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην προώθηση των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης στη δημόσια διοίκηση και στη διασφάλιση ότι οι υφιστάμενες ή νέες εθνικές προτεραιότητες, η νομοθεσία, οι πολιτικές και οι στρατηγικές είναι ευθυγραμμισμένες και συνεπείς με τους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης (General Secretariat of the Government & Office of Coordination, Institutional, International & European Affairs, 2018).

Η Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης είναι υπεύθυνη για τον προγραμματισμό, την οργάνωση και την παρακολούθηση της εκτέλεσης του κυβερνητικού έργου και για το συντονισμό των υπουργείων, βοηθώντας στην επίλυση διαφορών που μπορεί να προκύψουν λόγω συνυπευθυνότητας. Επιδιώκει επίσης να εξασφαλίσει τη συνέπεια και τη συνέχεια των κυβερνητικών ενεργειών και να παρακολουθεί την εφαρμογή τους σύμφωνα με τις αποφάσεις που λαμβάνονται από τους κυβερνητικούς φορείς. Το έργο της Γενικής Γραμματείας της Κυβέρνησης και του Γραφείου Συντονισμού, Θεσμικών, Διεθνών και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων υποστηρίζεται και διευκολύνεται ουσιαστικά από το Διυπουργικό

Δίκτυο Συντονισμού για τους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης (General Secretariat of the Government & Office of Coordination, Institutional, International & European Affairs, 2018).

Στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», της (ΕΕ), η Ελλάδα έχει θέσει σαν στόχους: την αύξηση της απασχόλησης, τη μείωση της φτώχειας κυρίως στους πληθυσμούς των παιδιών και την κάλυψη των αναγκών των υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας (European Regional and Development Fund, 2019).

5.4 Αειφορία - Στόχοι, στρατηγική και ο ρόλος των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας

Στη στρατηγική «Ευρώπη 2020» η ΕΕ τονίζει τις προτεραιότητες της ευρωπαϊκής οικονομίας. Οι βασικές προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με την στρατηγική για το 2020 είναι οι εξής: α) η έξυπνη ανάπτυξη - ανάπτυξη μιας οικονομίας βασισμένης στη γνώση και την καινοτομία, β) η βιώσιμη ανάπτυξη για μια πιο ανταγωνιστική οικονομία και γ) η εντατική ανάπτυξη - προώθηση μιας οικονομίας υψηλής απασχόλησης που θα προσφέρει οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή. Όλες αυτές οι προτεραιότητες της αντανακλούν το όραμα της Ευρώπης που αφορά στην κοινωνική οικονομία της και που αποτυπώνεται στο στρατηγικό σχεδιασμό της (European Commission, 2020).

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθούν οι προτεραιότητες που θέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την επίτευξη των 17 στόχων του ΟΗΕ για την αειφορία και πώς αυτοί συνδέονται με τις επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Οι 17 στόχοι κατηγοριοποιούνται σε πέντε διαστάσεις: την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την περιφερειακή και παγκόσμια σταθερότητα, την διασφάλιση της «υγείας» του πλανήτη μας, τις δίκαιες και ανθεκτικές κοινωνίες και τις ευημερούσες οικονομίες. Ειδικότερα, οι 17 βιώσιμοι αναπτυξιακοί στόχοι της (ΕΕ) είναι οι εξής: μείωση της φτώχειας, μείωση της πείνας και των συνθηκών διαβίωσης, βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού, ποιοτική εκπαίδευση, ισότητα φύλων, καθαρό νερό, φθηνή και καθαρή ενέργεια, αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη, βιομηχανική καινοτομία και δημιουργία νέων υποδομών, μείωση των ανισοτήτων, δημιουργία βιώσιμων πόλεων, υπεύθυνη παραγωγή και κατανάλωση, δράσεις για το κλίμα και για τη ζωή στο νερό και στη στεριά, ειρήνη, δικαιοσύνη και ισχυροί θεσμοί

και τέλος συνεργασία για την επίτευξη όλων των παραπάνω στόχων (Ελληνική Πλατφόρμα για την ανάπτυξη, 2020)

Εικόνα 5.1: Οι 17 στόχοι της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης



Πηγή: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ανακτήθηκε από <https://auebvolunteers.gr/sdgs/>

Για την ανάπτυξη της ενωσιακής οικονομίας με βάση τις αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τονίζει το ρόλο των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Τις χαρακτηρίζει βιώσιμες, ανταγωνιστικές και καινοτόμες επιχειρήσεις που στοχεύουν στην οικονομική ενσωμάτωση και στη μείωση των κοινωνικών αποκλεισμών. Οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται και οι συνεταιρισμοί παρέχοντας τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους στην ενιαία εσωτερική αγορά της Ευρώπης προωθούν την οικονομική ενοποίηση δημιουργώντας εκατομμύρια θέσεις εργασίας (Europra, 2020).

Στην Ευρώπη σήμερα υπάρχουν πάνω από 2 εκατομμύρια επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και που αντιπροσωπεύουν το 10% όλων των επιχειρήσεων στην (ΕΕ). Πάνω από 11 εκατομμύρια άνθρωποι περίπου το 6% των εργαζομένων της (ΕΕ) εργάζονται για επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Οι επιχειρήσεις αυτές έχουν διαφορετικές νομικές μορφές και δραστηριότητες από τη γεωργία, τη μεταποίηση και τις τράπεζες έως την παροχή εργασίας. Πρωταρχικός στόχος των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, όπως τονίζεται από την (ΕΕ), είναι να εξυπηρετούν τα μέλη της Ευρωπαϊκής κοινότητας συμβάλλοντας στην οικονομική και κοινωνική συνοχή της Ευρώπης και όχι να εστιάζουν στην απόδοση της επένδυσης όπως κάνουν οι συμβατικές επιχειρήσεις με σκοπό την αύξηση της κερδοφορίας τους. Για αυτό τα μέλη των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας ενεργούν σύμφωνα με την αρχή της αλληλεγγύης και της αμοιβαιότητας. Ως εκ τούτου, για την Ευρωπαϊκή Ένωση οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, συμπεριλαμβανομένων των συνεταιρισμών, συνιστούν μια αναπτυσσόμενη ομάδα επιχειρήσεων.

Διάφοροι μελετητές (Apostolopoulos, Newbery, Gkartzios, 2018, Sheldon, Dredge & Daniele, 2017, Ramani, Ghazi & Gupta, 2017, Ramani, Ghazi & Gupta, 2017, Dredge & Daniele, 2017, Wanyama, 2016, Buzinde et al, 2016, Sheldon, Gicheru, 2016) έχουν μελετήσει τη σχέση των 17 Παγκόσμιων Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης (Sustainable Development Goals - SDGs) με τις επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, ειδικότερα στην (ΕΕ). Για παράδειγμα, ο Buzinde et al, (2016), στην έρευνά που έκαναν για την κοινωνική επιχειρηματικότητα στον τομέα των κοινωνικών επιχειρήσεων του τουρισμού διαπίστωσαν ότι ο τουρισμός, που προάγεται μέσω των κοινωνικών επιχειρήσεων, μπορεί δυνητικά να συνεισφέρει στην επίτευξη των στόχων της (ΕΕ) για τη βιωσιμότητα και την

κοινωνική ανάπτυξη. Οι Sheldon, Dredge & Daniele (2017) αναφέρθηκαν τους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της (ΕΕ) και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι αυτοί μπορούν να επιτευχθούν με την χρηματοοικονομική ενίσχυση των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

Σε μια άλλη σχετική μελέτη, ο Wanyama (2016) εξετάζει τη δυνατότητα των συνεταιρισμών να συμβάλλουν στους αναπτυξιακούς βιώσιμους στόχους της (ΕΕ) και ιδιαίτερα στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και στην προώθηση της αξιοπρεπούς εργασιακής απασχόλησης. Ειδικότερα, ο μελετητής στην ερευνά του ανέφερε ότι οι συνεταιρισμοί μπορούν να συμβάλλουν στη μείωση της φτώχειας διότι εντοπίζουν οικονομικές ευκαιρίες και υπερασπίζονται τα συμφέροντα των φτωχών. Ιδιαίτερα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί αυξάνουν το εισόδημα των φτωχών αγροτικών οικογενειών των διάφορων περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης, οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν στην μείωση των ανισοτήτων μεταξύ των δύο φύλων επειδή υπερασπίζονται και προωθούν τα συμφέροντα των γυναικών.

Ο ίδιος μελετητής αναφέρει ότι οι συνεταιρισμοί δίνουν ευκαιρίες στις γυναίκες να συμμετέχουν στην οικονομική ζωή της χώρας τους και τους παρέχουν πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους. Στους Ισπανικούς συνεταιρισμούς για παράδειγμα το 49% των εργαζομένων είναι γυναίκες. Επιπλέον, οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν στην αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στην ίση πρόσβαση όλων των μελών μιας κοινωνίας στην εκπαίδευση. Αυτό το επιτυγχάνουν αυξάνοντας το εισόδημα φτωχών οικογενειών. Σημαντική είναι επίσης η συνεισφορά στη βελτίωση της υγείας του πληθυσμού. Οι συνεταιρισμοί υγείας για παράδειγμα, παρέχουν υπηρεσίες υγείας σε οικογένειες με χαμηλό εισόδημα ή σε οικογένειες που ζουν στα όρια της φτώχειας και επιπλέον δίνουν θέσεις εργασίας σε επαγγελματίες υγείας (Wanyama, 2016).

Ο ρόλος των συνεταιρισμών στην επίτευξη των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης έχει τονιστεί και από τον Gicheru (2016). Ο μελετητής επισήμανε ότι αυτό οφείλεται κυρίως στην οικονομική αποδοτικότητα των συνεταιρισμών και στην εστίαση που έχουν σε κοινωνικά και περιβαλλοντικά θέματα. Επιπλέον, ο μελετητής στην ερευνά του επιχειρηματολόγησε ότι οι συνεταιρισμοί θεωρούνται μια εναλλακτική λύση για το σύστημα της αγοράς διότι λόγω της κοινοτικής και αναπτυξιακής τους φύσης μπορούν να επιβιώσουν σε περιβάλλοντα με δύσκολες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες (Gicheru, 2016).

6. Ανασκόπηση μελετών

6.1 Η σύνδεση της αειφορίας με τη διαχείριση των κοινών πόρων

Η θεωρία της διαχείρισης των κοινών πόρων ξεκίνησε το 1833, όταν ο Άγγλος οικονομολόγος William Forster Lloyd χρησιμοποίησε ένα υποθετικό παράδειγμα ενός κοινού πόρου, της υπερβόσκησης ενός βοσκότοπου, και αναφέρθηκε στις επιπτώσεις της υπερβολικής χρήσης και της εξάντλησης των κοινών πόρων. Ένα αιώνα αργότερα ο Αμερικανός βιολόγος και φιλόσοφος Garrett Hardin το 1968, σε άρθρο του αναφέρεται στην «τραγωδία των κοινών» και τις επιπτώσεις της μη ρυθμιζόμενης χρήσης των κοινών πόρων, όπως η γη, η ατμόσφαιρα, οι ωκεανοί, οι λίμνες ή ακόμα και τα υλικά αγαθά, προτείνοντας την περιφραγή τους μέσω ενός αυστηρού μηχανισμού ελέγχου. Η «τραγωδία των κοινών» ή «τραγωδία των μη ρυθμιζόμενων κοινών» αποτελεί δίλλημα που αναφέρεται συχνά σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη, την αειφόρο ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος και χρησιμοποιείται στη σύγχρονη κοινωνία ως παράδειγμα για την επίλυση προβλημάτων διαχείρισης πόρων, όπως είναι το νερό, τα δάση, το πετρέλαιο, ο άνθρακας κ.ά. Η βιβλιογραφία για τους κοινούς πόρους (Commons) έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια λόγω των παγκόσμιων ανησυχιών σχετικά με την περιβαλλοντική υποβάθμιση και την εξάντληση των πόρων, ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα λόγω της αύξησης του πληθυσμού. Οι εμπειρικές έρευνες, που έχουν διεξάγει διάφοροι μελετητές (Agrawal, 2003, Όστρομ, 2002, Agrawal & Goyal, 2001) των κοινών πόρων, έχουν επικεντρωθεί κυρίως στη δημιουργία περιπτώσιολογικών μελετών για την επιτυχή κοινοτική διαχείριση της παράκτιας αλιείας, των δασών, των βοσκότοπων, της άρδευσης και των υπόγειων υδάτων (Agrawal, 2003). Η οικονομολόγος (Βραβευμένη με Νόμπελ) Elinor Ostrom, γνωστή και ως μητέρα των κοινών (Commons), ανάλυσε την οικονομική διακυβέρνηση των κοινών πόρων, κυρίως των φυσικών. Στη θεωρία της, της διαχείρισης των κοινών πόρων (common pool resource theory), συνδέει τη διαχείριση τους με την αειφορία.

Σύμφωνα με την Ostrom τα κοινά (commons) είναι ένα οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα που περιλαμβάνει πόρους τους οποίους οι κοινότητες διαχειρίζονται με κανόνες και πρότυπα που έχουν οι ίδιες καθορίσει. Τα κοινά αποτελούνται από τρία επίπεδα που αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους την κοινότητα, τον πόρο, και το ρυθμιστικό πλαίσιο. Παραδείγματα κοινών αποτελούν μία κοινότητα βοσκών ή ψαράδων με τον βοσκότοπό και τον ψαρότοπο τους αντίστοιχα και τους κανόνες διαχείρισης τους. Η Ostrom μέσα από την μελέτη και την έρευνα εγχειρημάτων, αυτοδιαχειριζόμενων κοινών πόρων, είχε ως στόχο να

αποδείξει ότι η αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης τους, δεν αποτελεί προνόμιο των δύο κυρίαρχων συστημάτων, του κράτους και της αγοράς, αλλά και των ίδιων των ανθρώπων, οι οποίοι αποτελώντας το μέρος της λύσης και όχι του προβλήματος, κατάφεραν επί αιώνες στηριζόμενοι σε σχέσεις συνεργασίας και εμπιστοσύνης να διαχειριστούν μακροπρόθεσμα με βιώσιμο τρόπο τους συλλογικούς πόρους (Οstrom, 2002).

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ostrom ανέπτυξε 8 (οκτώ) αρχές σχεδιασμού για την αποτελεσματική διακυβέρνηση των κοινών πόρων:

- Τον σαφή ορισμό των ορίων της ομάδας που διαχειρίζεται τους κοινούς πόρους.
- Την αντιστοίχιση των κανόνων που διέπουν τη διαχείριση των κοινών πόρων με τις τοπικές ανάγκες.
- Τη συμμετοχή όλων των ατόμων, που επηρεάζονται από τους κανόνες της διαχείρισης των κοινών πόρων, στην τροποποίησή τους.
- Τη διασφάλιση ότι τα δικαιώματα των μελών που απορρέουν από τους κανόνες σέβονται τις εξωτερικές αρχές.
- Τη δημιουργία συστήματος για την παρακολούθηση της συμπεριφορά των μελών.
- Τη δημιουργία κυρώσεων για τους παραβάτες των κανόνων.
- Την επίλυση διαφορών με τη χρήση χαμηλού κόστους προσιτών μέτρων και
- Τέλος, η όγδοη αρχή αφορά στη δημιουργία μιας υπεύθυνης διακυβέρνησης για τη διαχείριση των κοινών πόρων (Heenehan et al., 2014).

Είναι γεγονός ότι η βιωσιμότητα των φυσικών πόρων κινδυνεύει παγκοσμίως, καθώς πολλές χώρες κινούνται όλο και σε πιο ανταγωνιστικά περιβάλλοντα. Οι Madani και Dinar (2012) ταξινομήσαν τα ιδρύματα/θεσμούς για τη διαχείριση των κοινών πόρων σε τρεις κατηγορίες, δηλαδή τα μη συνεταιριστικά, τα εξωγενή ρυθμιστικά (περιλαμβάνουν παρεμβάσεις από ρυθμιστικές αρχές π.χ., κανονισμός εκμετάλλευσης, εκχώρηση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και επιβολή διαφορετικών κανόνων για τη διαχείριση των κοινών πόρων) και τα συνεταιριστικά. Στο πλαίσιο των συνεταιρισμών, οι δικαιούχοι μπορούν να αναπτύξουν δράσεις και σχέδια εκμετάλλευσης τους, που βασίζονται στον ορθολογισμό της ομάδας και που μακροπρόθεσμα αυξάνουν τα κέρδη και τα βιώσιμα οφέλη για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη.

Στα οικονομικά, ένας κοινός πόρος (common pool resource) είναι ένας τύπος αγαθού που αποτελείται από ένα φυσικό ή ανθρωπογενές σύστημα πόρων, του οποίου το μέγεθος ή τα χαρακτηριστικά το καθιστά δαπανηρό. Το μέγεθος και τα χαρακτηριστικά του φυσικού ή ανθρωπογενούς συστήματος πόρων μπορεί να αποκλείσει πιθανούς μελλοντικούς δικαιούχους από την απόκτηση ωφελειών από τη χρήση του (Heenehan et al., 2014). Για αυτό τον λόγο οι Madani & Dinar (2012) έχουν τονίσει ότι καθώς όλο και περισσότερο

φυσικοί πόροι γίνονται όλο και πιο σπάνιοι είναι απαραίτητη η δημιουργία θεσμών και οργανώσεων, όπως είναι οι συνεταιρισμοί, που να μπορούν να συμβάλλουν στη βιώσιμη διαχείριση των κοινών πόρων ώστε να εξασφαλίζουν την εκμετάλλευσή τους όχι μόνο από τις σημερινές αλλά και από τις μελλοντικές γενιές.

Από το παραπάνω θεωρητικό πλαίσιο, εμφανίζεται η σύνδεση της διακυβέρνησης των κοινών πόρων με την αειφορία και τη βιωσιμότητα καθότι η αειφορία έχει καταστεί βασικό ζήτημα στη διαχείριση τους. Επίσης, αναδεικνύεται ότι, το σύστημα αξιών και αρχών των συνεταιρισμών, όπως η εθελοντική και «από τα κάτω» συμμετοχή, ο αυτόνομος και συνεργατικός τρόπος λειτουργίας, το ενδιαφέρον για τα μέλη και την κοινότητα, η δημοκρατική και η ισότιμη συμμετοχή των μελών στη συνδιαμόρφωση των κανόνων και τη λήψη αποφάσεων, μπορούν να παρέχουν αποδεκτές λύσεις στο πλαίσιο της εμπιστοσύνης, της οικονομίας του διαμοιρασμού και της συνεργασίας, παρατείνοντας τη διάρκεια ζωής των κοινών πόρων μέσω της αειφόρου/βιώσιμης και αποτελεσματικής εκμετάλλευσής (Madani & Dinar, 2012).

6.2 Σύγκλιση των αρχών της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης και των συνεταιριστικών αρχών

Στο πλαίσιο της παγκόσμιας ατζέντας για την αειφορία, η αποτελεσματική εφαρμογή των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης, που στηρίζεται σε τρεις ισότιμους πυλώνες την οικονομία, το περιβάλλον και κοινωνία, απαιτεί συντονισμένη προσπάθεια από όλους τους ενδιαφερόμενους και σε όλες τις κλίμακες, διεθνές, περιφερειακό, εθνικό και τοπικό επίπεδο. Οι αρχές, οι αξίες και τα ιδεώδη που διέπουν τη βιώσιμη ανάπτυξη όπως, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η δημιουργία οικολογικής συνείδησης, η προάσπιση των εργασιακών δικαιωμάτων, η περιβαλλοντική υπευθυνότητα, η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, η καταπολέμηση της διαφθοράς και η ευθύνη του κράτους αποτυπώνονται και σε ορισμένους από τους στόχους της ατζέντας των Ηνωμένων Εθνών για το 2030 μεταξύ των οποίων είναι, η καταπολέμηση της φτώχειας, η εξάλειψη των ανισοτήτων, η εκπαίδευση, η ευημερία για όλους, η ειρήνη στο κόσμο και η προστασία του πλανήτη και του περιβάλλοντος για τις επόμενες γενεές.

Σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης του προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών (SDG), εκτός από το κράτη, δεσμεύτηκε να αναλάβει και το διεθνές συνεταιριστικό κίνημα, μέσω της τότε προέδρου της Διεθνούς Συνεταιριστικής Συμμαχίας (ICoA), Monique F. Leroux. (International Co-operative Alliance, 2016)

Η πρωταρχική οργανωτική αρχή των συνεταιρισμών σε όλο τον κόσμο είναι η εκπλήρωση των αναγκών της κοινότητας και η δημιουργία κοινωνικής αξίας. Οι άλλες βασικές συνεταιριστικές αρχές, όπως αναλύθηκαν και στο τρίτο κεφάλαιο, είναι ο εθελοντισμός, η δημοκρατική διακυβέρνηση, η ελεύθερη και η ανοικτή συμμετοχή των μελών, η αυτονομία και η ανεξαρτησία, η εκπαίδευση/κατάρτιση και ενημέρωση των μελών και η συνεργασία (Shen et al., 2019). Οι συνεταιρισμοί αποτελούν συνεργίες που εκκινούν από τη βάση και αποτελούν ένα αντισταθμιστικό μηχανισμό δικτύωσης που επιχειρεί να καλύψει το κενό που δημιουργείται από την ανεπάρκεια και την αδυναμία του κράτους και της αγοράς να ανταποκριθούν στις ανάγκες των πολιτών εξαιτίας των οικονομικών και θεσμικών συνθηκών που επικρατούν.

Στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να εξετάσει την σύγκλιση των συνεταιριστικών αρχών σε συνάρτηση με τις βασικές αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Με βάση κοινές κατευθυντήριες αρχές και την παραδοσιακή εστίαση στην αντιμετώπιση ανεπιθύμητων για

τις κοινότητες ζητημάτων οι συνεταιρισμοί θεωρούνται από τους πιο σημαντικούς φορείς για την υλοποίηση των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση μάλιστα αναγνωρίζει ότι οι συνεταιρισμοί είναι φορείς που συμβάλλουν στην επίτευξη των 17 στόχων βιωσιμότητας, σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, όπως αυτοί έχουν αποτυπωθεί στην Ατζέντα 2030 (International Labor Organization, 2016).

Ο πρώτος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης είναι ο τερματισμός της φτώχειας. Ενώ τα ποσοστά ακραίας φτώχειας έχουν μειωθεί περισσότερο από το μισό από το 1990 μέχρι σήμερα, 1 στους 5 ανθρώπους στις αναπτυσσόμενες χώρες ζει ακόμη με λιγότερο από 1,90 δολάριο την ημέρα. Οι συνεταιρισμοί θεωρούνται ότι είναι οργανώσεις, που μπορούν να συμβάλλουν στην εξάλειψη της φτώχειας, λόγω του ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα τους. Για παράδειγμα, το Ινδικό Farmers Fertilizer Cooperative Limited (IFFCO) έχει περισσότερα από 36.000 μέλη συνεταιρισμούς, στους οποίους συμμετέχουν πάνω από 55 εκατομμύρια αγρότες. Εκτός από την κατασκευή και πώληση λιπασμάτων, η IFFCO συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και του βιοτικού επιπέδου των μικρών παραγωγών παρέχοντας βασικές υπηρεσίες, όπως μάρκετινγκ προϊόντων, αγροτικές τηλεπικοινωνίες και ασφάλιση (International Labor Organization, 2016).

Σε αυτό το πλαίσιο διαπιστώνεται ότι η αρχή της συνεργασίας των συνεταιρισμών, που έχει σαν στόχο τη δημιουργία βιώσιμων λύσεων, συγκλίνει με μία βασική αρχή της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης που είναι η μείωση της φτώχειας. Επιπλέον, η αρχή της εθελοντικής και ανοικτής συμμετοχής των μελών υποχρεώνει τους συνεταιρισμούς να είναι «ανοικτοί» στα φτωχά μέλη της κοινότητας και να τα δραστηριοποιούν για την αύξηση του εισοδήματός και τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους. Ως παράδειγμα, μπορούν να αναφερθούν οι αγροτικοί συνεταιρισμοί και οι συνεταιριστικές τράπεζες που εξασφαλίζουν ένα εισόδημα για τα φτωχά μέλη της κοινότητας (Simmons & Birtchall, 2008), μέσω μικροχρηματοδοτήσεων.

Ο δεύτερος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης έχει να κάνει με τη μείωση της πείνας. Ο αριθμός των ανθρώπων που υποφέρουν από την πείνα και από επισιτιστική ανασφάλεια, υπολογίζεται ότι είναι περισσότεροι από 2 δισεκατομμύρια άτομα, εκ των οποίων το 8% ζει στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική και δεν έχουν τακτική πρόσβαση σε επαρκή θρεπτικά και υγιή τρόφιμα. Οι συνεταιρισμοί συμμετέχουν και δραστηριοποιούνται στον τερματισμό της πείνας μέσω της προσφοράς προγραμμάτων εκπαίδευσης και τεχνικής κατάρτισης στις αναπτυσσόμενες χώρες για την υιοθέτηση των πρακτικών της κλιματικής έξυπνης γεωργίας. Επίσης, οι συνεταιρισμοί καταναλωτών στην Ευρώπη αλλά και παγκοσμίως συμβάλλουν στην ασφάλεια των τροφίμων και τη βιώσιμη γεωργία ώστε να μειωθεί η πείνα στον

πλανήτη. Με γνώμονα την συνεταιριστική αρχή, που αφορά το ενδιαφέρον για την κοινότητα, οι συνεταιρισμοί καταναλωτών προωθούν στην αγορά των τροφίμων εδώδιμα προϊόντα που παρασκευάζονται με βιώσιμες περιβαλλοντικά τεχνικές. Επιπλέον, για τη μείωση της πείνας οι συνεταιρισμοί προωθούν τρόφιμα στην παγκόσμια αγορά που κατασκευάζονται από μειονοτικές ομάδες, όπως είναι οι γυναίκες, ή οι φυλετικοί λαοί (International Labor Organization, 2016).

Ο τρίτος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης προωθεί την σωματική ευεξία, την ψυχική υγεία, και περιλαμβάνει τη δέσμευση για τη μείωση της θνησιμότητας, τη βελτίωση της ζωής και της υγείας των ατόμων (π.χ. πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, περιορισμό των λοιμωδών νοσημάτων) (International Labor Organization, 2016). Η Διεθνής Συνεταιριστική Συμμαχία για την υγεία, εκτιμά ότι υπάρχουν περισσότερα από 100 εκατομμύρια νοικοκυριά παγκοσμίως που εξυπηρετούνται από τους συνεταιρισμούς υγείας.

Τα τελευταία χρόνια, οι αυξανόμενες ανισοροπίες μεταξύ της προσφοράς και της ζήτησης για υπηρεσίες υγείας έχουν πιέσει τα εθνικά συστήματα υγείας. Οι συνεταιρισμοί καλύπτουν το κενό, στον τομέα της υγείας, που δημιουργείται από την αγορά και το κράτος, αναπτύσσουν δραστηριότητες που στο επίκεντρο τους τοποθετούν τον άνθρωπο, μπορούν να αναγνωρίζουν τις ανάγκες του, να υπηρετούν καλύτερα την τοπική ωφέλεια και να δημιουργούν θετικό αντίκτυπο. Παράδειγμα είναι οι συνεταιρισμοί Homecare στις Ηνωμένες Πολιτείες, που προσφέρουν κατ'οίκον οικιακή φροντίδα και υποστηρικτικές υπηρεσίες σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ή σε άτομα με ανάγκες για ιατρική και προσωπική βοήθεια. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι εργατικοί συνεταιρισμοί προσφέρουν και υπηρεσίες φροντίδας στους χώρους εργασίας για καλύτερες συνθήκες υγιεινής και ποιότητας ζωής, μέσω της εκπαίδευσης σε άτομα με χαμηλό εισόδημα. Επίσης, οι παγκόσμιοι συνεταιρισμοί υγείας που βρίσκονται σε αρκετές χώρες, παρέχουν ένα ευρύ φάσμα υπηρεσιών υγείας, όπως ασφαλιστική κάλυψη, υπηρεσίες πρόληψης και υγειονομικής περίθαλψης, διανομή φαρμακευτικών προϊόντων και διαχείριση νοσοκομείων και άλλων εγκαταστάσεων (International Cooperative Organization, 2008).

Ο τέταρτος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης αφορά την ποιοτική εκπαίδευση. Ως επιχειρήσεις που ανήκουν στα μέλη, οι συνεταιρισμοί έθεταν πάντα την εκπαίδευση στον πυρήνα των κατευθυντήριων αρχών τους. Η παροχή εκπαίδευσης και τεχνογνωσίας για τους συνεταιρισμούς αποτελούν το εργαλείο για την εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών για την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητά τους, αλλά και μέσο ενημέρωσης, ιδιαίτερα των νέων, για την ανάδειξη των ωφελειών του συνεργατισμού και της συνεταιριστικής ταυτότητας. Η εκπαίδευση, η κατάρτιση και η πληροφόρηση είναι μία από τις επτά αρχές συνεργασίας που

εγκρίθηκε από τη Διεθνή Συνεταιριστική Συμμαχία (ICA). Οι συνεταιρισμοί παρέχουν άμεσα ή διευκολύνουν την πρόσβαση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση των μελών τους (International Labor Organization, 2016). Για παράδειγμα, στην Πολωνία, οι συνεταιρισμοί εκπαίδευσης εδώ και πολλά χρόνια επιδιώκουν τη συστηματική εκπαίδευση και την αυτο-εκπαίδευση των μελών τους συμβάλλοντας στην αύξηση του κοινωνικοπολιτιστικού βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων (Zimnoch, 2018).

Ο πέμπτος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης αφορά την ισότητα των φύλων. Σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες οι γυναίκες εργάζονται απομονωμένες στην άτυπη οικονομία αποκομίζοντας οριακό εισόδημα. Οι συνεταιρισμοί ενισχύουν τη συμμετοχή των γυναικών στη διακυβέρνηση και στη λήψη αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα. Η ένωση δυνάμεων των γυναικών σε μικρούς συνεταιρισμούς μπορεί να τους προσφέρει την οικονομική, κοινωνική και πολιτική δύναμη (Nippierd, 2012). Το μοντέλο συνεργασίας των συνεταιρισμών είναι κατάλληλο για την προώθηση της οικονομικής συμμετοχής των γυναικών με τρεις βασικούς τρόπους: α) με την αύξηση της πρόσβασης στην απασχόληση και την εργασία, β) με την ενεργοποίηση της δημοκρατίας και της αντιπροσώπευσης των γυναικών και γ) με ενίσχυση της ηγετικής και διαχειριστικής εμπειρίας των γυναικών (International Labor Organization, 2016). Ένα Παράδειγμα που μπορεί να αναφερθεί είναι η Ειδική Συνεταιριστική Εταιρεία Δianoía στην Ισπανία που συμβάλλει στη διαμόρφωση των ταυτοτήτων των γυναικών και στην αποτελεσματική ισότιμη συμμετοχή τους σε όλα τα επίπεδα ηγεσίας και λήψης αποφάσεων στην οικονομική, πολιτική και δημόσια ζωή (Coopsfor/2030, 2017).

Το ασφαλές πόσιμο νερό είναι ο έκτος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Αν και δισεκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο έχουν αποκτήσει πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό και υπηρεσίες αποχέτευσης, 663 εκατομμύρια άνθρωποι εξακολουθούν να μην έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό, και 1,8 δισεκατομμύρια άνθρωποι εξακολουθούν να χρησιμοποιούν μολυσμένες πηγές πόσιμου νερού (International Labor Organization, 2016). Οι συνεταιρισμοί μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαθεσιμότητα και τη βιώσιμη διαχείριση του νερού και της αποχέτευσης, να συγκεντρώσουν τους πόρους τους και να βρουν λύσεις βελτίωσης, ιδίως σε περιοχές όπου άλλες δημόσιες και ιδιωτικές οντότητες δεν μπορούν ή δεν θέλουν να επενδύσουν στην παροχή τέτοιων υπηρεσιών (International Labor Organization, 2016). Η Συνεταιριστική Ένωση Cooperative League of Thailand (CLT) στην Ταϊλάνδη μέσω του προγράμματος «Plan the tree» ενθαρρύνει τα μέλη του συνεταιρισμού στη φύτευση νέων δένδρων με το σύνθημα «ένας άνθρωπος ένα δένδρο» ώστε να εξασφαλιστεί η διατήρηση των χερσαίων και εσωτερικών οικοσυστημάτων γλυκού νερού (Coopsfor/2030, 2017). Επίσης, η CLUSA International, Εθνική Συνεταιριστική

Επιχειρηματική Ένωση έχει δεσμευτεί να παρέχει καθαρό, άφθονο και προσβάσιμο νερό, σε 25.000 άτομα σε 90 χωριά παραγωγής καφέ, με στόχο να κατευθύνει και να καθοδηγήσει το 80% των μελών της κοινότητας στη χρήση νέων συστημάτων τροφοδοσίας νερού (International Labor Organization, 2016).

Ο έβδομος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης αφορά την ενέργεια. Οι συνεταιρισμοί είναι ευαισθητοποιημένοι προς την κατεύθυνση παροχών στην κοινωνία ώστε οι άνθρωποι να έχουν πρόσβαση σε ενέργεια με προσιτό κόστος. Η πρόσβαση σε σύγχρονες ενεργειακές υπηρεσίες και οικονομικά αξιόπιστες μπορεί να αποτελέσει το κλειδί για τον τερματισμό της φτώχειας. Ειδικότερα, οι ενεργειακοί συνεταιρισμοί παρέχουν ηλεκτρική ενέργεια σε πολλές αγροτικές περιοχές όπου άλλες εταιρείες ενδέχεται να μην είναι πρόθυμες ή ικανές να επενδύσουν σε ανάλογες υποδομές (International Labor Organization, 2016). Για παράδειγμα, στην Γερμανία υπάρχουν συνεταιρισμοί ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, που λειτουργούν με την οικονομική συμμετοχή των πολιτών και έχουν σαν στόχο τον εκδημοκρατισμό του ενεργειακού τομέα και την κάλυψη των αναγκών των κοινοτήτων σε φθηνή και καλής ποιότητας ενέργεια (Yildiz et al., 2015). Επίσης στην Ελλάδα η Electra Energy - Μηχανικός Ενεργειακός Συνεταιρισμός-Ενεργειακή Κοινότητα, προέρχεται από πολίτες οι οποίοι αποφάσισαν εκτός από καταναλωτές, να επενδύσουν, να παράξουν και να αναπτύξουν ενεργειακό έργο σε τρεις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας: αιολική, βιομάζα και ηλιακή (Coopsfor/2030, 2017).

Ο όγδοος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης είναι η αξιοπρεπής εργασία και η οικονομική ανάπτυξη. Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις έχουν αποδείξει την ικανότητά τους να δημιουργούν και να διατηρούν θέσεις εργασίας. Με βάση την αρχή της συνεργασίας, της ανοιχτής και εθελοντικής συμμετοχής, λειτουργούν ως επιχειρήσεις χωρίς αποκλεισμούς που προσφέρουν ευκαιρίες απασχόλησης σε ευάλωτες ομάδες, όπως γυναίκες χαμηλού εισοδήματος, άνεργοι νέοι, άτομα με αναπηρίες, αυτόχθονες πληθυσμοί, μετανάστες και πρόσφυγες, εντάσσοντάς τους ενεργά στην επίσημη οικονομία (International Labor Organization, 2016). Ο Ιταλικός συνεταιρισμός Coopermondo έχει δεσμευτεί μέσα από τη δημιουργία 10 νέων συνεταιρισμών να αυξήσει την παραγωγή των προϊόντων από μικρούς παραγωγούς, ώστε να αντιμετωπιστεί η φτώχεια και η ανεργία ατόμων όλων των ηλικιών, να ενισχυθούν τα εισοδήματά τους και να αποκτήσουν ίση πρόσβαση σε παραγωγικούς πόρους, εκπαίδευση και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (International Labor Organization, 2016).

Ο ένατος στόχος επιδιώκει την καινοτομία στις βιομηχανίες και τις υποδομές. Ενώ η χρηματοδότηση για τις υποδομές έχει αυξηθεί στις αναπτυσσόμενες χώρες και έχει σημειωθεί εντυπωσιακή πρόοδος, οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, αντιμετωπίζουν σοβαρές

προκλήσεις σε αυτό το κομμάτι καθότι οι επενδύσεις στην επιστημονική έρευνα και καινοτομία παραμένουν κάτω από τον παγκόσμιο μέσο όρο. Οι συνεταιρισμοί κοινής ωφέλειας, που ασχολούνται με την παροχή ηλεκτρισμού, νερού, τηλεπικοινωνιών στα μέλη τους, μπορούν να συμβάλλουν στην επίτευξη του ένατου στόχου βιωσιμότητας. Συγκεκριμένα, οι συνεταιρισμοί στις αγροτικές περιοχές διαδραματίζουν θεμελιώδη ρόλο στη δημιουργία βασικών υπηρεσιών και υποδομών με σκοπό να βοηθήσουν τα μέλη τους να αποκτήσουν πρόσβαση σε μια δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς αγορά (International Labor Organization, 2016).

Η μείωση των ανισοτήτων είναι ο δέκατος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Στο επίκεντρο της ατζέντας του ΟΗΕ για την αειφόρο ανάπτυξη του 2030, βρίσκεται η εξάλειψη των ανισοτήτων στο εισόδημα, στην ηλικία, το φύλο, την αναπηρία, τη φυλή, την εθνικότητα, την καταγωγή, τη θρησκεία ή την οικονομική ή άλλη κατάσταση. Οι συνεταιρισμοί, σύμφωνα με τις συνεταιριστικές αρχές, βασίζονται στην ισότητα, και έχουν αποδείξει την συνεισφορά τους στη μείωση των ανισοτήτων, που έχουν σχέση με τους μισθούς. Σε πολλές χώρες της Ευρώπης υπάρχουν συνεταιρισμοί που αμείβουν δίκαια τα μέλη τους ακόμα και αυτά που ανήκουν σε μειονότητες, ανεξάρτητα αν οι αμοιβές διαφέρουν ανάλογα με το νομικό/θεσμικό πλαίσιο κάθε χώρας (Magne, 2018).

Ο εντέκατος στόχος αφορά στις βιώσιμες πόλεις και κοινότητες. Οι συνεταιρισμοί μπορούν να συμβάλλουν στο να καταστήσουν τις πόλεις πιο ασφαλείς, πιο βιώσιμες και λιγότερο επιρρεπείς στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Για παράδειγμα, οι συνεταιρισμοί στέγασης προσφέρουν ασφαλή και προσιτή στέγαση σε πολίτες. Οι περιβαλλοντικοί συνεταιρισμοί αναλαμβάνουν δράσεις ανακύκλωσης και συντήρησης του πρασίνου των πόλεων (International Labor Organization, 2016). Παράδειγμα αποτελεί η Ιαπωνική Συνεταιριστική Ένωση Καταναλωτών που έχει δεσμευτεί να μειώσει τις συνολικές εκπομπές CO₂ κατά 40% έως το 2030 και να διασφαλίσει λεπτομερή μέτρα εξοικονόμησης ενέργειας και την ανάπτυξη του ανανεώσιμου ενεργειακού εφοδιασμού (Coopsfor/2030, 2017).

Ο δωδέκατος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης είναι η υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή. Οι συνεταιρισμοί με βάση την αρχή του ενδιαφέροντος για την κοινότητα μπορούν να εφαρμόζουν καινοτόμες πρακτικές για τη βιώσιμη διαχείριση των πόρων τους και να αναπτύξουν πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση των καταναλωτών σε θέματα που έχουν να κάνουν με την υπεύθυνη κατανάλωση (International Labor Organization, 2016). Οι συνεταιρισμοί αποτελούν οργανώσεις που συμβάλλουν στη μείωση του οικολογικού αποτυπώματος, αφού τα μέλη τους προέρχονται από τη ίδια την κοινότητα, λειτουργούν και

αναπτύσσονται σε τοπικό επίπεδο και μπορούν να αφογκράζονται τα προβλήματα και τις ανάγκες της (International Labor Organization, 2016).

Ο δέκατος τρίτος στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης αφορά το κλίμα. Οι συνεταιρισμοί εμπλέκονται όλο και περισσότερο στη διαχείριση της αλλαγής του κλίματος. Για παράδειγμα, οι οργανώσεις αγροτών και οι γεωργικοί, αλιευτικοί και δασικοί συνεταιρισμοί είναι αποτελεσματικοί εταίροι στην οργάνωση των κοινοτήτων που δραστηριοποιούνται, για τη διαχείριση των φυσικών καταστροφών και του φαινομένου του θερμοκηπίου καθότι υιοθετούν πρακτικές πρόληψης και προσαρμογής που μειώνουν τις επιπτώσεις των φυσικών κινδύνων και της κλιματικής αλλαγής (π.χ. εναλλακτικές πρακτικές παραγωγής) (International Cooperative Alliance, 2008).

Ο δέκατος τέταρτος επιδιώκει τη βιώσιμη διαχείριση των παράκτιων και των θαλάσσιων πόρων (International Labor Organization, 2016). Είναι αποδεδειγμένο ότι οι συνεταιρισμοί μπορούν να προσφέρουν βιώσιμες λύσεις στην αλιεία και στο θαλάσσιο εμπόριο υποστηρίζοντας τα άτομα που δραστηριοποιούνται σε αυτούς τους τομείς ώστε να βελτιώσουν τις πρακτικές τους και τις συνθήκες ζωής τους (Shotton, 2019). Στην Ιταλία, ο συνεταιρισμός Κόστα Μπαλένα ο οποίος αποτελείται από βιολόγους και φυσιοδίφες με εμπειρία στους τομείς της θαλάσσιας βιολογίας, της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, του οικοτουρισμού και της παρακολούθησης των ψαριών, προωθεί τον αειφόρο τουρισμό, προσφέροντας ευκαιρίες απασχόλησης με πλήρη σεβασμό στη φύση και στο περιβάλλον, (International Labor Organization, 2016).

Ο δέκατος πέμπτος αφορά τη ζωή στη γη (παραγωγικότητα, διατήρηση άγριας πανίδας, προστασία βιοποικιλότητας). Σε αυτό το πλαίσιο, οι συνεταιρισμοί στηριζόμενοι στις αρχές της συνεργασίας και της ενημέρωσης των μελών τους προσφέρουν βιώσιμες πρακτικές για τη διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων και βοηθούν τα μέλη τους να υιοθετήσουν πράσινες πρακτικές (International Labor Organization, 2016).

Ο δέκατος έκτος στόχος επιδιώκει την ειρήνη και τη δικαιοσύνη στον κόσμο. Οι συνεταιρισμοί προωθούν την κοινοτική διαβίωση, την κοινοτική ασφάλεια, έχουν τη δύναμη να προωθούν την αμοιβαία κατανόηση. Η διακυβέρνηση στο εσωτερικό των συνεταιρισμών στηρίζεται στην πολυπολιτισμικότητα, την ισονομία, την ισομερία, τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων (ένα μέλος, μία ψήφος) και έχουν τη δύναμη να προωθούν την αμοιβαία κατανόηση και συμβάλλοντας στην εξάλειψη των συγκρούσεων, την πολιτική σταθερότητα και την προώθηση της ειρήνης, και τη δημιουργία κοινωνιών χωρίς αποκλεισμούς, (International Labor Organization, 2016).

Τέλος, ο δέκατος έβδομος στόχος έχει να κάνει με τη δημιουργία συνεργασιών για την επίτευξη των στόχων της βιωσιμότητας (International Labor Organization, 2016). Η επίτευξη των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης ενισχύεται μέσω των συμπράξεων των συνεταιρισμών. Μια μορφή εργατικών συνεταιρισμών είναι οι πολυσυμμετοχικοί, οι οποίοι απευθύνονται σε μέλη και μη μέλη και μπορούν να εγγυηθούν καλύτερα την αυτονομία των συνεταιρισμών. Στην Ιταλία, η Consorzio Nazionale Servizi (CNS) είναι μια κοινοπραξία από 155 περίπου συνεταιρισμούς που προσφέρουν υπηρεσίες σε διάφορους τομείς υπηρεσίες διαχείρισης για το περιβάλλον, τον τουρισμό κ.ά. με στόχο τη σύναψη συμβάσεων με δημόσιους φορείς (Consorzio Nazionale Servizi, 2020).

Όλα τα παραπάνω, αναδεικνύουν την σύγκλιση των αρχών των συνεταιρισμών και της αειφόρου ανάπτυξης, σε υψηλότερο ή χαμηλότερο επίπεδο, σε διαφορετικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις της ΚΑΟ, όλα όμως συγκεντρωμένα, μπορούν να περιγράψουν το συγκριτικό πλεονέκτημα που έχουν οι συνεταιρισμοί σε σύγκριση με τις εταιρείες στην προώθηση της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης.

7. Ερευνητική προσέγγιση

7.1 Μεθοδολογία

Πριν την περιγραφή της μεθοδολογίας της παρούσας είναι απαραίτητο να γίνει αναφορά στα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν κατόπιν της βιβλιογραφικής επισκόπησης. Τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα παρακάτω:

Ερώτημα 1: Ποια είναι η σύνδεση των αρχών των συνεταιρισμών με τις αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης;

Ερώτημα 2: Πώς οι συνεταιρισμοί επηρεάζουν την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ευημερία;

Ερώτημα 3: Μπορούν οι συνεταιρισμοί να αναδειχτούν σε βασικό εργαλείο επίτευξης των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της Ευρώπης και να είναι ανθεκτικοί εν μέσω οικονομικής κρίσης;

Για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων διεξήχθη δευτερογενής έρευνα με βιβλιογραφική επισκόπηση και κριτική παρουσίαση διαφόρων απόψεων. Επιπλέον, διεξήχθη δευτερογενής έρευνα σε υπάρχοντα στατιστικά στοιχεία των συνεταιρισμών στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Η συλλογή των στατιστικών στοιχείων, όπως αναφέρθηκε και στην Εισαγωγή, έχει ως στόχο να στηρίξουν τη βασική επιχειρηματολογία της εργασίας η οποία είναι η εξής: α) οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν στην οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική ανάπτυξη και β) οι συνεταιρισμοί αποτελούν μία βιώσιμη λύση εν μέσω οικονομικής κρίσης και γ) οι συνεταιρισμοί μπορούν να αναδειχτούν σε βασικό εργαλείο επίτευξης των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της Ευρώπης.

Επομένως, σκοπός της δευτερογενούς έρευνας είναι η χρήση και η παράθεση ήδη υπάρχοντων στατιστικών δεδομένων, τα οποία έχουν σαν στόχο την αύξηση της συνολικής αποτελεσματικότητας της έρευνας και την ενίσχυση της υπάρχουσας επιχειρηματολογίας της. Τα βήματα, που ακολουθήθηκαν για την διεξαγωγή της δευτερογενούς έρευνας είναι τα εξής: α) προσδιορισμός ερευνητικού θέματος και ερευνητικής περιοχής, β) βιβλιογραφική επισκόπηση, γ) διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων, δ) εντοπισμός πηγών από τις οποίες μπορούν να συλλεχτούν τα δευτερογενή στοιχεία, ε) αξιολόγηση πηγών αναφορικών με την

εγκυρότητά τους, στ) συλλογή στοιχείων με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα και τον σκοπό της έρευνας, ζ) παράθεση και σχολιασμός στοιχείων.

Το υλικό της δευτερογενούς έρευνας συγκεντρώθηκε από αξιόπιστους διεθνείς, ευρωπαϊκούς και ελληνικούς φορείς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Η δευτερογενής έρευνα για στατιστικά στοιχεία των συνεταιρισμών στην Ευρώπη έγινε στους εξής φορείς: International Cooperation, Alliance, Monitor Cooperations, Coops Europe, CICOPA, ILO, EUROCOOP, CECODHAS, CECOP και COGECA.

Αντίστοιχα, η δευτερογενής έρευνα για στατιστικά στοιχεία των συνεταιρισμών στην Ελλάδα έγινε στους εξής φορείς: Γενική γραμματεία (διεύθυνση κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας), CICOPA, Δίκτυο ΚΑΠΑ, ΙΝΕ (Ινστιτούτο Εργασίας), Coopilot Project, Cooperatives Europe, CICOPA.

Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από επιστημονικές εκδόσεις και στατιστικά δεδομένα μας δίνουν μια γενική εικόνα για την κατάσταση των συνεταιρισμών στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, για την εξαγωγή συμπερασμάτων για τον τρόπο που αυτοί συμβάλλουν στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και στην επίτευξη των στόχων της αειφορίας για τη βιωσιμότητα του πλανήτη.

Τα δεδομένα που εντοπίστηκαν και συλλέχθηκαν αφορούν στην ανεργία σε Ελλάδα και Ευρώπη εν μέσω κρίσης, στην απασχόληση και στον τζίρο των συνεταιρισμών, στην έναρξη νέων συμβατικών και συνεταιριστικών επιχειρήσεων εν μέσω οικονομικής κρίσης, στην συνεισφορά των συνεταιρισμών της Ελλάδας και της Ευρώπης στο ΑΕΠ της οικονομίας, στην συνεισφορά των παραδοσιακών επιχειρήσεων στο ΑΕΠ της οικονομίας. Επίσης, τα δεδομένα αφορούν στην συμβολή των συνεταιρισμών στους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης.

Τα παραπάνω δεδομένα μπορούν να βοηθήσουν αφενός στην ενίσχυση της επιχειρηματολογίας της παρούσας Διπλωματικής εργασίας και αφετέρου στην απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων.

7.2 Στατιστικά στοιχεία Ευρώπης για την ανάπτυξη των συνεταιρισμών

Η συνολική ανεργία στην Ευρώπη των 28 χωρών (ΕΕ-28)⁸, μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης είχε ανοδική πορεία με βάση τα στοιχεία του πίνακα 7.1. Την περίοδο 2008-2014 το ποσοστό της ανεργίας στην ΕΕ-28 κινήθηκε αυξητικά από 7,0% το 2008, το χαμηλότερο ποσοστό της περιόδου 2005-2008, σε 10,8% το 2013 παρουσιάζοντας το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας. Από το 2014 και μετά, η ανεργία παρουσίασε σταδιακή αποκλιμάκωση σε 10,2% το 2014, 9,4% το 2015 και έφθασε μέχρι το 2019 σε 6,3%. Ενδεικτικά, παρατηρείται ότι το ποσοστό της ανεργίας το 2008 ανερχόταν στην Γαλλία σε 7,4%, στην Ιταλία 6,7% στη Γερμανία 7,5%, στην Ισπανία 11,3% και στην Ελλάδα 7,8%. Αντίθετα το έτος 2013 που διαμορφώθηκαν τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στην ΕΕ-28, το ποσοστό ανεργίας έφθασε στη Γερμανία 5,2%, 26,1% στην Ισπανία και 27,5% στην Ελλάδα. Σημειώνεται ότι η Ελλάδα και πριν το 2008 εμφάνιζε τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης του μέσου όρου της Ευρωζώνης, 66,2% (Ινστιτούτο Εργασίας, ΙΝΕ, 2018). Το επόμενο χρονικό διάστημα από το 2013 μέχρι το 2019 η ανεργία παρουσίασε μικρή υποχώρηση περίπου 1,5-3% από έτος σε έτος, φθάνοντας το 2019, σε 8,5% στη Γαλλία, 10% στην Ιταλία, 3,2% στη Γερμανία, 14,1% στην Ισπανία και 17,3% στην Ελλάδα. Η ανεργία το 2019 εξακολουθεί να είναι αυξημένη, η σταθερή όμως αποκλιμάκωση την χρονική περίοδο 2014-2019 οδηγεί στην πρόβλεψη για μείωση της ανεργίας μέχρι το 2030 κάτω από 10% για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) για το σύνολο των χωρών της ΕΕ, όσων παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα ανεργίας.

⁸ Σε αυτές τις χώρες περιλαμβάνεται και η Αγγλία που ήταν μέλος της ΕΕ εκείνη την περίοδο.

Πίνακας 7.1: Τα ποσοστά (%) ανεργίας ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού ηλικίας 15 έως 74

Γεωγραφική κατανομή	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ΕΕ (27 χώρες - από το 2020)	7.2	9.1	9.8	9.9	10.8	11.4	10.8	10.0	9.1	8.1	7.2	6.7
ΕΕ (28 χώρες)	7.0	8.9	9.6	9.6	10.5	10.8	10.2	9.4	8.5	7.6	6.8	6.3
Ευρωζώνη - 19 χώρες (από το 2015)	7.5	9.6	10.1	10.2	11.3	12.0	11.6	10.8	10.0	9.0	8.1	7.5
Γερμανία	7.5	7.8	7.0 ^β	5.8 ^β	5.4	5.2	5.0	4.6	4.1	3.8	3.4	3.2
Ελλάδα	7.8	9.6 ^β	12.7	17.9	24.5	27.5	26.5	24.9	23.6	21.5	19.3	17.3
Ισπανία	11.3	17.9	19.9	21.4	24.8	26.1	24.5	22.1	19.6	17.2	15.3	14.1
Γαλλία	7.4	9.1	9.3	9.2	9.8	10.3	10.3	10.4	10.0	9.4	9.0	8.5
Ιταλία	6.7	7.8	8.4	8.4	10.7	12.2	12.7	11.9	11.7	11.2	10.6	10.0
Κύπρος	3.7	5.4	6.3	7.9	11.9	15.9	16.1	15.0	13.0	11.1	8.4	7.1
Πορτογαλία	7.7	9.6	11.0	12.9	15.8	16.4	14.1	12.6	11.2	9.0	7.1	6.5
Ηνωμένο Βασίλειο	5.6	7.6	7.8	8.1	7.9	7.5	6.1	5.3	4.8	4.3	4.0	3.8
Νορβηγία	2.5	3.1	3.5	3.2	3.1	3.4	3.5	4.3	4.7	4.2	3.8	3.7

Πηγή: Eurostat, Total unemployment rate (%): Ανακτήθηκε από <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00203/default/table?lang=en>

Αντίθετα, τα χρόνια, που ακολούθησαν την οικονομική κρίση στην Ευρώπη, η απασχόληση στους συνεταιρισμούς διάφορων Ευρωπαϊκών χωρών όπως στην Γαλλία, στην Γερμανία και στην Ιταλία ήταν αυξημένη, όπως θα φανεί παρακάτω στην ανάλυση (πίνακας 7.2). Για παράδειγμα στην Γαλλία το 2010 η απασχόληση στους συνεταιρισμούς ξεπερνάει το 1,5 εκατ. εργαζόμενους, ενώ στην Ιταλία το 2011 και στην Γερμανία το 2012 η απασχόληση στους συνεταιρισμούς ξεπερνάει τα 2,5 εκατ. εργαζόμενους (CICOPA, 2014). Αυτά τα δεδομένα είναι ιδιαίτερα σημαντικά για την συμβολή των συνεταιρισμών στην απασχόληση και στην μείωση της ανεργίας, ιδιαίτερα αν λάβει κανείς υπόψη ότι οι οικονομίες της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Ιταλίας επηρεάστηκαν σημαντικά από την παγκόσμια οικονομική ύφεση.

Πίνακας 7.2: Απασχόληση σε συνεταιρισμούς ανά χώρα και ανά κατηγορία

	Συνολικός αριθμός απασχόλησης σε όλους τους συνεταιρισμούς	Ποσοστό απασχόλησης στους συνεταιρισμούς (από το 2012 συνολικός αριθμός απασχολούμενου πληθυσμού %)	Ποσοστό όλων των συνεταιριστικών θέσεων εργασίας (από το 2012 συνολικός αριθμός απασχολούμενου πληθυσμού %)	Έτος
Αργεντινή	377,14	1.69	2.40	2008
Αυστραλία	60,630	0.23	0.53	2011
Βραζιλία	1,669,788	0.59	1.76	2011
Καναδάς	680,917	0.92	3.89	2009
Κίνα	162,740,000	0.36	21.22	2013
Γαλλία	1,513,691	2.22	5.87	2010
Γερμανία	2,590,133	2.29	6.47	2012
Ινδία	39,353,042	2.15	10.51	2009-2010
Ινδονησία	473,604	0.43	0.43	2012
Ιταλία	2,495,810	7.63	10.90	2011
Ιαπωνία	5,418,207	0.94	8.64	2009-2014
Μεξικό	41,184	0.08	0.08	2007
Ρωσία	1,335,000	0.33	1.87	2013
Βόρεια Κορέα	2,767,449	0.50	11.21	2011-2014
Τουρκία	2,561,994	0.40		2012
Ηνωμένο Βασίλειο	399,672	0.82	1.36	2010
ΗΠΑ	1,876,920	0.72	1.32	2007+2011
Ευρώπη	7,579,529	2.10	7.36	2009-2010
Σύνολο	233,934,710	0.99	11.65	

Πηγή: CICOPA, 2014. Ανακτήθηκε από: https://www.cicopa.coop/wp-content/uploads/2018/03/cooperatives_and_employment_a_global_report_en_web_21-10_1pag.pdf

Ειδικότερα, στην Ετήσια Έκθεση Συνεργασίας στην Ιταλία σύμφωνα με το ιταλικό ερευνητικό ινστιτούτο CENSIS, η απασχόληση σε συνεταιρισμούς στην Ιταλία αυξήθηκε κατά 8% από το 2007 έως το 2011, σε σύγκριση με τη μείωση 2,3% που εμφάνισαν όλοι οι τύποι των κεφαλαιουχικών επιχειρήσεων και σε 1,2% στο σύνολο της οικονομίας. Ο δείκτης αύξησης σε προστιθέμενη αξία στους συνεταιρισμούς αυξήθηκε σε 24,7% έναντι 6,5% των συμβατικών επιχειρήσεων. Το 2012 η απασχόληση στους συνεταιρισμούς αυξήθηκε σε σχέση με το 2011 κατά 2,8% δημιουργώντας 36.000 νέες θέσεις και συνολικά 1.341 εκατ. εργαζόμενους (η μέτρηση δεν περιλαμβάνει τους αυτοαπασχολούμενους, παραγωγούς-μέλη). Επίσης αύξηση στην απασχόληση εμφανίζουν και οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί την περίοδο

2007-2011 σε ποσοστό 17,3% με αυξητική τάση της απασχόλησης και το 2012 σε ποσοστό 4,3% (British Council, 2017).

Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο 2009-2013 ο ρυθμός ανάπτυξης της Ιταλικής οικονομίας κινήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, με μείωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕγχΠ) κατά 10% και με απώλεια 500.000 θέσεων εργασίας στις συμβατικές επιχειρήσεις, αντίθετα στους συνεταιρισμούς η απασχόληση κινήθηκε αυξητικά προσθέτοντας 102.000 θέσεις εργασίας (Eurisce, 2016).

Στη Γαλλία την περίοδο 2006-2008 οι συνεταιρισμοί αύξησαν τις θέσεις εργασίας κατά 18% και μεταξύ 2008-2009 κατά 2,9%. Οι εργατικοί και πολυμερείς συνεταιρισμοί παρουσίασαν μία θετική τάση αύξησης της απασχόλησης κατά 4% το 2013 σε σύγκριση με το 2012 και 12,5% σε σύγκριση με το 2009. Μεταξύ αυτών των θέσεων εργασίας, ποσοστό 40% δημιουργήθηκε από υφιστάμενους συνεταιρισμούς και ποσοστό 20% από νεοϊδρυθέντες. Το ποσοστό βιωσιμότητας των συνεταιρισμών αυτών μετά από τρία έτη έφθασε στο 82,5% και μετά από πέντε έτη σε 66,1% σε σύγκριση με τις γαλλικές εταιρείες που κινήθηκαν σε ποσοστά 66% και 50% την ίδια χρονική περίοδο (CICOPA, 2017).

Όπως φαίνεται στον πίνακα 7.3, 377.984 συνεταιρισμοί σε όλο τον κόσμο παρέχουν περισσότερες από 19 εκατομμύρια θέσεις εργασίας και έχουν πάνω από 6 εκατομμύρια μέλη.

Πίνακας 7.3: Παγκόσμια επισκόπηση απασχολούμενων κατά τύπο συνεταιρισμού, στον τομέα της βιομηχανίας και των υπηρεσιών

Είδος συνεταιρισμού	Αριθμός συνεταιρισμών	Αριθμός εργαζόμενων μελών	Αριθμός μελών παραγωγών	Συνολικός αριθμός θέσεων εργασίας	Αριθμός μελών χρηστών
Συνεταιρισμοί εργαζομένων	253,276 (67%)	10,966,766	280.159	12.455.712	2.473.391
Συνεταιρισμοί παραγωγών	66,311 (17,5%)	7,641	3.762.087	4.570.614	0
Κοινωνικοί συνεταιρισμοί	16,764 (4,4%)	265,337		431.569	485.977
Πιθανοί κοινωνικοί συνεταιρισμοί	41,653 (11%)	256,312	1.977.986	2.468.466	1.111.960
Σύνολο	377,984 (100%)	11.496.067	6.020.263	19.926.361	4.071.368

Πηγή: CICOPA, 2015-2016. Ανακτήθηκε από: <https://www.cicopa.coop/wp-content/uploads/2019/07/Global-REPORT-2015-2016-2019-corrections.pdf>

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι την περίοδο 2015-2016 ένα μεγάλο μέρος των συνεταιρισμών, που δραστηριοποιούνται στους τομείς της βιομηχανίας και των υπηρεσιών βρισκόταν στην Ασία (60%), στην Ευρώπη (19,7%) στην Αμερική (19,1%), στην Αφρική (14%) και στην Αυστραλία (0,1%) και απασχόλησαν στην Ασία 12.9 εκατ. εργαζόμενους,

στην Ευρώπη 2.5εκατ, στην Αμερική 1.9 εκατ. και συνολικά σε Αφρική και Αυστραλία 2.5 εκατ. εργαζομένους, (Πίνακας 7.4).

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Διεθνούς Συνεταιριστικής Ένωσης (International Co-operative Alliance) το 2017, με δείγμα από 37 χώρες (πίνακας 7.5), στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) υπάρχουν περίπου 221.960 συνεταιρισμοί που απασχολούν 1.554.687 εκατομμύρια εργαζομένους και 152.064.608 εκατ. χρήστες-μέλη.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω στοιχεία και το ποσοστό των συνεταιριστικών μονάδων (19,7%), στον κλάδο της βιομηχανίας και των υπηρεσιών του πίνακα 7.4, καθώς και τα στοιχεία από 18 χώρες για την απασχόληση (2.5 εκατ. εργαζομένων), σε συνδυασμό με το μικρότερο μέγεθος σε έκταση και πληθυσμό της Ευρώπης, από την Ασία και την Αμερική, μπορεί να οδηγήσει στον ισχυρισμό ότι, τα δεδομένα αυτά υποδηλώνουν την δυναμική παρουσία των συνεταιρισμών στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Άλλωστε και η Ευρώπη, όπως αναδείχτηκε στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, προωθεί δράσεις για τη στήριξη των συνεταιριστικών επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

Το γεγονός ότι τα έτη 2015-2016 το 20% των συνεταιρισμών, που δραστηριοποιούνται στους τομείς της βιομηχανίας και των υπηρεσιών, βρισκόταν στην Ευρώπη, μπορεί να εξηγήσει εν μέρει, γιατί η Ευρώπη οδηγήθηκε στο να λάβει υπόψη το συνεταιριστικό μοντέλο διακυβέρνησης όταν ανέπτυξε τους 17 στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις κοινωνικοοικονομικές αδυναμίες της, τις μακροπρόθεσμες προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης και τις πιέσεις ως προς τους πόρους και τη γήρανση του πληθυσμού της.

Δεδομένου ότι, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας συμπιέζουν την κατανάλωση και επιβαρύνουν ασύμμετρα το δημοσιονομικό σύστημα της (ΕΕ), αυτή η κίνηση της Ευρώπης για στήριξη των συνεταιρισμών, αν εξεταστούν τα στοιχεία του έτους 2015/2016 (πίνακας 7.4) όπου οι συνεταιρισμοί που ανήκαν **μόνο** σε δύο κλάδους παρείχαν πάνω από 2,5 εκατ. θέσεις εργασίας, μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι:

- α) οι συνεταιρισμοί μπορούν να αποτελέσουν μία εναλλακτική βιώσιμη λύση εν μέσω οικονομικής κρίσης και
- β) οι συνεταιρισμοί μπορούν να λειτουργήσουν ως βασικό εργαλείο επίτευξης των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της Ευρώπης.

Πίνακας 7.4: Γεωγραφική κατανομή των απασχολούμενων σε συνεταιρισμούς, στον τομέα της βιομηχανίας και των υπηρεσιών

Ήπειρος (αριθμός χωρών)	Αριθμός συνεταιρισμών	Αριθμός εργαζόμενων μελών	Αριθμός εργαζομένων	Αριθμός παραγωγών μελών	Συνολικός αριθμός θέσεων εργασίας	Αριθμός μελών χρηστών
Ασία (14)	225,912 (60%)	8,564,526	883,073	3,538,612	12,986,211	266,579
Ευρώπη (18)	74,532 (19,7%)	1,558,021	1,007,084	0	2,565,825	157,982
Αμερική (23)	72,246 (19,1%)	1,335,684	274,934	282,976	1,893,594	2,839,515
Αφρική (6)	5,277 (14%)	37,836	243,535	2,198,575	2,479,946	4,790
Ωκεανία (3)	17 (0,1%)	0	785	0	785	8,11,462
Σύνολο	377,984 (100%)	11.496.067	2,410,131	6,020,163	19,926,361	4,071,328

Πηγή: CICOPA, 2015-2016. Ανακτήθηκε από: <https://www.cicopa.coop/wp-content/uploads/2019/07/Global-REPORT-2015-2016-2019-corrections.pdf>

Πίνακας 7.5: Συνεταιρισμοί - εργαζόμενοι και αυτοαπασχολούμενοι παραγωγοί-μέλη και μέλη παγκοσμίως

Ήπειρος (αριθμός χωρών)	Αριθμός συνεταιρισμών	Αριθμός εργαζομένων	Αριθμός εργαζομένων μελών	Αριθμός παραγωγών μελών	Συνολικός αριθμός θέσεων εργασίας (απασχόληση)	Χρήστες μέλη	Συνολικός αριθμός μελών
Ευρώπη (37)	221,960	4,710,595	1,554,687	9,157,359	15,422,632	152,064,608	162,776,645
Αφρική (35)	375,375	1,939,836	37,836	20,410,298	22,387,970	33,638,298	54,086,432
Ασία (33)	2,156,219	7,426,760	8,573,575	219,247,186	235,247,721	320,130,233	547,951,194
Αμερική (39)	181,378	1,896,257	928,285	3,237,493	6,116,035	417,580,396	421,800,174
Ωκεανία (12)	2,391	75,438	0	147,071	222,509	30μ696,144	30,843,215
Σύνολο	2,937,323	16,048,886	11,148,583	252,199,398	279,396,867	954,109,679	1,217,457,660

Πηγή: CICOPA, 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/cooperatives-and-employment-second-global-report-625518825.pdf>

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από το 2004 είχε αναγνωρίσει τη δυναμική των συνεταιρισμών ως σημαντικό εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης και σε έγγραφό της αναφέρει ότι στην Ευρωπαϊκή Ένωση οι συνεταιρισμοί αντιστοιχούν στο 83% της ολλανδικής αγροτικής παραγωγής, στο 50% και στο 37% των γαλλικών και κυπριακών τραπεζικών υπηρεσιών αντίστοιχα, στο 35% του φινλανδικού λιανικού εμπορίου τροφίμων, στο 21% της υγειονομικής περίθαλψης στην Ισπανία και στο 60% της δασοκομίας στη Σουηδία (European Commission, 2004).

Η βιωσιμότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης και η συνεισφορά τους στην απασχόληση, που είναι ένας σημαντικός στόχος της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης, αποδεικνύεται και από τον πίνακα 7.6 που καλύπτει τα έτη 2002-2003, 2009-2010, 2014-2015. Η απασχόληση στους συνεταιρισμούς της Ευρώπης αυξήθηκε από 3.663 εκατ. το 2002/2003, σε 4.551 εκατ. το 2009/2010 σημειώνοντας αύξηση 24,25%.

Το 2014/2015 η απασχόληση διαμορφώθηκε σε 4.198 εκατ., παρουσιάζοντας μία μικρή μείωση της απασχόλησης σε σχέση με το 2009/2010 της τάξεως του 7,78%, διατηρώντας όμως τις θέσεις εργασίας σε σχέση με την περίοδο 2002/2003 κατά 14,59%. Λαμβάνοντας υπόψη ότι, κατά την περίοδο 2009/2010 η Ευρώπη περνούσε βαθιά οικονομική κρίση, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν μια βιώσιμη λύση, εφόσον μπορούν να συμβάλλουν τόσο στην μείωση της ανεργίας όσο και στην οικονομική ανάπτυξη, (οι περισσότερες θέσεις εργασίας συνδέονται με την αύξηση της παραγωγικότητας των συνεταιριστικών επιχειρήσεων κάτι που κατά συνέπεια οδηγεί σε οικονομική ανάπτυξη των χωρών όπου δραστηριοποιούνται)

Πίνακας 7.6: Απασχόληση στους συνεταιρισμούς στην Ευρώπη, πριν, κατά την διάρκεια και μετά την οικονομική κρίση

	Θέσεις εργασίας σε συνεταιρισμούς 2002/2003	Θέσεις εργασίας σε συνεταιρισμούς 2009/2010	Θέσεις εργασίας σε συνεταιρισμούς 2014/2015	Δ% 2010-2015
Ευρώπη 28	3.663.534	4.551.959	4.198.173	-7.8%

Πηγή: European Economic and Social Committee, 2005 Ανακτήθηκε από:
<https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-875-en-n.pdf>

Το έτος 2012 σε ολόκληρη την Ευρώπη δραστηριοποιούνται, 4.200 συνεταιριστικές τράπεζες με 63.000 υποκαταστήματα, 50 εκατ. μέλη (που αντιστοιχούν στο 10% του πληθυσμού της Ευρώπης), με 181 εκατ. εξυπηρετούμενους πελάτες, και 780.000 εργαζομένους. Τα περιουσιακά τους στοιχεία αγγίζουν τα 5,56 τρισ. εκατ. ευρώ και με μέσο μερίδιο αγοράς περίπου 20% (Ciriec International, 2012).

Οι αποταμιευτικοί, ασφαλιστικοί και πιστωτικοί συνεταιρισμοί κατά την περίοδο της κρίσης ανέδειξαν όχι μόνο την ανθεκτικότητα τους αλλά και τη δυναμική τους. Σε πολλές περιπτώσεις, δημιούργησαν κεφάλαια ασφαλείας και παρουσίασαν αύξηση των περιουσιακών τους στοιχείων σε σχέση με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Επίσης απέφυγαν την προσφορά προϊόντων υψηλού κινδύνου (ομολόγων, ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων (subprime) και επενδύσεων υψηλού ρίσκου, εξαιτίας των διαφορετικών άρχων και των αξιών που εφαρμόζουν στο τρόπο διακυβέρνησης τους, όπου οι τοπικές πιστωτικές ενώσεις και οι συνεταιριστικές τράπεζες ελέγχουν και ερευνούν εξονυχιστικά, τις αποφάσεις των κεντρικών οργάνων (Δίκτυο Κ.Α.Π.Α, 2010).

Στο λιανικό εμπόριο το 2012 δραστηριοποιούνται 3.200 συνεταιρισμοί με 36.000 σημεία πώλησης, 29 εκατ. μέλη και 400.000 εργαζόμενους, και με κύκλο εργασιών 73 δισ. εκατ.

ευρώ., ενώ οι γεωργικοί συνεταιρισμοί κατά το ίδιο έτος κατέχουν περίπου το 60% της παραγωγής και εμπορίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Η οικονομική ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης φαίνεται και στον πίνακα 7.7 που δείχνει τον τζίρο των 100 μεγαλύτερων αγροτικών συνεταιρισμών στην Ευρώπη για τα έτη 2011-2012 και 2013.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι με βάση τα παρακάτω στοιχεία (πίνακας 7.7), την περίοδο 2011-2013 οι 100 κορυφαίοι αγροτικοί συνεταιρισμοί σε ολόκληρη την Ευρώπη είχαν κύκλο εργασιών το 2011, 187,846 .δισ. ευρώ, το 2012, 195,573 δισ. ευρώ, σημειώνοντας αύξηση 4,11% σε σχέση με το 2011 και το 2013, 223,358 δισ. ευρώ, παρουσιάζοντας αύξηση 14,20% σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Από τη σύγκριση των δεδομένων του 2011 με το 2013, διαπιστώνεται ότι ο τζίρος των αγροτικών συνεταιρισμών κατά το έτος 2013 παρουσίασε αύξηση κατά 18,90%.

Το 2014 στην (ΕΕ-28) δραστηριοποιούνται στον αγροτικό κλάδο 21.769 συνεταιρισμοί, με 6.17 εκατ. μέλη και τζίρο 347,342 δισ. ευρώ (Πίνακας 7.8). Η Γαλλία παρουσίασε τον μεγαλύτερο κύκλο εργασιών 84,350 δισ. ευρώ, η Γερμανία 67,502 δισ. ευρώ και ακολουθεί η Ιταλία με 34,362 δισ. ευρώ. Στην Ιταλία, σύμφωνα με την ανάλυση του ερευνητικού ινστιτούτου (Cogeca,2014) κατά την περίοδο 2009-2013, που η χώρα βρισκόταν σε βαθιά κρίση, οι συνεταιρισμοί αύξησαν κατά 102.000 τις θέσεις εργασίας ήτοι 10% και τον κύκλο εργασιών τους κατά 14% (Cogeca, 2014).

Πίνακας 7.7 : Εξέλιξη 100 κορυφαίων αγροτικών συνεταιρισμών 2011-2013
(Κύκλος εργασιών σε εκατ. €)

ΕΤΗ	2011	2012	2013
Συνολικός Κύκλος Εργασιών/εκατ. €	187,846	195,573	223,358

Πηγή: Cogeca, 2014. Ανακτήθηκε από:

[http://news.ucamere.net/MONITORAGGIO_LEGISLATIVO/PUB\(14\)9112%20rEV%202%20SFORMAT.PDF](http://news.ucamere.net/MONITORAGGIO_LEGISLATIVO/PUB(14)9112%20rEV%202%20SFORMAT.PDF)

Πίνακας 7.8: Συνολικά στοιχεία αγροτικών συνεταιρισμών, αριθμός συνεταιρισμών, μελών και ετήσιος κύκλος εργασιών ανά χώρα στην (ΕΕ-28)

Χώρα	Συνολικός αριθμός συνεταιρισμών	Συνολικός αριθμός μελών	Τζίρος (εκ. ευρώ)
Βέλγιο	301	:	3257
Βουλγαρία	900	:	:
Τσεχία	548	524	1,327
Δανία	28	45,710	25,009
Γερμανία	2400	1,440,600	67,502
Εσθονία	21	2,036	512
Ιρλανδία	75	201,684	14,149
<i>Ελλάδα</i>	<i>550</i>	<i>:</i>	<i>711</i>
Ισπανία	3,844	1,179,323	25,696
Γαλλία	2,400	858,000	84,350
Κροατία	613	10,734	167
Ιταλία	5,834	863,323	34,362
Κύπρος	14	24,917	62
Λάτβια	49	:	1,111
Λιθουανία	402	12,900	714
Λουξεμβούργο	55	:	:
Ουγγαρία	1,116	31,544	1,058
Μάλτα	18	1,815	204
Ολλανδία	215	140,000	32,000
Αυστρία	217	306,300	8,475
Πολωνία	136	:	15,311
Πορτογαλία	735	:	2,437
Ρουμανία	68	:	204
Σλοβενία	368	16,539	705
Σλοβακία	597	:	1,151
Φιλανδία	35	170,776	13,225
Σουηδία	30	160,350	7,438
Ηνωμένο Βασίλειο	200	138,021	6,207
Σύνολο	21,796	6,172,746	347,342

Πηγή: Cogeca, 2014. Ανακτήθηκε από:

[http://news.ucamere.net/MONITORAGGIO_LEGISLATIVO/PUB\(14\)9112%20rEV%202%20SFORMAT.PDF](http://news.ucamere.net/MONITORAGGIO_LEGISLATIVO/PUB(14)9112%20rEV%202%20SFORMAT.PDF)

Το παραπάνω συμπέρασμα ενισχύεται περαιτέρω και από τον κύκλο εργασιών των 300 μεγαλύτερων συνεταιρισμών της Ευρώπης το 2015 (πίνακας 7.9) αποδεικνύει ότι οι συνεταιρισμοί παρουσιάζουν οικονομική ανθεκτικότητα, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι χώρες που ο συνεταιριστικός τομέας παρουσίασε τον μεγαλύτερο ετήσιο κύκλο εργασιών για το έτος 2015 είναι η Γαλλία με 307 δισ. ευρώ, η Γερμανία με 195 δισ. ευρώ, η Ιταλία με 150 δισ. ευρώ και η Ολλανδία με 81 δισ. Ευρώ, (European Parliament, 2019).

Πίνακας 7.9: Ετήσιος κύκλος εργασιών των μεγαλύτερων συνεταιρισμών της Ευρώπης 2015

Συνεταιρισμός	Τομέας	Χώρα	Τζίρος
Rewe	Λιανικό εμπόριο	Γερμανία	51
Edeka	Λιανικό εμπόριο	Γερμανία	47,2
ACDLEC-	Λιανικό εμπόριο	Γαλλία	44,035
GroupeCredit Agricole	Τραπεζικός τομέας	Γαλλία	30,24
Systeme U	Λιανικό εμπόριο	Γαλλία	23,51
Groupe BPCE	Τραπεζικός τομέας	Γαλλία	20
Achmea	Ασφάλιση	Ολλανδία	15,52
Jonh Lewis partnership	Καταναλωτικός συνεταιρισμός	Ηνωμένο Βασίλειο	15,41
Groupe Credit Mutuel Cooperative	Τραπεζικός τομέας	Γαλλία	15,34
Baywa	Αγροτικός συνεταιρισμός	Γερμανία	15,2
Coop Italia	Καταναλωτικός	Ιταλία	13,5
Rabonank Groupep	Τραπεζικός τομέας	Ολλανδία	12,9
FrieslandCampina	Αγροτικός	Ολλανδία	11,3
Cooperatie VGZ	Ασφάλεια	Ολλανδία	10,9
Astera	Αγροτικός	Γαλλία	8,39
Hispacoop	Καταναλωτικός	Ισπανία	7,9
Agravis	Αγροτικός	Γερμανία	7,4
Sok-group	Καταναλωτικός	Φιλανδία	7,29
Coop Denmark	Καταναλωτικός	Δανία	7,2
Grupo Eroski	Καταναλωτικός	Ισπανία	5,88
Menzis	Ασφάλειας	Ολλανδία	5,8
In Vibo	Αγροτικός συνεταιρισμός	Γαλλία	4,7
Sodical Union	Αγροτικός	Γαλλία	4,68
DMK	Αγροτικός	Γερμανία	5,3
Mesta Group	Αγροτικός	Φιλανδία	4,97
NOWEDA	Φαρμακευτικός	Γερμανία	4,9
Tereos	Αγροτικός	Γαλλία	4,7
Terrea	Αγροτικός	Γαλλία	4,68
KF	Καταναλωτικός	Σουηδία	4,04
Pojhola Bank	Τραπεζικός	Φιλανδία	3,63

Latmannen	Αγροτικός	Σουηδία	3,61
Coop Norwat	Καταναλωτικός	Νορβηγία	3,52
Coope Sweden	Καταναλωτικός	Σουηδία	3,4
Agricola Tre	Αγροτικός	Ιταλία	3,1
Uniccop Firenze	Καταναλωτικός συνεταιρισμός	Ιταλία	2,9

Πηγή: Cooperatives Europe, 2016. Ανακτήθηκε από:

<https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>

Επίσης στην έκθεση του 2016 με τίτλο «Η Δύναμη των Συνεργασιών», η Cooperatives Europe παρουσία σε δείκτες και στοιχεία με αναφορά το έτος 2015 για τον αντίκτυπο των συνεταιρισμών σύμφωνα με τα οποία, προσφέρουν 4.364.235 εκατ. θέσεις εργασίας και έχουν συνολικό ετήσιο κύκλο εργασιών 992,66 δισ. ευρώ - περισσότερο από το ΑΕγχΠ της Φινλανδίας, της Δανίας, της Νορβηγίας και της Σουηδίας.

Σε ολόκληρη την Ευρώπη οι συνεταιρισμοί δραστηριοποιούνται σε όλους τους τομείς της οικονομίας (πίνακας 7.10), (Γεωργία, Κατανάλωση, Στέγαση, Βιομηχανία & Υπηρεσίες, Λιανικό εμπόριο, Υπηρεσίες Ασφάλισης, Φαρμακευτικό, Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, Υπηρεσίες Ασφάλισης,) παρουσιάζοντας αυξημένο ετήσιο κύκλο εργασιών στους κλάδους της γεωργίας 39,34% και του λιανικού εμπορίου 29,97%. Η γεωργία είναι ο μεγαλύτερος τομέας με ετήσιο κύκλο εργασιών, περισσότερο από 39% (347 δισ. ευρώ) του συνολικού ετήσιου κύκλου εργασιών στην Ευρώπη. Ακολουθεί ο τομέας του λιανικού εμπορίου με ετήσιο κύκλο εργασιών σχεδόν 30% (264,38 δισ. ευρώ) και ο τομέας των καταναλωτικών συνεταιρισμών με ετήσιο κύκλο εργασιών 12% (102,6 δισ. ευρώ) (πίνακας 7.10).

Πίνακας 7.10: Ετήσιος κύκλος εργασιών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας στην Ευρώπη

Λιανικό εμπόριο	29.97%
Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας	0.11%
Φαρμακευτικοί συνεταιρισμοί	0.09%
Συνεταιρισμοί ασφάλειας	6.69%
Βιομηχανία και υπηρεσίες	9.65%
Συνεταιρισμοί στέγασης	2.51%
Καταναλωτικοί συνεταιρισμοί	11.63%
Αγροτικοί συνεταιρισμοί	39.34%

Πηγή: Cooperatives Europe, 2016. Ανακτήθηκε από:

<https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>

7.3 Στατιστικά στοιχεία Ελλάδας για την ανάπτυξη των συνεταιρισμών

Στην Ευρώπη, αν ληφθούν υπόψη τα ανωτέρω στοιχεία, οι δυνατότητες ανάπτυξης του τομέα των συνεταιρισμών είναι μεγάλες, στην Ελλάδα όμως ο τομέας αυτός δεν έχει αναπτυχθεί επαρκώς. Ο αριθμός των φορέων μέχρι και σήμερα παραμένει μικρός, ακόμα και στον αγροτικό τομέα (ανωτέρω πίνακας 7.8) που παραδοσιακά αναπτύχθηκε στην Ελλάδα, όπου το 2014 λειτουργούν 550 αγροτικοί συνεταιρισμοί και με κύκλο εργασιών 711 εκατ. ευρώ, καταλαμβάνοντας τη δέκατη ένατη θέση στην ΕΕ-28 (Cocoga, 2014).

Η βιωσιμότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης αποδεικνύεται από τα δεδομένα του πίνακα 7.11. σύμφωνα με τα οποία το 2012 οι συνεταιρισμοί στην Ελλάδα απασχολούσαν πάνω από 14.000 εργαζομένους και είχαν πάνω από 1 εκατ. μέλη. Η συμβολή των συνεταιρισμών στην απασχόληση στην Ελλάδα αναδεικνύουν και την συμβολή τους στην βιώσιμη ανάπτυξη και συγκεκριμένα στην διάσταση που σχετίζεται με την αύξηση της απασχόλησης και την μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Σύμφωνα με τα παρακάτω δεδομένα στην Ελλάδα από όλα τα είδη των συνεταιρισμών οι αγροτικοί συνεταιρισμοί απασχόλησαν τους περισσότερους εργαζομένους το 2012. Αυτά τα δεδομένα είναι ιδιαίτερα σημαντικά αν λάβουμε υπόψη ότι η οικονομική ύφεση έπληξε τον χώρο της εργασίας.⁹

Σύμφωνα με την Eurostat η Ελλάδα είχε το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας εν έτη 2012-2013, 27,5% (Πίνακας 7.1) από όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πίνακας 7.11: Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα (συνεταιρισμοί) (2012)

<i>Κοινωνική οικονομία</i>	<i>Αριθμός επιχειρήσεων</i>	<i>Αριθμός θέσεων εργασίας</i>	<i>Μέλη</i>
Συνεταιρισμοί και άλλες παρόμοιες επιχειρήσεις (σύνολο)	7197	14983	1.052.786
Συνεταιριστικές τράπεζες	25	1238	196.179
Αγροτικοί συνεταιρισμοί	6376	11.300	713.714
Συνεταιρισμοί στέγασης	545	Δεν υπάρχουν στοιχεία	120.242
Συνεταιρισμοί ηλεκτρισμού	23	200	600
Συνεταιρισμοί υδραυλικών	33	200	2.500

⁹ Σύμφωνα με στοιχεία της ΠΑΣΕΓΕΣ ο κατακερματισμός των πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών δημιούργησε τριπλάσιο πλήθος συνεταιρισμών του κοινοτικού μέσου όρου (Μ.Ο) .Το 2014 διαγράφηκαν αρκετοί συνεταιρισμοί από το μητρώο των αγροτικών συνεταιρισμών. (Cocoga,2014)

Γυναικείοι αγροτικοί συνεταιρισμοί	130	100	2.000
Συνεταιρισμοί φαρμακοποιών	41	1500	5.500
Συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης	16	400	2.0000
Συνεταιρισμοί ασφάλισης	7	40	10.000
Θαλάσσιοι ασφαλιστικοί συνεταιρισμοί	1	5	50

Πηγή: Nasioulas, 2012. Social Cooperatives in Greece. Introducing New Forms of Social Economy and Entrepreneurship

Την ίδια χρονική περίοδο 2012-2013 η απασχόληση σε διάφορους κλάδους της ελληνικής οικονομίας έχει πτωτική πορεία σύμφωνα με διαθέσιμα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (πίνακας 7.12).

Πίνακας 7.12: Απασχόληση 2012-2013

	2012	2013
Κλάδοι (A10)	Σύνολο	Σύνολο
	Total	Total
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	490,755	488,521
Ορυχεία και λατομεία, μεταποίηση, ενέργεια, παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, εξυγίανση	414,910	389,902
Κατασκευές	206,795	202,866
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορά και αποθήκευση, υπηρεσίες παροχής καταλύματος και υπηρεσίες εστίασης	1302,916	1262,917
Ενημέρωση και επικοινωνία	83,534	85,869
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	96,443	91,687
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	8,592	8,192
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	323,983	315,508
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	889,975	871,157

Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, επισκευές ειδών νοικοκυριού και άλλες υπηρεσίες	287,320	281,089
ΣΥΝΟΛΟ Α10	4.105,223	3.997,708

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανακτήθηκε από: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL21/->

Η συμβολή των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται και οι συνεταιρισμοί, στην απασχόληση έχει αποδειχτεί και από τους Kotsios, Krommyda & Kavroglou (2019). Ειδικότερα, οι Kotsios, Krommyda & Kavroglou (2019) απέδειξαν στατιστικά την θετική συσχέτιση που υπάρχει μεταξύ του ποσοστού της συνολικής ανεργίας σε σχέση με το ποσοστό των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε Περιφέρειες της Ελλάδας. Τα αποτελέσματα της συσχέτισης φαίνονται στον παρακάτω πίνακα 7.13.

Ο πίνακας δείχνει ότι αυτή η θετική συσχέτιση είναι στατιστικά σημαντική και αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σχετίζεται στενά με την ανεργία εφόσον παρέχει μια παραγωγική διέξοδο στους ανέργους.

Πίνακας 7.13: Συσχέτιση ανεργίας, εγγεγραμμένων επιχειρήσεων ΚΑΛΟ και συνολικών επιχειρήσεων ΚΑΛΟ

	%εγγεγραμμένοι άνεργοι	%κοινωνικές επιχειρήσεις που έχουν υποβάλει αναφορά	%σύνολο επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας
% εγγεγραμμένοι άνεργοι			
Pearson correlation	1	,961	,966
Sig (2-tailed)		,000	,000
N	13	13	13
%κοινωνικές επιχειρήσεις που έχουν υποβάλει αναφορά			
Pearson correlation	0,961	1	,998
Sig (2-tailed)	,000		,000
N	13	13	13
%σύνολο επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας			
Pearson correlation	0,966	,998	1
Sig (2-tailed)	,000	,000	
N	13	13	13

Πηγή: Kotsios, Krommyda & Kavroglou, 2019

Οι Kotsios, Krommyda & Kavroglou (2019) εστιάζοντας περαιτέρω σε αυτήν τη συσχέτιση (πίνακας 7.14) ερεύνησαν τα δεδομένα ανά περιφέρεια σχετικά με το ποσοστό των εγγεγραμμένων ανέργων, το ποσοστό των επιχειρήσεων της ΚΑΛΟ που υπέβαλαν ετήσια έκθεση και το ποσοστό του συνόλου των επιχειρήσεων της ΚΑΛΟ (πίνακας 7.14). Ως αποτέλεσμα, οι μελετητές εντόπισαν μία παρόμοια εικόνα σε όλες τις περιοχές με αυξημένα ποσοστά σε Αττική (37,93%) και Κεντρική Μακεδονία (20,29%). Οι μελετητές βρήκαν μια σχέση μεταξύ της ανάπτυξης των επιχειρήσεων της ΚΑΛΟ και του καταγεγραμμένου ποσοστού ανεργίας σε όλες τις περιοχές της χώρας.

Πίνακας 7:14: Συσχέτιση εγγεγραμμένοι άνεργοι, σύνολο φορέων ΚΑΛΟ και φορείς ΚΑΛΟ που έχουν υποβάλει ετήσια έκθεση

Περιοχές	%εγγεγραμμένοι άνεργοι	% όλες οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας	% όλες οι επιχειρήσεις που έχουν υποβάλει ετήσια αναφορά
Αττική	37,93%	40,86%	41,57%
Κεντρική Ελλάδα	4,46%	3,43%	4,31%
Κεντρική Μακεδονία	20,29%	14,11%	13,56%
Κρήτη	3,68%	5,95%	5,58%
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	5,37%	5,22%	5,38%
Ήπειρος	3,08%	1,71%	1,01%
Νησιά Ιονίου	1,02%	1,63%	1,52%
Βόρειο Αιγαίο	1,37%	1,88%	1,39%
Πελοπόννησος	4%	6,36%	5,96%
Νότιο Αιγαίο	1,44%	5,14%	4,69%
Θεσσαλία	6,7%	8,16%	9,51%
Δυτική Ελλάδα	7,62%	4,73%	4,18%
Δυτική Μακεδονία	3,03%	0,82%	0,89%

Πηγή: Kotsios, Krommyda & Kavroglou, 2019

Το 2013, περίοδος που η Ελλάδα βιώνει την μεγαλύτερη οικονομική ύφεση, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί της χώρας παρουσιάζουν αυξημένο τζίρο. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι, ο αγροτικός συνεταιρισμός πουλερικών "Πίνδος" παρουσιάζει τζίρο 176 εκατ. ευρώ, με απασχόληση 680 εργαζόμενους και 485 μέλη-αγρότες και ο μεταποιητικός συνεταιρισμός φρούτων και λαχανικών "Venus Growers" εμφανίζει τζίρο 67 εκατ. ευρώ, με 430 εργαζόμενους και 530 μέλη. Αυτά τα δεδομένα αποδεικνύουν τον οικονομικό αντίκτυπο των ελληνικών αγροτικών συνεταιρισμών και την ανθεκτικότητά τους, αφού μπορούν να καταστούν βιώσιμοι εν μέσω οικονομικής κρίσης και να συνεισφέρουν στο ΑΕγχΠ και στην απασχόληση (πίνακας 7.15).

Πίνακας 7.15: Οι μεγαλύτεροι αγροτικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα με βάση τον τζίρο 2013

Όνομα συνεταιρισμού	Τομέας	Τζίρος (εκ ευρώ)	Αριθμός μελών (αγρότες)	Αριθμός εργαζομένων
PINDOS	Πουλερικά	176	485	680
Venus Growers	Φρούτα	67	530	430
Αγροτικός Συνεταιρισμός Καβάλας	Multi-purpose	30	700	143
ALMME	Επεξεργασμένα φρούτα	30	2000	123
Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Λαμίας	Πολλαπλών χρήσεων	29	254	107
Α.Σ. Τρικάλων	Πολλαπλών χρήσεων	28	410	88
ΕΑΣΠΕΖΩΝ	Κρασί, ελιές	25	3000	95
Γεωργικός συνεταιρισμός Αιγίου	Πολλαπλών χρήσεων	25	4500	135
Αγροτικός συνεταιρισμός Καλαβρύτων	Γαλακτοκομικά	21.2	370	60
ΕΑΣ Νάξου	Γαλακτοκομικά, πατάτες, κ.α.	17	3247	84
Αγροτικός συνεταιρισμός Ζαγοράς	Φρέσκα φρούτα	16	670	77
ΕΑΣ Βόλου	Γαλακτοκομικά, δημητριακά, κ.α.	15	300	133
Συνεταιρισμός Μαστίχας Χίου	Μαστίχα Χίου	14	4543	46
Συνεταιρισμός Μεσολογγίου και Ναυπακτίας	Ελιές, λάδια	14	70	66
Αγροτικός συνεταιρισμός Αγρινίου	Πολλαπλών χρήσεων	12	156	116

Πηγή: COCEGA (2014). DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL COOPERATIVES IN THE EU 2014

Ορισμένα στοιχεία για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας, ειδικότερα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, αντλήθηκαν και από τις ετήσιες εκθέσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Η ετήσια έκθεση για την ΚΑΛΟ του 2017 δείχνει μία αυξητική τάση των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (Κοιν.Σ.Επ., Συν .Εργαζομένων, Άλλοι Φορείς), την περίοδο 2012-2016 (πίνακας 7.16) και αναδεικνύει τη χρησιμότητα τους ως όχημα για την επίλυση των προβλημάτων των άπορων και ευπαθών ομάδων της κοινωνίας, που μέσα στην κρίση επιχείρησαν να καλύψουν το κενό που δημιουργήθηκε από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις και το κράτος, όπως αποτυπώνεται στον πίνακα 7.16.

Πίνακας 7.16: Εικόνα του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας έως 31/10/2016

Έτος εγγραφής	Εγγραφές στο Μητρώο	εκ των οποίων διαγράφηκαν	Εγγεγραμμένοι Φορείς
2012	116	48	68
2013	272	135	137
2014	326	146	180
2015	259	32	227
2016	252	17	235
Σύνολο	1225	378	847

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Ετήσια Έκθεση ΚΑΛΟ 2017.
Ανακτήθηκε από: <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>

Τα έτη 2012-2013 ο αριθμός των επιχειρούντων ελληνικών ιδιωτικών επιχειρήσεων μειώθηκε σημαντικά (πίνακας 7.17) από 833.000 το 2008 σε 698.000 το 2013, με απώλεια 135.000 επιχειρήσεων, που συνεπάγεται αύξηση της ανεργίας, σε αντίθεση με τον αριθμό των επιχειρούντων των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας για τα ίδια έτη (πίνακας 7.16),

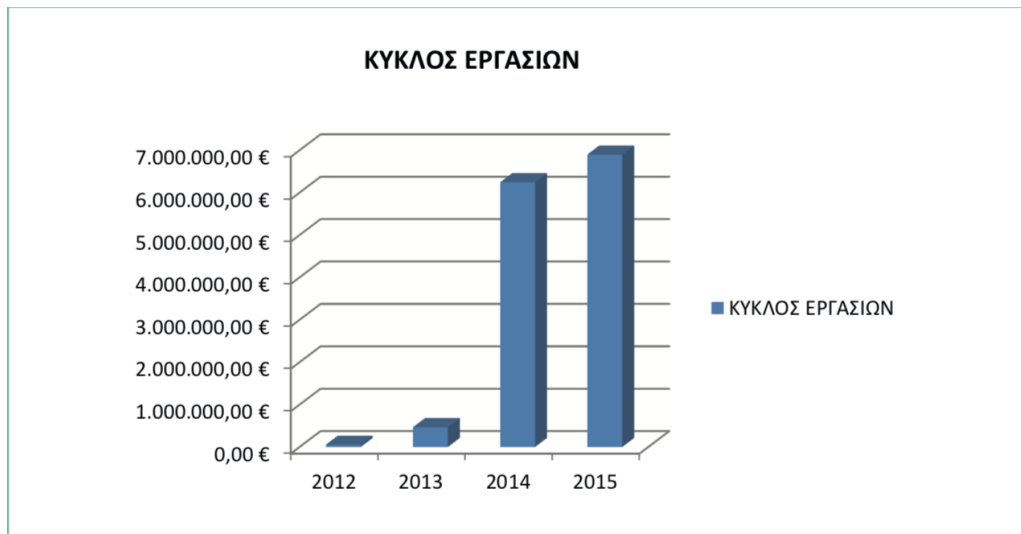
Πίνακας 7.17: Αριθμός επιχειρούντων τα χρόνια της κρίσης

2008	833.000
2010	804.526
2011	794.986
2012	726.581
2013	698.000
2014	700.164
2015	789.975
2016	793.946

Πηγή: Καθημερινή, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/987383/gallery/oikonomia/epixeirhseis/tziros-102-dis-xa8hke-se-10-xronia>

Ο κύκλος εργασιών των φορέων της ΚΑΛΟ μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι συνεταιρισμοί είναι ένας δείκτης που αποδεικνύει την βιωσιμότητά τους ακόμα σε δύσκολες οικονομικές συγκυρίες. Όπως παρουσιάζεται στο παρακάτω γράφημα, για τα έτη 2012-2015 ο συνολικός κύκλος εργασιών των φορέων της ΚΑΛΟ ξεκίνησε από 50 χιλ. € το 2012, αυξήθηκε στις 463 χιλ. € το 2013, το 2014 έφτασε στα 6,2 εκ. € και το 2015 στα 6,9 εκ. €.

Γράφημα 7.1: Συνολικός κύκλος εργασιών των ενεργών φορέων Κ.Α.Α.Ο. κατά τα έτη 2012 έως και 2015

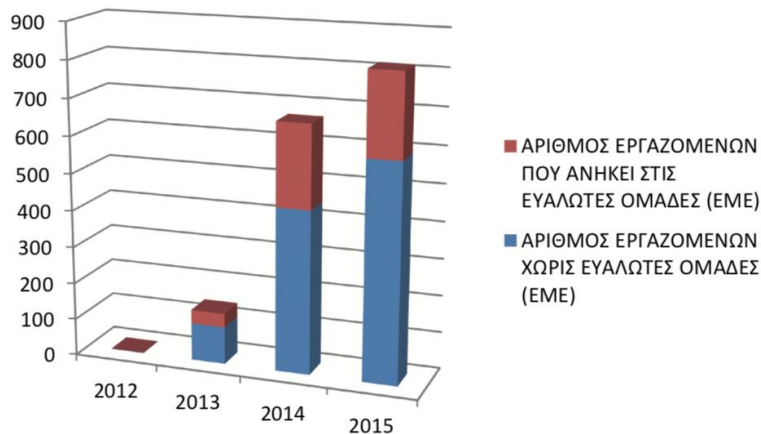


Πηγή: Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Ετήσια Έκθεση ΚΑΑΟ 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>

Πέραν της ανθεκτικότητας των συνεταιρισμών, σημαντικό είναι να γίνει αναφορά και για την συνεισφορά τους στην επίτευξη των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Το παρακάτω γράφημα (7.2) αναδεικνύει ότι οι φορείς της ΚΑΑΟ μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων της βιωσιμότητας και κυρίως των στόχων που αφορούν στην συμπερίληψη και στην μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού και των ανισοτήτων.

Ειδικότερα, το παρακάτω γράφημα δείχνει ότι κατά τα έτη 2014 και 2015 ο αριθμός των εργαζομένων που ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες έχει αυξηθεί σε σχέση με τα δύο προηγούμενα έτη.

Όπως αναδείχτηκε και στο θεωρητικό μέρος της εργασίας η μείωση των ανισοτήτων αποτελεί τον δέκατο στόχο της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Στο επίκεντρο της ατζέντας του ΟΗΕ για την αειφόρο ανάπτυξη του 2030, βρίσκεται η εξάλειψη των ανισοτήτων στο εισόδημα, στην ηλικία, το φύλο, την αναπηρία, τη φυλή, την εθνικότητα, την καταγωγή, τη θρησκεία ή την οικονομική ή άλλη κατάσταση (Magne, 2018).

Γράφημα 7.2: Αριθμός εργαζομένων σε ενεργούς φορείς Κ.Α.Λ.Ο. κατά τα έτη 2012 έως και 2015

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Ετήσια Έκθεση ΚΑΛΟ 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις που ανήκουν στον κλάδο της εκπαίδευσης καθώς συνεισφέρουν στην επίτευξη του τέταρτου στόχου της βιωσιμότητας. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση για τις ΚΑΛΟ του 2017, ο συγκεκριμένος κλάδος απασχόλησε τον μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων (184) του συνόλου των ενεργών φορέων από όλους τους κλάδους της Κ.Α.Λ.Ο. Όπως αναδείχτηκε και στη βιβλιογραφική επισκόπηση η ποιοτική εκπαίδευση αποτελεί τον τέταρτο στόχο της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι συνεταιρισμοί παρέχουν άμεσα ή διευκολύνουν την πρόσβαση στην εκπαίδευση (International Labor Organization, 2016).

Επίσης θα πρέπει να αναφερθεί και η συνεισφορά των καταναλωτικών συνεταιρισμών στην επίτευξη του όγδοου και δωδέκατου στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, παραδείγματα είναι ο Προμηθευτικός και Καταναλωτικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης Καταναλωτών Κρήτης “SYN.KA” με περισσότερα από 5.600 μέλη, 51 καταστήματα, εκ των οποίων 16 καταστήματα (Cash & Carry) λειτουργούν εκτός της Κρήτης σε Κάλυμνο, Μήλο, Νάξο, Πάρο, Σαντορίνη, Σύρο, Τήνο και Χίο, 1200 εργαζόμενους και με ετήσιο τζίρο που αγγίζει τα 200 εκατ. Ευρώ, καθώς και ο Συνεταιρισμός Αλληλέγγυας Οικονομίας “Συν-Άλλοις” , που προωθεί βιολογικά προϊόντα όπως κακάο, ζάχαρη και καφέ που εισάγεται από το Μεξικό, από συνεταιρισμούς παραγωγής καφέ του ζαπατίστικου κινήματος στην Τσιάπας, εξασφαλίζοντας την κάλυψη του κόστους παραγωγής (60% συνολικής αξίας), προσφέροντας ταυτόχρονα οικονομικότερες τιμές και αξιοπρεπή ανταμοιβή στα μέλη του, (Τρύφων Ε.& Σεργάκη Π., 2019).

Πίνακας 7.18: Συνολικά στοιχεία ανά κλάδο έτους 2015

Κλάδος	Αρ. φορέων	%	Αριθμός Εργαζομένων (ΕΜΕ)	Αριθμός Εργαζομένων που ανήκει στις Ευάλωτες Ομάδες (ΕΜΕ)	Κύκλος εργασιών (ποσά σε €)
Εκπαίδευση	36	12,77%	184	26,5	1.116.543,46 €
Εστίαση	30	10,64%	111	7	1.362.311,70 €
Δραστηριότητες οργανώσεων	26	9,22%	78	48	429.756,92 €
Χονδρικό εμπόριο	21	7,45%	9	5	269.234,01 €
Λιανικό εμπόριο	18	6,38%	8	4	275.003,29 €
Διοικητικές δραστηριότητες	15	5,32%	50	20	207.265,28 €
Υπηρεσίες προς το Δημόσιο	14	4,96%	26	5	470.800,57 €
Κοινωνική μέριμνα	14	4,96%	43	7	219.328,98 €
Δημιουργικές δραστηριότητες	12	4,26%	55	6	124.263,00 €
Συμβουλευτικές υπηρεσίες	9	3,19%	14	0	334.446,97 €
Υπηρεσίες Καθαρισμού	9	3,19%	67	37	481.348,68 €
Υπηρεσίες υγείας	8	2,84%	13	0	102.140,20 €
Βιομηχανία τροφίμων	5	1,77%	5	2	36.294,06 €
Απορρίμματα	5	1,77%	2	0	14.016,70 €
Υπηρεσίες πληροφορίας	5	1,77%	0,4	0,4	69.575,42 €
Κατασκευαστικές δραστηριότητες	4	1,42%	4	0	146.515,74 €
Εκδοτικές δραστηριότητες	4	1,42%	1	0	25.495,75 €
Πληροφορική	4	1,42%	3	0	42.314,23 €
Λοιπές δραστηριότητες	43	15,17%	99,4	57,4	1.128.624,46 €
ΣΥΝΟΛΟ	282	100,00%	773	225	6.855.279,42 €

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Ετήσια Έκθεση ΚΑΛΟ 2017.

Ανακτήθηκε από: <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>

Η συνεισφορά των ελληνικών συνεταιρισμών στους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της Ευρώπης αποδεικνύεται και από το παρακάτω πίνακα (πίνακας 7.19). Ο παρακάτω πίνακας δείχνει ότι οι συνεταιρισμοί στην Ελλάδα έχουν κοινωνικό

προσανατολισμό. Ο πιο διαδεδομένος κοινωνικός σκοπός των συνεταιρισμών στην Ελλάδα είναι η δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης σε ποσοστό 74%, ακολουθεί η προώθηση κοινωνικών αλλαγών 50%, η υποστήριξη ευάλωτων ατόμων και η προστασία του περιβάλλοντος με 48%, η προώθηση εναλλακτικών μοντέλων απασχόλησης 44% και η πρόσβαση σε προϊόντα και υπηρεσίες σε δίκαιες τιμές με 41%.

Πίνακας 7.19: Βασικοί στόχοι συνεταιριστικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα

	Ποσοστό όλων των συμμετεχόντων	Ποσοστό εγγεγραμμένων οργανισμών Κατηγορίας Α	Ποσοστό μη εγγεγραμμένων οργανισμών Κατηγορίας Β	Ποσοστό εγγεγραμμένων άτυπων οργανισμών Κατηγορίας Γ
Δημιουργία θέσεων εργασίας	74%	84%	58%	37%
Προώθηση κοινωνικών αλλαγών	50%	47%	56%	58%
Υποστήριξη κοινωνικά ευάλωτων ομάδων	48%	47%	49%	58%
Προστασία περιβάλλοντος	48%	50%	42%	42%
Προώθηση εναλλακτικών μοντέλων εργασίας	44%	47%	38%	32%
Παροχή πρόσβασης σε προϊόντα και υπηρεσίες σε δίκαιες τιμές	41%	44%	42%	21%
Αντιμετώπιση οικονομικού αποκλεισμού	40%	39%	38%	53%
Υποστήριξη επιχειρήσεων ΚΑΟ	35%	37%	40%	5%
Καταπολέμηση ανισοτήτων	33%	31%	38%	37%
Βελτίωση ζωής κοινοτήτων	32%	30%	29%	53%
Βελτίωση υγείας και ευεξίας	31%	29%	33%	37%
Προώθηση εκπαίδευσης και αλφαριθμητισμού	26%	27%	16%	42%
Υποστήριξη γυναικών-Ισότητα φύλων	23%	23%	27%	16%
Άλλο	12%	10%	18%	16%
Παροχή υπηρεσιών στέγασης	3%	3%	2%	5%

Πηγή: Temple et al, n.d Greece social and solarity economy Report. European Village and Social Enterprise

UK for the British Council.

7.4 Η συμβολή των συνεταιρισμών στο ΑΕΠ, στην Ευρώπη και στην Ελλάδα

Ο πίνακας 7.20 δείχνει την δυναμική των συνεταιρισμών στην Ευρώπη σε σχέση με άλλες χώρες του κόσμου εφόσον συμβάλλουν με τα ακαθάριστα έσοδά τους στο 7,08% του ΑΕΠ.

Πίνακας 7.20: Η συνεισφορά των ακαθάριστων εσόδων των συνεταιρισμών στο ΑΕΠ

Περιοχή	Συνεταιρισμοί	Ετήσια ακαθάριστα έσοδα σε \$	Ακαθάριστα έσοδα % ΑΕγχΠ
Αφρική	85,26	851,640,000	0.08%
Ασία	1,933,299	653,629,184,870	3.25%
Καραϊβική	1,049	182,714,007	0.13%
Ευρώπη	356,38	1,482,481,568,728	7.08%
Λατινική Αμερική	42,765	18,360,221,538	0.33%
Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική	162,779	3,619,358,000	0.27%
Βόρεια Αμερική	31,078	744,228,134,380	4.12%
Ωκεανία	1,988	59,543,292,416	3.46%

Πηγή: Dave Grace & Associates, 2014

Ο υπολογισμός του οικονομικού αντίκτυπου των φορέων της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει ένα ιδιαίτερα δύσκολο έργο, ανάλογα με τον ορισμό και τη μονάδα μέτρησης που υιοθετείται. Αν υιοθετηθεί ο ορισμός της Ε.Ο.Κ.Ε ο οποίος είναι συμβατός με το Ευρωπαϊκό Σύστημα Λογαριασμών (ΕΣΛ 95) καθώς και με το Σύστημα Εθνικών Λογαριασμών (ΣΕΛ 93), τότε μπορούμε να προσδιορίσουμε ως μονάδα ανάλυσης, τις κοινωνικές επιχειρήσεις, τους συνεταιρισμούς, τις οργανώσεις αλληλοβοήθειας, τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, τους φορείς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, τα σωματεία και τα ιδρύματα, ενώ αν υιοθετηθούν οι ορισμοί που καθορίζονται στο ν. 4430/2016, τότε οι μονάδες ανάλυσης περιορίζονται περαιτέρω. Σύμφωνα με τη χρήση της πρώτης μονάδας ανάλυσης και με τα υπάρχοντα διαθέσιμα στοιχεία, η συμμετοχή των συνεταιρισμών στο ΑΕγχΠ το 2012 ανήλθε σε 1,4% , ενώ με τη χρήση μονάδων ανάλυσης της δεύτερης περίπτωσης, το ΑΕγχΠ ανήλθε σε 0,01% το 2016, εν αντιθέσει με άλλες χώρες της Ευρώπης που εμφανίζουν ένα μέσο όρο Συμμετοχής στο ΑΕγχΠ κατά 5% με 10% μεγαλύτερο, (European Village και Social Enterprise UK, για λογαριασμό του British Council, 2016).

Οι συνεταιρισμοί και τα συνεργατικά σχήματα μπορούν να αποτελέσουν βασικούς μοχλούς ανάπτυξης, συνεισφέροντας θετικό αντίκτυπο στην οικονομία, την κοινωνία και την αειφορία. Σε κάθε περίπτωση όταν μετράται η αποτελεσματικότητα και η βιωσιμότητα των συνεταιρισμών θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και ο κοινωνικός τους αντίκτυπος, ο οποίος

όμως δεν είναι δυνατόν να αποτυπωθεί μόνο από τις μετρήσεις των αριθμών και των στατιστικών μεγεθών, αλλά θα πρέπει να μετράται και να αξιολογείται η κοινωνική αξία που παράγουν, δηλαδή τα θετικά αποτελέσματα που οι δράσεις των εγχειρημάτων αυτών προσφέρουν στο σύνολο της κοινωνίας και τα οποία δεν μπορούν να αποτυπωθούν σε νομισματικές και λογιστικές μονάδες, αλλά αφορούν την αλλαγή του τρόπου σκέψης και των νοοτροπιών, με στόχο την κοινωνική αλλαγή.

Συμπεράσματα

Σε αυτό το μέρος της εργασίας στόχος είναι η απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων, που τέθηκαν στην αρχή της μελέτης, και ο σχολιασμός των αποτελεσμάτων. Σκοπός της εργασίας ήταν να αναδείξει τον ρόλο των συνεταιρισμών στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, ιδιαίτερα εν μέσω οικονομικής κρίσης. Σε αυτό το πλαίσιο διεξήχθη ενδελεχής έρευνα δευτερογενούς χαρακτήρα τόσο με την χρήση επιστημονικών εκδόσεων και ακαδημαϊκών άρθρων όσο και με την αξιοποίηση στατιστικών στοιχείων για τους συνεταιρισμούς που συλλέχθηκαν από διεθνείς, ευρωπαϊκούς και ελληνικούς φορείς. Η εργασία ανέδειξε ότι το μοντέλο των συνεταιρισμών μπορεί να αποτελεί ένα βιώσιμο εναλλακτικό κοινωνικό-οικονομικό μοντέλο επιχειρηματικότητας που εξυπηρετεί τους στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτό επιτυγχάνεται με τη σύνδεση των αρχών της συνεταιριστικής διακυβέρνησης και λειτουργίας των συνεταιρισμών με τις αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Στις επόμενες παραγράφους παρατίθενται τα βασικά συμπεράσματα της διπλωματικής εργασίας όπως προκύπτουν από τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν .

Η σύνδεση των αρχών των συνεταιρισμών με τις αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης

Η αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί πυλώνα πολιτικής για την Ευρωπαϊκή Ένωση και για το λόγο αυτό η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναδείξει μέσω των Ανακοινώσεων της τον ουσιαστικό ρόλο των συνεταιρισμών στην επίτευξη των στόχων της αειφόρου/βιωσιμης ανάπτυξης. Η ανασκόπηση μελετών της διεθνούς βιβλιογραφίας (Apostolopoulos, Newbery, Gkartziou, 2018, Sheldon, Dredge & Daniele, 2017, Ramani, Ghazi&Gupta, 2017, Gicheru, 2016, Wanyama, 2016, Buzinde et al, 2016) έδειξε ότι οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν στους αναπτυξιακούς βιώσιμους στόχους της ΕΕ. Ομοίως και η παρούσα διπλωματική εργασία συντάσσεται με τις απόψεις αυτές για το ρόλο των συνεταιρισμών στην επίτευξη των στόχων της ΕΕ, κυρίως μέσω της σύγκλισης των συνεταιριστικών αρχών με τις αρχές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης.

Από τη μελέτη επιβεβαιώνεται η διαφορά που υφίσταται μεταξύ των συνεταιριστικών επιχειρήσεων από τις παραδοσιακές επιχειρήσεις της φιλελεύθερης οικονομίας αφού δεν εντοπίζεται σε καμία δεν εντοπίζεται το κέρδος ως βασική προϋπόθεση της λειτουργίας τους. Επίσης η εμπεριστατωμένη βιβλιογραφική ανασκόπηση επιβεβαιώνει την άποψη που διαμορφώνουμε στην παρούσα εργασία ότι η αρχή της συνεταιριστικής συνεργασίας

συμβάλλει στην επίτευξη στον εξάλειψη της φτώχειας και των κοινωνικών ανισοτήτων οι οποίοι αποτελούν στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε ανέδειξε ότι οι συνεταιρισμοί στην Ελλάδα έχουν υιοθετήσει σε μεγάλο βαθμό τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και καταγράφουν στο ενεργητικό τους δημιουργία θέσεων εργασίας, προώθηση κοινωνικών αλλαγών και ισότητας των φύλων, μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού και λήψη σοβαρών μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος, (π.χ. πίνακας 7.19). Το στοιχείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι εντοπίζεται σε περίοδο κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, η οποία είχε ως αποτέλεσμα πολλές επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα να αντιμετωπίζουν προβλήματα οικονομικής κατάρρευσης και επιβίωσης, (π.χ. πίνακας 7.17).

Συνέπεια των ανωτέρω είναι ότι το μοντέλο της συνεταιριστικής συνεργασίας μπορεί να δώσει λύσεις στα χρόνια κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα της Ελλάδος και να στηρίζει επιχειρηματικές πρωτοβουλίες στον πρωτογενή, τον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα. Παράλληλα, το μοντέλο της συνεταιριστικής συνεργασίας φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματικό στην αφομοίωση των κριτηρίων της βιώσιμης ανάπτυξης με ανθεκτικότητα στον τρόπο λειτουργίας του.

Ως ενδεικτικό παράδειγμα, μπορούν να αναφερθούν οι αγροτικοί και οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί σε Ελλάδα και Ευρώπη (π.χ πίνακας 7.7, 7.8, σελ.79) που με γνώμονα την συνεταιριστική αρχή, συμβάλλουν τόσο στη διεύρυνση των εμπορικών συναλλαγών σε παγκόσμια κλίμακα και σε ανταγωνιστικές τιμές όσο και στην ασφάλεια των διακινούμενων τροφίμων. (International Labor Organization, 2016)

Η δυνατότητα αυτή της συνεταιριστικής επιχειρηματικότητας μπορεί να καλύπτει κενά που δημιουργούνται από την αγορά και το κράτος, να λειτουργεί παράλληλα και ανταγωνιστικά με αυτές, αναπτύσσοντας δραστηριότητες για την ορθή αξιοποίηση των κοινών πόρων και μειώνοντας ταυτόχρονα το περιβαλλοντικό αποτύπωμα της επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Η αειφόρος/βιώσιμη ανάπτυξη, που προσπαθεί να πετύχει η Ευρώπη με την προώθηση των αντίστοιχων στόχων, σκοπεύει να δημιουργήσει κοινωνίες στις οποίες επικρατούν: η ισότητα, η μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων και η εξάλειψη της φτώχειας. Όλα αυτά μπορούν να επιτευχθούν με την συλλογική διαχείριση των κοινών πόρων όπως αυτή είναι εφικτή στο πλαίσιο των συνεταιρισμών (Heenehan et al., 2014). Για την κατανόηση της λειτουργίας των συνεταιρισμών και του τρόπου που οι συνεταιρισμοί συμβάλλουν στην

αιφόρο/βιώσιμη ανάπτυξη προωθώντας τις αρχές της βιωσιμότητας είναι χρήσιμη η ανθρωπιστική θεωρία των Novkovic & Miner (2016). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η συνεταιριστική διακυβέρνηση αποτελείται από άτομα που έχουν ως στόχο την επιδίωξη του κοινού καλού και οφέλους (Ostrom, 2002). Σε αυτό το πλαίσιο ο δημοκρατικός έλεγχος και η οργάνωση είναι κομβικής σημασίας για τους συνεταιρισμούς. Για αυτό σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στις παραδοσιακές επιχειρήσεις, που ακολουθούν το παραδοσιακό νεοκλασικό οικονομικό μοντέλο, οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις ανήκουν στα μέλη τους τα οποία είναι επιφορτισμένα με το καθήκον του δημοκρατικού ελέγχου της επιχείρησης (Αδάμ, 2014).

Η συμβολή των συνεταιρισμών στην οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ευημερία

Το δεύτερο ερώτημα στο οποίο απαντά η παρούσα εργασία, αφορά στο πώς οι συνεταιρισμοί επηρεάζουν την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ευημερία (αειφορία). Η βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε σε διεθνείς μελέτες (Majee & Hoyt, 2009, Majee & Hoyt, 2011, Zeuli et al., 2005, Wierling et al., 2018, Iakovidou, 2002, Kwarongi & Hanisch, 2012, Bauwens, Gotchev & Holstenkamp, 2016), καταδεικνύει τη συμβολή των συνεταιρισμών και στις τρεις πυλώνες της αειφορίας.

Συνεπώς, οι συνεταιρισμοί αποτελούν καινοτόμες δομές που συμβάλλουν στην επίλυση οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων, σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Η ικανότητα αυτή μπορεί να οδηγήσει ευκολότερα στον αναγκαίο κοινωνικό μετασχηματισμό, χωρίς ιδιαίτερους κραδασμούς στην απασχόληση και τις εργασιακές συνθήκες.

Τέλος το συνεταιριστικό μοντέλο έχει ως επίκεντρο τον άνθρωπο, λειτουργεί για τον άνθρωπο και αποτελεί επιτυχημένη εναλλακτική και βιώσιμη λύση ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης.

Η συμβολή των συνεταιρισμών στην κοινωνία, το περιβάλλον και την οικονομία μπορεί να ερμηνευτεί υπό το πρίσμα της θεωρίας της αιφόρου/βιώσιμης επιχειρηματικότητας (Casadesus-Masanell & Zhu, 2013). Σύμφωνα με αυτή την θεωρία οι συνεταιρισμοί αλλά και όλοι οι φορείς της ΚΑΟ επιχειρούν να πετύχουν την ισορροπία της ικανοποίησης όλων των ενδιαφερόμενων μερών με στόχο τη δημιουργία «βιώσιμης αξίας». Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το συνεταιριστικό μοντέλο να απομακρύνεται από τις αρχές του παραδοσιακού κερδοσκοπικού μοντέλου των ιδιωτικών επιχειρήσεων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2018)..

Ο ρόλος των συνεταιρισμών ως εργαλεία επίτευξης των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της Ευρώπης και η οικονομική ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης

Στο τρίτο ερώτημα η έρευνα που πραγματοποιήθηκε ανέδειξε ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν σημαντικά εργαλεία οικονομικής πολιτικής για την επίτευξη των στόχων της επιχειρηματικής βιωσιμότητας, αφού αποδείχθηκε η σύνδεση των αρχών των συνεταιρισμών με τις αυτές της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης.

Τα στοιχεία από τα ευρωπαϊκά, ανέδειξαν και την βιωσιμότητα των συνεταιρισμών στις περιόδους οικονομικής κρίσης γεγονός που συνηγορεί ότι η συνεταιριστική επιχειρηματικότητα αποτελεί εργαλείο οικονομικής πολιτικής στις ύφεσης των εθνικών οικονομιών. Αυτό αποδεικνύεται από τα οικονομικά στοιχεία (αυξημένου κύκλου εργασιών) των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης. Για παράδειγμα, (πίνακας 7.8) εν έτει 2014 στην (ΕΕ-28) δραστηριοποιούνται στον αγροτικό κλάδο 21.769 συνεταιρισμοί, με 6.17 εκατ. μέλη και τζίρο 347.342 δισ. εκατ. Ευρώ. Το έτος 2013 στην Ελλάδα, 550 αγροτικοί συνεταιρισμοί απασχόλησαν 764.000 αγρότες, και με ετήσιο κύκλο εργασιών 711 εκατ. Ευρώ (Cocoga, 2014) Επίσης στην Ελλάδα (πίνακας 7.15) ο συνολικός κύκλος εργασιών των δεκαπέντε (15) μεγαλύτερων αγροτικών συνεταιρισμών το 2013 έφθασε τα 519,2 εκατ. ευρώ και ο συνολικός κύκλος εργασιών των φορέων των εγγεγραμμένων στο μητρώο της ΚΑΛΟ του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης ξεκίνησε από 50 χιλ. € το 2012, αυξήθηκε στις 463 χιλ. € το 2013, το 2014 έφθασε στα 6,2 εκ. € και το 2015 στα 6,9 εκ. € (Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2017). Επιπλέον, τα στατιστικά στοιχεία για τους συνεταιρισμούς στην Ευρώπη ανέδειξαν ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη των οικονομικών στόχων που σχετίζονται με την βιωσιμότητα καθότι συμβάλλουν στην μείωση της ανεργίας μέσω της αύξησης της απασχόλησης. Ειδικότερα, ενώ η ανεργία στην Ευρώπη και στην Ελλάδα εν μέσω κρίσης είναι υψηλή (πίνακας 7.1), η απασχόληση στους συνεταιρισμούς παρουσιάζει υψηλά επίπεδα (π.χ πίνακας 7.2). Ιδιαίτερα σημαντικό είναι να γίνει αναφορά στην συμβολή των συνεταιρισμών στην μείωση της ανεργίας ιδιαίτερα σε χώρες που επλήγησαν περισσότερο από την οικονομική κρίση όπως η Ελλάδα, η Γαλλία, και η Ιταλία. Επιπλέον, η συλλογή των δευτερογενών στατιστικών δεδομένων απέδειξε ότι η απασχόληση στους συνεταιρισμούς της Ευρώπης αυξήθηκε από 3.663 εκατ. το 2002/2003 σε 4.551 εκατ. το 2009/2010 σημειώνοντας αύξηση 24,25% και το 2014/2015 παρότι η απασχόληση διαμορφώθηκε σε 4.198 εκατ., παρουσιάζοντας μία μικρή μείωση σε

σχέση με το 2009/2010 της τάξεως του 7,78%, οι συνεταιρισμοί κατάφεραν και διατήρησαν τις θέσεις εργασίας σε σχέση με την περίοδο 2002/2003 κατά 14,59%, (πίνακας 7.6). Τέλος, τα δευτερογενή στατιστικά δεδομένα ανέδειξαν την αυξημένη απασχόληση στους συνεταιρισμούς, (πχ πίνακας 7.11) εν μέσω οικονομικής κρίσης (2012), την ίδια στιγμή που η απασχόληση σε διάφορους κλάδους (πίνακας 7.12) της ελληνικής οικονομίας έχει πτωτική πορεία (ΕΛΣΤΑΤ, 2019). Αυτά τα δεδομένα αποδεικνύουν ότι οι συνεταιρισμοί μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη των στόχων της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης της Ευρώπης και κυρίως των στόχων, που σχετίζονται με την οικονομική και την κοινωνική διάσταση της βιωσιμότητας, εφόσον η αύξηση της απασχόλησης συνεπάγεται και βελτιωμένο κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο ζωής των ατόμων. Επιπρόσθετα, εν έτει 2015 οι χώρες, που οι συνεταιρισμοί παρουσίασαν τον μεγαλύτερο ετήσιο κύκλο εργασιών, είναι η Γαλλία 307 δισ. ευρώ, η Γερμανία με 195 δισ. ευρώ, η Ιταλία 150 δισ. ευρώ και η Ολλανδία με 81 δισ. ευρώ (Cooperative Europe, 2016).

Σε αυτό το σημείο τα στατιστικά ευρήματα της δευτερογενούς έρευνας επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα της έρευνας των Roelants et al. (2012) που σύγκριναν την οικονομική ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών και των παραδοσιακών επιχειρήσεων στην Ισπανία εν μέσω οικονομικής κρίσης. Οι μελετητές βρήκαν ότι εν έτη 2010- 2011, οι συνεταιρισμοί των εργαζομένων παρουσίασαν μια σημαντική αύξηση των εργαζομένων-μελών. Αυτό το εύρημα δείχνει τα σημάδια ανάκαμψης των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης σε σχέση με την συνεχιζόμενη στάσιμη κατάσταση των επιχειρήσεων εν γένει (Roelants et al., 2012). Τα σημάδια ανάκαμψης των συνεταιρισμών εν μέσω κρίσης αποδείχτηκαν και με την συλλογή δευτερογενών στατιστικών δεδομένων για την περίπτωση της Ελλάδας. Ειδικότερα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι κατά τα έτη 2012-2013 ο αριθμός των ελληνικών ιδιωτικών επιχειρήσεων μειώθηκε σημαντικά σε αντίθεση με τον αριθμό των επιχειρούντων των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας για τα ίδια έτη.

Τα παραπάνω ευρήματα αποδεικνύουν την σημαντικότητα των συνεταιρισμών για την Ευρώπη, η οποία οδηγήθηκε στο να λάβει υπόψη το συνεταιριστικό μοντέλο διακυβέρνησης, όταν ανέπτυξε τους 17 στόχους της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Επίσης, η συλλογή των δευτερογενών στατιστικών δεδομένων για την Ευρώπη ανέδειξε τον ρόλο των αποταμιευτικών και επενδυτικών συνεταιρισμών κατά την περίοδο της κρίσης που διακρίθηκαν όχι μόνο για την ανθεκτικότητα τους αλλά και τη δυναμική τους (Δίκτυο Κ.Α.Π.Α, 2010). Ομοίως, και η βιβλιογραφική ανασκόπηση ανέδειξε τον ρόλο των χρηματοοικονομικών συνεταιρισμών ως εργαλείων που μπορούν να βελτιώσουν τον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης (Birchall & Ketilson, 2009). Οι συνεταιριστικές τράπεζες

βοηθούν επίσης στην αναδιάρθρωση της οικονομίας της αγοράς (Jaeger, Lemzeri, & Ory, 2016). Αυτά τα αποτελέσματα μελετών αποδεικνύουν τον ισχυρισμό του Birchall (2009) που επιχειρηματολογεί ότι το συνεταιριστικό μοντέλο δεν είναι μόνο ένα επιχειρηματικό μοντέλο όπως είναι όλα τα άλλα, αντίθετα η συμβολή του στην οικονομία είναι μοναδική, ιδιαίτερα σε μια εποχή παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Birchall (2009) υποστηρίζει ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να εξασφαλίζουν την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα των συνεταιρισμών στις σημερινές οικονομίες της αγοράς.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στα ευρήματα την μελέτης των Kotsios, Krommyda & Kavroglou (2019) που κατάφεραν να αποδείξουν στατιστικά την σχέση μεταξύ της απασχόλησης σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας με το ποσοστό των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Αυτό το εύρημα ενισχύει την άποψη του Birchall (2009) ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να στηρίζουν το συνεταιριστικό μοντέλο οργάνωσης. Τα παραπάνω δεδομένα, όπως προέκυψαν από την βιβλιογραφική ανασκόπηση και τα μεθοδολογικά πλαίσια της δευτερογενούς έρευνας, αναδεικνύουν την ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών εν μέσω οικονομικής κρίσης κάτι που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι συνεταιρισμοί αποτελούν σημαντικά εργαλεία στα χέρια των κρατών για την επίτευξη των στόχων της βιωσιμότητας της Ευρώπης.

Προτάσεις

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία θεωρούμε σκόπιμο να κατατεθούν ορισμένες προτάσεις προς την Πολιτεία, ως ελάχιστη συμβολή στην ενίσχυση του συνεταιριστικού τομέα, για τη διαμόρφωση μίας επιχειρηματικής πολιτικής με στόχο την άμβλυνση των κοινωνικών προβλημάτων και την υποστήριξη της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης. Τούτο διότι η συνεταιριστική επιχειρηματικότητα για να είναι αποδοτική και ανταγωνιστή στις δραστηριότητές της χρειάζεται την αρχική στήριξη της κυβέρνησης και των διαθέσιμων χρηματοοικονομικών πόρων.

Το ιδιοκτησιακό καθεστώς των συνεταιρισμών και το επιχειρηματικό μοντέλο πάνω στο οποίο στηρίζονται, συμβάλλει στην προώθηση και εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών και δίνει τη δυνατότητα πρόσβασης στις αγορές, στο εμπόριο και σε δημόσιους μειοδοτικούς διαγωνισμούς. Οι συνεταιρισμοί αποδεικνύονται ανταγωνιστικοί παίχτες σε πολλούς τομείς της οικονομίας, και ιδιαίτερα στους τομείς που δραστηριοποιούνται για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών, όπου το κράτος και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις αδυνατούν ή δεν επιθυμούν, να επενδύσουν και να ικανοποιήσουν.

Στο πλαίσιο των εισηγητικών μας προτάσεων καταλήγουμε τις παρακάτω πολιτικές και στρατηγικές επιλογές για την ανάπτυξη της συνεταιριστικής οικονομίας. Αναφέρουμε σχετικά

- η χρηματοδοτική στήριξη των συνεταιρισμών,
- η επιχειρηματική εκπαίδευση για την στήριξη νεοφυών εγχειρημάτων του πεδίου της ΚΑΟ και την ανάπτυξη καινοτόμων αειφόρων δραστηριοτήτων, καθώς και η εκπαίδευση κοινωνίας των πολιτών, των δημοσίων υπαλλήλων και ειδικότερα των νέων, στοχεύοντας στην εκπαίδευση από την παιδική ηλικία, σχετικά με την ταυτότητα και την αναγνωρισιμότητα του πεδίου της ΚΑΟ,
- η δημιουργία ειδικών υπηρεσιών, υποστήριξης, δικτύωσης, ενημέρωσης και διαφήμισης, καθώς και στατιστικών μετρήσεων, των οικονομικών μεγεθών και του κοινωνικού αντίκτυπου, ανά τομέα και κλάδο δραστηριότητας των συνεταιριστικών επιχειρήσεων

Η χρηματοδότηση των συνεταιρισμών είναι αναγκαία για την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα αυτών, σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης τους, ιδιαίτερα για τη μετάβαση του συνεταιρισμού από το pre-startup στο startup στάδιο, όπου ο συνεταιρισμός χρειάζεται από το «υπομονετικό κεφάλαιο» και τα υποστηρικτικά δίκτυα να μπει στην αγορά και να δημιουργήσει τα

απαραίτητα εισοδήματα, προκειμένου να κινείται πάνω από το νεκρό σημείο, παράγοντας θετικές ροές.

Το κράτος μπορεί να αξιοποιήσει τα Ευρωπαϊκά και Εθνικά κονδύλια χρηματοδότησης, μέσω των προγραμμάτων ανάπτυξης των επιχειρήσεων και των δημόσιων προσκλήσεων, για να στηρίξει τις επιχειρήσεις της ΚΑΟ και να αυξήσει τα ποσά της χρηματοδότησης, ιδιαίτερα στις μικρομεσαίες συνεταιριστικές επιχειρήσεις (ΜΜΕ) της Κ.ΑΛ.Ο. Επίσης μπορεί να προσφέρει δάνεια με χαμηλό επιτόκιο ή με μηδενικό επιτόκιο, ή και να εγγυηθεί την τραπεζική δανειοδότηση, τα οποία θα ενισχύσουν την αναπτυξιακή τους πορεία στην εθνική εσωτερική αγορά.. Θα πρέπει να στηρίξει, τις προσπάθειες συνεταιριστικών τραπεζών οι οποίες αφουγκράζονται την τοπική κοινωνία και τις ανάγκες της.

Πέραν της οριζόντιας χρηματοδότησης των συνεταιρισμών, η Πολιτεία μπορεί να στηρίξει την συνεταιριστική επιχειρηματικότητα με επιλεγμένες επιχορηγήσεις για την αντιμετώπιση σημαντικών κοινωνικών ζητημάτων, όπως είναι η απασχόληση για πρώην φυλακισμένους ή για άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Παράδειγμα, αποτελεί η κατάρτιση προγραμμάτων απασχόλησης ανέργων κυρίως σε συνεταιριστικές επιχειρήσεις, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η αναγνωρισιμότητα του πεδίου της ΚΑΟ .

Δυστυχώς οι τράπεζες επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση των κερδών τους, ακολουθούν αυστηρούς κανόνες στη χρηματοδότηση των συνεταιριστικών επιχειρήσεων, απορρίπτοντας τα περισσότερα επιχειρηματικά σχέδια που κατατίθενται για χρηματοδότηση, ιδιαίτερα από επίδοξες startup συνεταιριστικές επιχειρήσεις αποκλείοντας τις από τον τραπεζικό δανεισμό. Προτείνεται να διερευνηθούν εναλλακτικές μορφές χρηματοδότησης μέσω κεφαλαιαγοράς, Crowd-funding, προκειμένου να διασφαλιστεί η οικονομική τους χρηματοδότηση και να επιτευχθεί ο μέγιστος επιχειρηματικός στόχος. Τα κεφάλαια αυτά έχουν λειτουργία χρηματοοικονομικής μόχλευσης. Σε αυτή τη προσπάθεια χρηματοδότησης από το πλήθος (crowd-funding), το κράτος θα πρέπει να σταθεί αρωγός, μέσω της εκπαίδευσης, της πληροφόρησης και της θέσπισης καθορισμένων φοροαπαλλαγών, για τη χρηματοδοτική ενίσχυση και την ανάπτυξη του συνεταιριστικού επιχειρηματικού τομέα της ΚΑΟ, που μπορεί να προσφέρει βιώσιμες λύσεις με κοινωνική και περιβαλλοντική προστιθέμενη αξία . Ο ρόλος της εκπαίδευσης φαίνεται να είναι ουσιαστικής σημασίας για την ανάπτυξη του συνεργατικού οικοσυστήματος της ΚΑΟ. Η πολιτεία θα πρέπει να επενδύσει στην εκπαίδευση και την κατάρτιση των νέων εισάγοντας τις έννοιες της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας, συμπεριλαμβανομένου και του συνεταιριστικού μοντέλου σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα και ειδικότερα στη διδασκαλία των μαθημάτων της σχολικής εκπαίδευσης. Ιδιαίτερη βαρύτητα θα πρέπει να δοθεί στα μεγάλα αστικά κέντρα όπου οι

έννοιες της ΚΑΟ και ο τρόπος λειτουργίας των συνεταιρισμών, στις παιδικές και νεαρές ηλικίες είναι άγνωστες, εν αντιθέσει με τα παιδιά και τους νέους/ες που ζουν και μεγαλώνουν σε αγροτικές περιοχές. Οι μαθητές μέσω εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων θα μπορούν να έρχονται σε επαφή με συνεργατικά εγχειρήματα και να αποκτούν γνώση, της ταυτότητας των συνεταιρισμών και των πράσινων πρακτικών (Green Skills), συμβατών με τις μελλοντικές επαγγελματικές τους επιλογές, ενισχύοντας στη βιωσιμότητα της κοινωνίας και της οικονομίας.

Η επιχειρηματική εκπαίδευση και κατάρτιση αποτελούν βασικό μοχλό ανάπτυξης των συνεταιρισμών ειδικότερα στο αρχικό στάδιο που απαιτούνται δεξιότητες και συμβουλευτική για τον επιχειρησιακό σχεδιασμό. Η επιχειρηματική εκπαίδευση των νέων σε συνεργατικά μοντέλα, για αυτούς που επιθυμούν να δημιουργήσουν μία νέα επιχείρηση, θα πρέπει να τύχει της υποστήριξης από το κράτος.

Το κράτος έχει υποχρέωση να εντάξει σε προγράμματα εκπαίδευσης της δημοσίας διοίκησης την κοινωνική αλληλέγγυα οικονομία, ώστε τα στελέχη του μέσα από την αλλαγή αντιλήψεων και νοοτροπιών να κατανοήσουν τη δομή, την λειτουργία και τα συνεταιριστικά μοντέλα ως καλές πρακτικές για την ανάπτυξη της συνεταιριστικής επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τον τουριστικό τομέα, τις κοινωνικές υπηρεσίες και στον τομέα της αειφόρου/βιώσιμης ανάπτυξης.

Επίσης, σημαντική είναι η ευαισθητοποίηση των πολιτών σε συνεργατικά και αλληλέγγυα εγχειρήματα, η ανάδειξη επιτυχημένων πρακτικών της ΚΑΟ μέσω, φυλλαδίων, εντύπων, και σχετικών άρθρων στον τύπο καθώς και η προβολή και η διαφήμιση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Το κράτος μέσα από τον σχεδιασμό διάθεσης ανεκμετάλλευτων ακινήτων, εκτάσεων και λανθανουσών εγκαταστάσεων του δημοσίου σε συνεταιρισμούς, μπορεί να προωθήσει τη δημιουργία τεχνολογικών πάρκων και εγκαταστάσεων που θα αποτελέσουν πόλους ανάπτυξης, εκπαίδευσης, πολιτισμού, επιστημονικής έρευνας και τεχνολογίας

Επίσης, θα πρέπει να στηρίζει τον ευαίσθητο τομέα των συνεταιρισμών της ΚΑΟ, δημιουργώντας υποστηρικτικές υπηρεσίες, που θα αναλάβουν την προβολή του συνεταιριστικού μοντέλου (διαφήμιση, φυλλάδια, κλπ.) και θα συμβουλευσουν και καθοδηγήσουν έναν συνεταιρισμό σε όλα τα στάδια της εξέλιξης και ανάπτυξης του.

Προτείνεται να ακολουθηθεί το παράδειγμα άλλων ευρωπαϊκών χωρών, όπως της Ιταλίας και της Γαλλίας όπου το συνεταιριστικό μοντέλο παρουσιάζει σημαντική αύξηση την τελευταία χρόνια, με θετικά κοινωνικοοικονομικά και περιβαλλοντικά αποτελέσματα. Να αντιμετωπιστούν οι συνεταιρισμοί σαν εταίροι που μπορούν να προσφέρουν βιώσιμες λύσεις

για την αντιμετώπιση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών συνεπειών καθώς και της πρόσφατης ανθρωπιστικής κρίσης που έχει προκληθεί εξαιτίας της πανδημίας COVID-19. Η Πολιτεία μπορεί να αναπτύξει συνεργασία με τους συνεταιρισμούς της ελληνικής οικονομίας για την ανάπτυξη πακέτων έκτακτης ανάγκης που μπορούν να μειώσουν τις κοινωνικές και οικονομικές πιέσεις της πανδημίας στους εργαζομένους, τα μέλη και τις κοινότητές τους. Σε αυτήν την κατεύθυνση μπορεί να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά το σύνολο των ευρωπαϊκών χρηματο-οικονομικών εργαλείων καθώς και τα κονδύλια του ταμείου ανάκαμψης, ύψους πάνω από 70 δισ. Ευρώ για την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας. Το ποσό είναι σημαντικό ενώ ακόμα μεγαλύτερο είναι το στοίχημα της απορρόφησης των κονδυλίων και η αποτελεσματική διοχέτευσή τους σε τομείς που θα επανεκκινήσουν την οικονομία της χώρας.

Προτείνεται να στηρίξει η Πολιτεία νέα εναλλακτικά συνεταιριστικά επιχειρηματικά μοντέλα, οικονομικών δραστηριοτήτων και να χρηματοδοτήσει την ανάπτυξη συνεταιριστικών τραπεζών. Οι συνεταιριστικές τράπεζες προερχόμενες από την ίδια την κοινότητα μπορούν να γνωρίζουν και να αναγνωρίζουν τα δυνατά και αδύνατα σημεία, επενδύοντας σε στοχευμένες δραστηριότητες, που μπορούν να οδηγήσουν στη διάσωση και την ανάπτυξη της οικονομίας, και να μετριάσουν τις αρνητικές επιπτώσεις της πανδημίας για τη μετάβαση σε ένα νέο, πράσινο, ανθεκτικό, κοινωνικά υπεύθυνο και βιώσιμο μοντέλο οικονομίας.

Με την ολοκλήρωση της εργασίας παρατίθενται και ορισμένες προτάσεις για περαιτέρω στατιστική έρευνα. Οι προτάσεις προσβλέπουν στη βελτίωση της ήδη υπάρχουσας εργασίας προκειμένου να καλυφθούν τα κενά που ενδεχομένως υπάρχουν.

Στην παρούσα εργασία παρατηρήθηκε ότι οι περισσότεροι συνεταιρισμοί εξαιτίας του διττού χαρακτήρα τους δραστηριοποιούνται σε περισσότερους από ένα κλάδο ή σε περισσότερες κατηγορίες προσφοράς προϊόντων και υπηρεσιών. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται η επέκταση της στατιστικής έρευνας στους συνεταιρισμούς ανά κλάδο και κατηγορία δραστηριότητας. Με την ένταξη των κλάδων και των κατηγοριών στην έρευνα δίνεται η δυνατότητα να εξαχθούν συμπεράσματα συνολικά ανά κλάδο/κατηγορία και να παραχθεί μία εργασία που θα εμπεριέχει τη δυνατή συνολική πληροφόρηση. Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορεί να αξιοποιηθούν και ως εργαλείο παρακολούθησης της ανάπτυξης των συνεταιριστικών επιχειρήσεων αλλά και εργαλείο μέτρησης των δυνατών και των αδύνατων σημείων τους, ώστε να επιτυγχάνονται στοχευμένες δράσεις και πολιτικές.

Στην εργασία αναδείχτηκε η σημαντικότητα του οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού ρόλου των συνεταιριστικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη και στην Ελλάδα καθώς και τα κοινωνικοοικονομικά και περιβαλλοντολογικά οφέλη του συνεταιριστικού τομέα της ΚΑΟ, ο οποίος περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία οργανώσεων και δραστηριοτήτων με οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική δυναμική, όπως η γεωργία, το λιανικό εμπόριο, η τραπεζική, η εκπαίδευση, η υγεία, οι κοινωνικές υπηρεσίες, η προώθηση πράσινων και βιώσιμων πρακτικών.

Βασικό κίνητρο για τη δημιουργία συνεταιρισμών στην Ευρώπη αλλά ιδιαίτερα στη Ελλάδα υπήρξε η οικονομική κρίση του 2011, Η εκτίναξη του δημόσιου αλλά και του ιδιωτικού χρέους της χώρας μας, οι μνημονιακές υποχρεώσεις και η υλοποίηση των δεσμεύσεων των μεσοπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων στόχων των μνημονιακών συμβάσεων, κατέστησαν το κράτος αδύναμο να αντιμετωπίσει τις οικονομικές επιπτώσεις, από το κλείσιμο χιλιάδων επιχειρήσεων που οδήγησε στην ανεργία, στη φτώχεια ακόμα και στην εξαθλίωση χιλιάδες πολίτες. Το δυσμενές αυτό οικονομικό περιβάλλον εντάθηκε περαιτέρω το 2015 με το κλείσιμο των τραπεζών, σε μια προσπάθεια της κυβέρνησης να αποτρέψει τη διαφυγή καταθέσεων από τη χώρα και διάσωσης των πιστωτικών ιδρυμάτων. Μετά από 10 έτη δημοσιονομικής προσαρμογής, εν έτει 2020, το κράτος προσπαθεί να βρει το βηματισμό του και να πετύχει ρυθμούς ανάπτυξης, με τους πολίτες βαθειά ταλαιπωρημένους οικονομικά και ψυχολογικά και ορατό τον κίνδυνο μίας νέας ανθρωπιστικής κρίσης, εξαιτίας της πανδημίας Covid-19.

Σε αυτό το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον το συνεταιριστικό επιχειρηματικό μοντέλο, μπορεί να αποτελέσει πρόσφορη διαθέσιμη επιλογή, που έχει τη δυνατότητα να αναλάβει με αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα, να οδηγήσει μέσα από ένα βιώσιμο μετασχηματισμό στην ευημερία των πολιτών, την ανάπτυξη των οικονομιών και την αειφορία/βιωσιμότητα του περιβάλλοντος της Ελλάδας και της Ευρώπης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνικές

Αδάμ, Σ., (2014). *Οδηγός Δημιουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων*, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, 2020, από https://gr.boell.org/sites/default/files/guide_for_social_cooperatives_final.pdf

Αστάρα, Ο. (2015). Βιώσιμη ανάπτυξη, εταιρική κοινωνική ευθύνη και αποδοτικότητα των επιχειρήσεων. Διερεύνηση των εισηγμένων επιχειρήσεων στο χρηματιστήριο Αθηνών. *Διδακτορική Διατριβή*. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Διεθνής Οργανισμός Συνεταιρισμών Βιομηχανικών, Βιοτεχνικών, Προσφοράς Υπηρεσιών και Παραγωγών (2013). *Συνεταιρισμοί και κοινωνική οικονομία για την Ελλάδα*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, 2020, από <https://www.diktio-kapa.dos.gr/keimena/CICOPARepor%20ILO.pdf>

Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Επιχειρηματικής Ανάπτυξης. *Οι Αρχές και οι Αξίες που διέπουν τα καταστατικά και την λειτουργία των Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, 2020, από <https://www.diktio-kapa.dos.gr/keimena/arxes.pdf>

Δουβίτσα, Ι. (2020). Η περίπτωση του νόμου 4673/2020: αγροτικοί συνεταιρισμοί και άλλες διατάξεις. Η Αυγή. Ανακτήθηκε Μάιος, 12, 2020, από <http://www.avgi.gr/article/10811/10919086/to-katakermatismeno-kai-synechos-metaballomeno-nomiko-topio-peri-synetairismon-e-periptose-tou-nomou-4673-2020-agrotikoi-synetairismoι-kai-alles-diata>

ΕΛΣΤΑΤ (2019). *Απασχόλησή 1995-2019*. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 12, 2020, από <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL21/->

Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2017). *Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Συνοπτική Παρουσίαση. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-876-el-n.pdf>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη*. Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Online.

Ευρωπαϊκή Ένωση (2020). *Η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη*. Ανακτήθηκε Μάιος, 12, 2020, από https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/sustainable-development-goals/eu-approach-sustainable-development_el

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2018). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 5ης Ιουλίου 2018 που περιέχει συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με το καθεστώς των κοινωνικών και αλληλέγγυων επιχειρήσεων. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, 2020, από https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0317_EL.html?redirect

European Regional and Development Fund (2019). *Ενοποιημένη Θεματική Έκθεση*.

INE (2018). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση. Ετήσια Έκθεση*. Αθήνα.

Καβουλάκος, Κ.Ι.&Γριτζάς, Γ. (2015). *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι*. Σύνδεσμος Ελληνικών και Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 11, 2020, από

<https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/6131/1/Enallaktikoi%20oikonomikoi%20kai%20politikoi%20horoi%20PDF.pdf>

Καθημερινή, (2018). Οικονομικά επιχειρήσεων. Τζίρος. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 11, 2020, από <https://www.kathimerini.gr/987383/gallery/oikonomia/epixeirhseis/tziros-102-dis-xa8hke-se-10-xronia>

Κοντογεώργος, Α. & Σεργάκη, Π. (2015). *Αρχές Διοίκησης συνεταιριστικών οργανισμών. Προκλήσεις και προοπτικές*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Κούγια, Γ. (2017). Ο θεσμός της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης στην οικονομία της Ελλάδας. *Πτυχιακή εργασία*. Τμήμα Λογιστικής και χρηματοοικονομικής. ΤΕΙ Πελοποννήσου.

Novokovicand, J. & Karen, M. (2016). ΕΙΣΑΓΩΓΗ: *Συνεταιριστική Διακυβέρνηση Κατάλληλη να Χτίσει Ανθεκτικότητα για την Αντιμετώπιση της Πολυπλοκότητας*. Στο Συνεταιριστική Διακυβέρνηση Κατάλληλη να Χτίσει Ανθεκτικότητα για την Αντιμετώπιση της Πολυπλοκότητας. Διεθνής συνεταιριστική συμμαχία. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από <http://www.diktio-kapa.dos.gr/keimena/GovernanceGR.pdf>

Όστρομ, Ε. (2002). *Η διαχείριση των κοινών πόρων*. (μτφρ.) Γ. Άρχοντας, Αθήνα: Καστανιώτης.

Παπαγεωργίου, Κ. (2015). *Βιώσιμη Συνεταιριστική Οικονομία, Θεωρία και Πρακτική*. Γ' Έκδοση, Αθήνα: Σταμούλης.

Περιοδικό Κοινωνική Οικονομία (2017). *Μέτρηση του Κοινωνικού Αντικτύπου των Κοινωνικών Επιχειρήσεων – Σύνοψη Πολιτικής*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από http://www.diktio-kapa.dos.gr/keimena/isem_koinwniki_oikonomia_issue_14.pdf

Σεργάκη Π. & Ηλιόπουλος, Κ. (2010). *Η Σημασία της Συλλογικής Επιχειρηματικότητας για τις Ορεινές και Μειονεκτικές Περιοχές*. Στο *Ανάπτυξη Ορεινών και Μειονεκτικών Περιοχών* (επιμ.) Γ. Αραμπατζής. Περιοδική έκδοση τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Δ.Π.Θ. σελ. 159-176.

Στράνης Δ. (2-14). *Η σύγχρονη κοινωνική επιχειρηματικότητα ως ενδιάμεση πραγματικότητα μεταξύ δύο άκρων*, 1 σελ. 1-17. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από <http://journal.uniwa.gr/index.php/SpecialIssue/article/view/stranis>

Τζουβελέκας, Μ. & Zoehrer, K. (2015). Ο Νόμος 4019/2011 – Προϋποθέσεις λειτουργίας της Κοινωνικής Οικονομίας για μια βιώσιμη αγορά εργασίας. *Κοινωνική Πολιτική*, 3, σελ. 120-136. doi: <https://doi.org/10.12681/sp.10593>

Τρύφων Ε.&Σεργάκη Π., (2019) Οι Καταναλωτικοί Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα Ανακτήθηκε Ιούλιος, 30, 2020 από http://isem-journal.blogspot.com/2019/12/blog-post_86.html

Temple, N. (2017). *Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα*. British Council. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από https://foreis-kalo.gr/sites/files/SSE_in_Greece_GR.pdf

Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2017). Ετήσια Έκθεση ΚΑΛΟ Ανακτήθηκε Ιούλιος, 10, 2020, από <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>

ICA (2015). *Ερμηνευτικές οδηγίες και συνεταιριστικές αρχές*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/icaguidancenotesgr-750247020.pdf>

Νόμοι

Νόμος 4673/2020 *Αγροτικοί Συνεταιρισμοί και άλλες διατάξεις*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από <https://www.taxheaven.gr/law/4673/2020>

Νόμος 4430/2016 *Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/242234/nomos-4430-2016

Ξενόγλωσσες

Agrawal, A. (2003). Sustainable Governance of Common-Pool Resources: Context, Methods, and Politics. *Annual Review of Anthropology*, 32(1), 243–262. doi: 10.1146/annurev.anthro.32.061002.093112

Agrawal A. & Goyal S. (2001). Group size and collective action: third party monitoring in common-pool resources. *Comp. Polit. Stud.* 34(1), 63–93. doi: 10.1146/annurev.anthro.32.46463822

Arena, M, Azzone, G. & Bengo (2015). Performance measurement for social enterprises. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 26, 649–672. DOI 10.1007/s11266-013-9436-8.

Apostolopoulos, N., Newbery, R. & Gkartzios, M. (2018). Social enterprise and community resilience: examining a Greek response to turbulent times. *Journal of Rural Studies*, 3(1), pp. 1-10. doi: 10.1016/j.jrurstud.2018.03.017

Birchall, A. (2014). *The Governance of Large Co-operative Businesses Manchester*. Co-operatives UK. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 14, 2020, από <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/governance-report2017coops-ukfinalweb-1823508697.pdf>

Birchall, J. & Ketilson, H. (2009). Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis. International Labor Organization. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 14, 2020 από <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/3255/1/Resilience%20of%20the%20Cooperative%20Business%20Model%20in%20Times%20of%20Crisis.pdf>

Birchall, J. (2009). Discussion paper at the Expert group meeting on Cooperatives in a World in Crisis. 28-30 April 2009, New York. Ανακτήθηκε Μάιος, 25, 2020, από [https://www.un.org/esa/socdev/social/meetings/egm7/docs/Report from EGM.pdf](https://www.un.org/esa/socdev/social/meetings/egm7/docs/Report_from_EGM.pdf)

Berthelot, J. (2012). The European agricultural cooperatives, promoters of the unequal globalization. Ανακτήθηκε Μάιος, 24, 2020 από https://www.sol-asso.fr/wp-content/uploads/2012/08/EU_agricultural_cooperatives_promoters_of_the_unequal_globalization_Solidarite.pdf

Borda-Rodriguez, R. & Vicary, S. (2013). Understanding rural co-operative resilience. A literature review. Working Paper No. 64. A working paper produced jointly by the Open University and the Co-operative College.

Boons, F., & Lüdeke-Freund, F. (2013). Business models for sustainable innovation: State-of-the-art and steps towards a research agenda. *Journal of Cleaner Production*, 45, 9-19. doi:10.1016/j.jclepro.2012.07.007

Buzinde, C., Shockley, G., Andereck K., Dee, E., & Frank, P. (2016). Theorizing Social Entrepreneurship Within Tourism Studies. Στο P. Sheldon P & R. Daniele R. (Επιμ.). *Social Entrepreneurship and Tourism* (σελ. 21-34). Berlin: Springer.

Burga, R., & Rezania, D. (2016). Stakeholder theory in social entrepreneurship: a descriptive case study. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 6(1). doi: 10.1186/s40497-016-0049-8

Calvo, S., Morales, A., & Zikidis, Y., (2017). *Social and Solidarity Economy: The World's Economy with Social Face*. New York: Taylor & Francis.

Campbell, J. L. (2007). Why would corporations behave in socially responsible ways? An institutional theory of corporate social responsibility. *Academy of Management Review*, 32, pp. 946-967. doi.org/10.5465/amr.2007.25275684 .

Carini C. & Costa E. (2013). Exploring the performance of social cooperatives during the economic crisis: the Italian case. *Euricse Working Paper*, pp. 13-59.

Chaddad, F. (2016). *The Economics and Organizations of Brazilian Agriculture*. London: Elsevier.

Chaloupka, J. (2013). Government Bond Market Integration of New EU Member States. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, pp.472-478. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 14, 2020, από https://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2015/03/1383642587_n2402.pdf

Cornelius, N., Todres, M., Janjuha-Jivraj, A. & Wallace, V. (2008). Corporate Social Responsibility and the Social Enterprise. *Journal of Business Ethics*, 81:355–370. DOI 10.1007/s10551-007-9500-7

Commission (2020). *Social enterprises and their ecosystem in Europe. A comparative study. Report*. The reuse policy of European Commission documents is regulated by Decision 2011/833/EU. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 14, 2020 https://www.researchgate.net/publication/332332803_SOCIAL_ENTERPRISES_AND_THEIR_ECOSYSTEMS_IN_EUROPE_Country_report_ROMANIA

Cooperatives Europe (2015). *Key figures 2015*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, 2020 από <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>

Coopfor2030 (2017). *About*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 25, 2020, από <http://www.coopsfor2030.coop/en/about>

CICOPA, (2017). *Cooperatives and employment. Second Global report*. CICOPA. Ανακτήθηκε, Ιούλιος, 14, 2020, από <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/cooperatives-and-employment-second-global-report-625518825.pdf>

CICOPA, 2015-2016. *Industrial and service cooperatives*. CICOPA. Ανακτήθηκε, Ιούλιος, 14, 2020, από <https://www.cicopa.coop/wp-content/uploads/2019/07/Global-REPORT-2015-2016-2019-corrections.pdf>

CICOPA (2014). *Cooperatives and employment. A global report*. Ανακτήθηκε, Ιούλιος, 14, 2020, από https://www.cicopa.coop/wp-content/uploads/2018/03/cooperatives_and_employment_a_global_report_en_web_21-10_1pag.pdf

Cogeca (2014). *Development of the agricultural cooperatives in the EU*. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 12, 2020, από [http://news.ucamere.net/MONITORAGGIO_LEGISLATIVO/PUB\(14\)9112%20rEV%20%20SFORMAT.PDF](http://news.ucamere.net/MONITORAGGIO_LEGISLATIVO/PUB(14)9112%20rEV%20%20SFORMAT.PDF)

Cooperatives Europe (2015). *Key figures 2015*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, 2020 από <https://coopseurope.coop/resources/projects/power-cooperation-cooperatives-europe-key-figures-2015>

Cooperatives Europe (2016). *The power of cooperations 2015*. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 14, 2020,

από <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>

Dave, G. (2014). *Measure the size and the scope of the cooperative economy. Results of the 2014*. Global Census of cooperatives.

Daly, H. (1990). Toward some operational principles of sustainable development. *Ecological Economics* 2, 1 – 6. Doi10.1016/0921-8009(90)90010-r

Dees, J. G., & Anderson, B. B. (2006). Framing a Theory of Social Entrepreneurship: Building on Two Schools of Practice and Thought. In R. Mosher-Williams (Ed.), *Research on Social Entrepreneurship: Understanding and Contributing to an Emerging Field* (pp. 39-66). ARNOVA.

Defourny, J., & Nyssens, M. (2010). Social Enterprise in Europe: At the Crossroads of Market, Public Policies and Third Sector. *Policy And Society*, 29(3), pp. 231-242. doi: 10.1016/j.polsoc.2010.07.002

Doherty, B. Foster, G. Mason, C. Meehan, J. Meehan, K. Rotheroe, N. & Royce, M. (2009). *Management for Social Enterprise*. New York: Sage Publications.

EMES European Research Network (2012). The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, από https://emes.net/content/uploads/publications/EMES-WP-12-03_Defourny-Nyssens.pdf

European Commission (2020). *Europe's Strategy 2020. Report*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 10, 2020, από

<https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

European Commission (2001). *Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*. Green Paper. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, από <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2001/EN/1-2001-366-EN-1-0.Pdf>

Ec.europa. (2020). *Supporting Entrepreneurs And The Self-Employed*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 14, 2020, από

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=952&intPageId=2914&langId=en>

European Commission (2020). *A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, 3.3.2010 COM(2010) 2020.

European Commission (2020). *Cooperatives - Internal Market, Industry, Entrepreneurship And Smes - European Commission*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 16, 2020 από https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/cooperatives_en

European Commission (2010). *Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. Brussels. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 14, 2020, από <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>

European Commission (2004). On the promotion of co-operative societies in Europe.Brussels, 23.2.2004 COM(2004) 18 final. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 16, 2020 από <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0018:FIN:EN:PDF>

European Commission (2001). *European Governance: A White Paper*. Brussels. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 16, 2020 από https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_10

European Commission (1992). *Towards Sustainability: A European Community Programme of Policy and Action in relation to the Environment and Sustainable Development*.COM(92) 23 final. Brussels. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 14, 2020, από <https://ec.europa.eu/environment/archives/action-programme/env-act5/pdf/5eap.pdf>

European Council (1988). *Declaration on the Environment. Annex to the European Council Conclusions in Rhodes 2 – 3*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 14, 2020, από http://www.europarl.europa.eu/summits/rhodes/rh2_en.pdf

European Council (1990). *The Environmental Imperative*. Annex to the European Council Conclusions in Dublin 25 – 26. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 17, 2020, από http://www.europarl.europa.eu/summits/dublin/du2_en.pdf

European Council (2006a). *Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) – Renewed Strategy*. Brussels. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 18, 2020, από <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10917.en06.pdf>

European Council (2006b). *Presidency Conclusions. Brussels European Council*.Ανακτήθηκε Απρίλιος, 17, 2020, από http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/90111.pdf

European Economic and Social Committee (2005). *Recent evolution on the social economy in the European Union*. CIRIEC-International - Centre international de recherches et d'information sur l'économie publique, sociale et coopérative
Ανακτήθηκε Ιούλιος, 14, 2020, από <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-875-en-n.pdf>

European Parliament (2019). *Cooperatives: Characteristics, activities, status, challenges*. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 14, 2020, από [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI\(2019\)635541_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI(2019)635541_EN.pdf)

Eurostat (2019). *Total unemployment rate (%)*. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 14, 2020, από <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00203/default/table?lang=en>

Euricse (2016). *Exploring the co-operative economy, World Cooperative Monitor Report 2016*. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 24, 2020, από <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2018-printx50-227290600.pdf>

Filipenko, A.S. (2017). *A social and solidarity economy. The Ukraine choice*. UK: Cambridge Scholars Publishing.

General Secretariat of the Government & Office of Coordination, Institutional, International & European Affairs (2018). *Voluntary National Review on the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 24, 2020, από <https://gslegal.gov.gr/wp-content/uploads/2018/06/VNR-Greece-2018-1.pdf>

Gicheru, E. (2016). *The Role of the Co-operative Enterprise Model in Implementing the Sustainable Development Goals (SDGs) in Least Developed Countries (LDCs)*. Report for the UN. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 17, 2020, από <http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2016/Coops-2030Agenda/Gicheru.pdf>

Gibson, K., Graham, J., & Roelvink, G. (2013). Social innovation for community economies: how action research creates 'other worlds'. Στο: D. MacCallum & F. Moulaert (Eds.), *The International Handbook on Social Innovation: Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*, pp. 454-465.

Consorzio Nazionale Servizi (2020). Il Consorzio. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 17, 2020, από <https://www.cnsonline.it/chi-siamo/>

Cornelis, N., Todres, M., Jivraj, S. & Woods, A. (2008). Corporate Social Responsibility and the Social Enterprise. *Journal of Business Ethics*, 81(2), pp. 355-370. DOI: 10.1007/s10551-007-9500-7

Grunde, J. (2008). Are Managers Agents or Stewards of Their Principals? *Journal für Betriebswirtschaft*, 58(3), pp. 141–166. doi: 10.1007/s11301-008-0038-2.

Hiller, J. (2013). The Benefit Corporation and Corporate Social Responsibility. *Journal of Business Ethics*, 118, pp. 287-301. doi 10.1007/s10551-012-1580-3 T

Heather Heenehan, Xavier Basurto, Lars Bejder, Julian Tyne, James E.S. Higham & David W. Johnston (2014): Using Ostrom's common-pool resource theory to build toward an integrated ecosystem-based sustainable cetacean tourism system in Hawai'i, *Journal of Sustainable Tourism*, DOI: 10.1080/09669582.2014.986490

Iakovidou, O. (2002). Agro-tourism in Greece: The case of women agro-tourism cooperatives of Ambelakia. *Mediterranean Agrotourism Institute*. Ανακτήθηκε Μάιος, 24, 2020, από https://newmedit.iamb.it/share/img_new_medit_articoli/774_44iakovidou.pdf

ICRC sustainable development objectives. (2012). *Sustainable development*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 17, 2020, από <https://www.icrc.org/en/doc/who-we-are/mandate/sustainable-development/facts-figures-sustainable-development.htm>

International Cooperative Alliance (2019). *Facts and figures*. Ανακτήθηκε Μάιος, 12, 2020, από <https://www.ica.coop/en/cooperatives/facts-and-figures>

International Cooperative Alliance (2017). *Contribution of cooperatives to decent work in the changing world of work*. Ανακτήθηκε, Μάιος, 12,

2020 <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/cooperatives-and-employment-second-global-report-625518825.pdf>

International Cooperative Alliance (2016). *Press release - Co-operative enterprises commit to United Nations Sustainable Development Goals*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, <https://www.ica.coop/en/media/library/press-release-co-operative-enterprises-commit-united-nations-sustainable-development>

International Labor Organization (2016). *Cooperatives and the Sustainable Development Goals: A contribution to the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, από https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/areas-of-work/WCMS_445131/lang--en/index.ht

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 6*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, από https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_634428.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 10*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_637335.pdf

International Labor Organization, (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 2*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, από https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_647206.pdf

International Labor Organization (2016). *Ensure healthy lives and promote well-being for all Cooperative contributions to SDG 3*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, από https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_655348.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 1*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_616435.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 7*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_633316.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 5*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_619922.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 4*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020,

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_645815.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 8*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_626991.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 13*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_723796.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 11*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_633652.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 13*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_632633.pdf

International Cooperative Alliance (2008). Message from the Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations 11th UN International Day of Cooperatives Confronting climate change through cooperative enterprise. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, <https://www.ica.coop/sites/default/files/2008-ids-fao-en.pdf>

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 16*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_711383.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 15*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_633701.pdf

International Labor Organization (2016). *Transforming our world: A cooperative 2030 Cooperative contributions to SDG 14*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_713990.pdf

International Cooperative Organization (2008). *Cooperative health report. Assessing the contribution of cooperatives to the health*. Ανακτήθηκε Μάιος, 21, 2020, <https://previewihco.files.wordpress.com/2018/03/cooperative-health-report-2018.pdf>

Internal Market Industry European Commission (2020). *Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 18, 2020, https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/cooperatives_en

Jaeger, M., Lemzeri, Y., & Ory, J.-N. (2016). Cooperative versus Conventional (Joint-Stock) Banking In Europe: Comparative Resistance And Resilience During The Recent Financial Crisis. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 32(5), p.1341. doi: 10.19030/jabr.v32i5.9764

Kailis, M. (2019). Implementing the 2030 Agenda for Sustainable Development in Greece: The pursuance of policy coherence and interlinkage. *Meipelan Bulletin*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 17, 2020, από <http://www.meipelan-bulletin.gr/default.aspx?pid=18&CategoryId=4&ArticleId=250&Article=Implementing-the-2030-Agenda-for-Sustainable-Development-in-Greece-The-pursuance-of-policy-coherence-and-interlinkage>

Karbassi L. (2020). Do business in ways that benefit society and protect people. *Un Global Compact Organization*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 18, 2020, από <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/our-work/social>,

Kodres, L. & Narain, A. (2010). Redesigning the Contours of the Future Financial System. Ανακτήθηκε Μάιος, 18, 2020, από <https://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1010.pdf>

Kontogeorgos, A., Chatzitheodoridis, F., & Loizou, E. (2016). Adaptation strategies for the Greek agricultural cooperatives during the economic crisis. *Agricultural Economics*. 62(1), pp. 26–34. doi: 10.17221/22/2015-agricecon

Kotsios, V. Krommyda, V. & Kavroglou, S. (2019). Social and Solidarity Economy in Greece: The Role of SSE in Relation to Local Labour Markets. UN Social and Solidarity Economy. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 10, 2020, από https://lmd.eiead.gr/wp-content/uploads/2019/07/161_Kotsios_SSE-in-Greece-Local-Labour-Markets_En.pdf

Kwapongi, N. & Hanisch, M. (2012). Cooperatives and Poverty Reduction: A Literature Review. *Journal of Rural Cooperatives*, 43(2), pp. 114-146. DOI: 10.22004/ag.econ.249620.

Madani, K., & Dinar, A. (2012). Non-cooperative institutions for sustainable common pool resource management: Application to groundwater. *Ecological Economics*, 74, 34–45. doi: 10.1016/j.ecolecon.2011.12.006

Magne, A. (2018). Wage inequality in workers' cooperatives and conventional firms. *The European Journal of Comparative Economics*, 14 (2), pp. 303-329 <http://ejce.liuc.it/18242979201702/182429792017140207.pdf>

Majee, W., & Hoyt, A. (2011). Cooperatives and Community Development: A Perspective on the Use of Cooperatives in Development. *Journal of Community Practice*, 4(1), pp. 48-61. DOI: 10.1080/10705422.2011.550260.

Majee, W. & Hoyt, A. (2009). Building community trust through cooperatives: A case study of a worker-owned homecare cooperative. *Journal of Community Practice*, 17, pp. 444–463. doi.org/10.1080/10705420903299995

Moraine, M., Ryschawy, J., Wit, J. D., Hoshide, A. K., & Martin, G. (2018). Critical factors for crop-livestock integration beyond the farm level: A cross-analysis of worldwide case studies. *Land Use Policy*, 73, 184-194. doi:10.1016/j.landusepol.2017.12.010

Nasioulas, I., Fefes, M. & Ioakimidis, A. (2017). *National Report Greece. Cooperative Ecosystem*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 23, 2020, από <http://www.coopilot-project.eu/wp-content/uploads/2017/10/National-Report-GREECE-COOPilot.pdf>

Nippierd, A. (2012). *Gender Issues in Cooperatives*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 23, 2020, http://media.microfinancelessons.com/resources/gender_issues_coops.pdf

Novkovic, S. & Miner, K. (2015). *Co-operative Governance Fit to Build Resilience in the Face of Complexity*. International Co-operative Alliance, Brussels-Belgium. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 23, 2020, <https://www.ica.coop/sites/default/files/basic-page-attachments/ica-governance-paper-en-2108946839.pdf>

Novkovic, S. (2008). Defining the co-operative difference. *The Journal of Socio-Economics*, pp. 2168- 2177. doi:10.1057/9780230599574_16

OECD (2005). *2005 Annual Report on Sustainable Development Work in the OECD*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 23, 2020, <https://www.oecd.org/greengrowth/36654376.pdf>

Osterwalder, A., & Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*. Wiley, Hoboken.

Peter, U., Van Dijk, N. & Matheï, M.A. (2014). *Social and solidarity economy: Is there a new economy in the making?*, UNRISD Occasional Paper: Potential and Limits of Social and Solidarity Economy, No. 10, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Geneva. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 23, 2020, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148793/1/862654920.pdf>

Pirson, M., & Turnbull, S. (2011). Toward a More Humanistic Governance Model: Network Governance Structures. *Journal of Business Ethics*, 99(1), pp. 101–114. doi: 10.1007/s10551-011-0752-xpp.

Poon, D. (2011). *The Emergence and Development of Social Enterprise Sectors. Social Impact Research Experience* (Master Thesis). University of Pennsylvania.

Prasad, C. & Kumari, G. (2016). Rethinking Cooperatives for Sustainable Development: Insights from Vasudhara Dairy and Dharani Organic cooperatives. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 24, 2020, από <https://pdfs.semanticscholar.org/8f7b/db680a160c5c6c6d456b95e0350df807ce1a.pdf>

Rahdari, A., Sepasi, S., & Moradi, M. (2016). Achieving Sustainability Through Schumpeterian Social Entrepreneurship: The Role of Social Enterprises. *Journal of Cleaner Production*, 137, pp. 347–360. doi: 10.1016/j.jclepro.2016.06.159

RIPESS (2016). What is social and solidarity economy. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 24, 2020, από <http://www.ripest.org/what-is-sse/what-is-social-solidarity-economy/?lang=en>

Roper, J., & Cheney, G. (2006). The Meanings of Social Entrepreneurship Today. *Corporate Social Responsibility*, pp. 255–267. doi: 10.1057/9780230599574_16

Roelants, B., Dovgan, D., Eum & Terrasi, E. (2012). *The resilience of the cooperative model How worker cooperatives, social cooperatives and other worker-owned enterprises respond to the crisis and its consequences*. CECOP-CICOPA. Ανακτήθηκε Μάιος, 25, 2020 http://www.ess-europe.eu/sites/default/files/report_cecop_2012_en_web.pdf

Seghezze, L. (2009) The five dimensions of sustainability. *Environmental Politics*, 18 (4), 539-556, DOI: 10.1080/09644010903063669

Sheldon P. J., Dredge D., & Daniele, R. (2017). *Moving Tourism Social Entrepreneurship Forward: Agendas for Research and Education*. Στο P. Sheldon & Daniele (Επιμ.) *Social Entrepreneurship and Tourism*. *Tourism on the Verge*. Springer.

Shen, Y., Tyedmers, P., Adams, M. & Beaubien, A. (2019). Role of Co-operatives in Facilitating the Implementation of the Sustainable Development Goals. UNTFSSSE International Conference in Geneva, 25-26 June 2019. Ανακτήθηκε Μάιος, 25, 2020, http://unsse.org/wp-content/uploads/2019/05/206_Shen_Role-of-Co-operatives-in-Facilitating_En.pdf

Simmons, R. & Birtchall, J. (2008). The Role of Co-operatives in Poverty Reduction: Network Perspectives. *NGPA Working Paper*. Ανακτήθηκε Μάιος, 25, 2020 <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.4490&rep=rep1&type=pdf>

Stocki, R. (2014). How members of the Mexican co-operative “Pascual” tack between oligarchy and democracy. *The International Journal of Co-operative Management*. 7 (1), pp. 9-21. doi: 10.1016/S0277-2833(01)80027-3

Social Economy Europe (2018). *The Future Of The EU Policies For The Social Economy: Towards A European Action Plan*. Social Economy Europe. Ανακτήθηκε, Απρίλιος, 14, 2020, από <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/313344/SEE-Action+Plan+for+Social+Economy.pdf/f81115cc-527e-4e3b-bafe-a8b06ab4372a>

Sonja Novkovic & Karen Miner, A. (2016). *Συνεταιριστική Διακυβέρνηση Κατάλληλη να Χτίσει Ανθεκτικότητα για την Αντιμετώπιση της Πολυπλοκότητας*. Στο: *Συνεταιριστική Διακυβέρνηση Κατάλληλη να Χτίσει Ανθεκτικότητα για την Αντιμετώπιση της Πολυπλοκότητας*. Συνεταιριστική συμμαχία. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 17, 2020, από <http://www.diktio-kapa.dos.gr/keimena/GovernanceGR.pdf>

Temple, A., Varvarousis, C, Galanos, G., Tsitsirigos, G. & Bekridaki, G. (2017). *Greece social and solidarity economy Report*. European Village and Social Enterprise UK for the British Council. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 10, 2020, από

https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/greece_social_and_solidarity_economy_report_english_british_council_0.pdf

Travaglini, C., Bandini, F., & Mancinone, K. (2009). An Analysis of Social Enterprises Governance Models Through a Comparative Study of the Legislation of Eleven Countries. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.1479653

Turnbull, S. (2007). A Sustainable Future for Corporate Governance Theory and Practice. *Corporate Governance*, pp. 347–368. doi: 10.1007/978-3-642-31579-4_15

United Nations (1993). *Local Agenda 21*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 25, 2020, από <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

UN Inter Agency Task Force on Social and Solidarity Economy (2017). *Social and Solidarity Economy as a Means to Implement the SDGs: Partnerships to bridge the financing gap*. Ανακτήθηκε Ιούλιος, 10, 2020, από https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2017/03/UN-Inter-Agency-Task-Force-on-Social-and-Solidarity-Economy-submission_May2017.pdf

Valentinov, V. & Iliopoulos, C. (2013). Economic theories of nonprofits and agricultural cooperatives compared: New perspectives for nonprofit scholars, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, ISSN 1552-7395, Sage Publ., London [u.a.], Vol. 42, Iss. 1, pp. 109-126, <http://dx.doi.org/10.1177/089976401243639>

Varvarousis, A. & Tsitsirigkos, G. (2019). *Social enterprises and the ecosystems in Europe. Greece Country Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Wanamaker, C., The Environmental, Economic, and Social Components of Sustainability. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, 2020, από <https://soapboxie.com/social-issues/The-Environmental-Economic-and-Social-Components-of-Sustainability>

Wanyama, F. O. (2016). Cooperatives and the Sustainable Development Goals A contribution to the post-2015 development debate. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 12, 2020, από <http://repository.mut.ac.ke:8080/xmlui/handle/123456789/87>

Wierling, A., Schwanitz, V., Zeiß, J., Bout, C., Candelise, C., Gilcrease, W., & Gregg, J. (2018). Statistical Evidence on the Role of Energy Cooperatives for the *Energy Transition in European Countries*. *Sustainability*, 10(9), p. 3339. doi: 10.3390/su10093339

World Commission on Environment and Development (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 23, 2020, από <http://www.ask-force.org/web/Sustainability/Brundtland-Our-Common-Future-1987-2008.pdf>

Word Cooperative Monitor (2019). *Facts and figures*. Ανακτήθηκε Απρίλιος, 23, 2020, από <https://www.ica.coop/en/cooperatives/facts-and-figures>

Yildiz, Ö., Rommel, J., Debor, S., Holstenkamp, L., Mey, F., Müller, J. R., ... Rognli, J. (2015). Renewable energy cooperatives as gatekeepers or facilitators? Recent

developments in Germany and a multidisciplinary research agenda. *Energy Research & Social Science*, 6, pp. 59–73. doi: 10.1016/j.erss.2014.12.001

Zeuli, K., Freshwater, D., Markley, D. and Barkley, D. (2005). Cooperatives in rural community development: A new framework for analysis. *Journal of the Community Development Society*, 35, pp. 21–39.

Zimnoch, A. (2018). The Role of Student Cooperatives in Education in Poland in the 21st Century. *RuralEnvironment*, 11, pp. 11-12. DOI: 10.22616/REEP.2018.031.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.